

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

05.2

1981/1992

35. årgang

Folk og minder
fra
NORDSJÆLLAND

1/4 LITER VELVÆRE

Maarum er en naturlig, alkalisk mineralvand, direkte fra statens kilde i Gribskov. Maarum er syreneutraliserende, og hvad mineralindholdet angår, ligger den langt over de fleste naturlige mineralvande, idet Maarum indeholder over 1000 mg natriumbicarbonat foruden andre nyttige mineraler pr. liter. Maarum er god

for tørsten. God til at blande. God »dagen derpå«. God for maven.

Og den er god, når kalorierne er ved at ta' overhånd.

dig og mig og WIIBROE

Folk og minder fra NORDSJÆLLAND

Redigeret af Svend Nielsen

1980

Femogtredivte årgang

Udgivet af Dansk Bladforlag ApS
Holbergsgade 20 - 1057 København K
Tlf. 01 - 14 06 11 - Giro 5 00 32 53

INDHOLD

- Pramfarten på Esrum Kanal i forrige århundrede – side 5
Af Niels Richter-Friis
- I det følsomme hjørne ved Hellebæk 9
Af Godfred Hartmann
- Dampskibsfarten på fjorden skulle være »ej blot til lyst« 14
Af Svend Nielsen
- Havnefester i Hornbæk gennem et århundrede 19
Af Karl Rønne
- Fra Øresund tværs over til Kattegat 22
Af Hakon Stephensen
- En mand fundet druknet i sin brønd 30
Af Ove Rasmussen
- Vejen til hans hjerte 33
Af Svend Nielsen
- Hotel med en fortid som apotek 34
Af Poul Bach Madsen
- Christian II ville se kroer, »hvor rette alfar vej er« 36
Af Torben Topsøe-Jensen
- Fiskerlejet Sletten er gennem 420 år aldrig blevet større eller mindre 42
Af Kaj Strandberg
- Dramatisk baggrund for auktion i Kregme 1817 46
Af Niels C. Pedersen
- Skovarbejdet var uændret i århundreder 48
Af Iver Nissen

Eftertryk af artikler i
»Folk og minder fra Nordsjælland«
kun tilladt i uddrag
og med kildeangivelse.

Sats: hph reposats
Repro: Bjarnholt Reproduktion A/S
Tryk: Krohns Bogtrykkeri A/S

Omslaget:

Sølyst ved Esrum Sø med den lille havn i forgrunden. Her startede pramfarten til Kattegat, når der i forrige århundrede skulle transporteres brænde til hovedstaden, således som De kan læse om i den indledende artikel på side 5. Jørgen Sonnes dejlige maleri på side 13 er også fra Esrum Kanal, og selv om Sølyst måske kun er lidet kendt, hører stedet til blandt Nordsjællands skønneste perler. Foto: Niels Richter-Friis

Pramfarten på Esrum Kanal

Af Niels Richter-Friis

Som så mange andre steder i verden har også Nordsjælland haft sin pramfart. Når man i forrige århundrede skulle transportere brænde fra den vældige Grib Skov til hovedstaden, foregik det ad vandvejen.

Et slid har det været, uden lige. Både at grave kanalen fra Esrum Sø til Kattegat og at bruge den til brændetransport.

Arbejdet begyndte i 1802 og var færdigt i 1805. Kun tre år tog det at grave kanalen, og det forekommer imponerende hurtigt, når man tænker på, at den var 9 km. lang, 9 m. bred og 1½ m. dyb, og at al jord måtte flyttes med skovl og trillebør! Op til 400 mand var i arbejde under Adolph von der Recke's ledelse; det var arbejdsfanger fra fængslerne, soldater og omegnens bønder.

Indtil 1873 varede denne nordsjællandske pramfart. Så var Esrum Kanal så medtaget, at det ikke kunne betale sig at oprense og istandsætte den; trækstierne skulle udbedres, og prammene var heller ikke i orden. Samtidig var de bedre veje og bøndernes stærkere hestevogne blevet et konkurrencedygtigt alternativ. Og med Gribskovbanens start i 1880 blev der sat et definitivt punktum for dette enestående kapitel i Nordsjællands historie.

Også den daglige brug af kanalen, som foregik fra maj til september, har været et slid uden lige; lad os skruetiden tilbage og følge brændetransporten på dens vej fra Grib Skov i syd til Kattegat i nord i forrige århundrede:

Langs med vestbredden af Esrum Sø var der i den vældige Grib Skov

forskellige brændepladser; de største lå ved Piberhus, ved Graverhus og ved Sølyst. Her oplagrede skovarbejderne brændet, således som også Iver Nissen har omtalt i artiklen på side 48. Fra broer ud i søen læssede man brændet over på prammene. Store pramme var det, ca. 20 m. lange, der kunne laste 20-30 rummeter.

På Søvejen, som den gamle træksti langs Esrum Sø stadig hedder, blev et par heste spændt for, og så begyndte den anstrengende sejlads nordpå. Den gamle blyantstegning på side 7 fortæller, hvorledes det foregik; i stævnen stod pramføreren med en lang stage, som han brugte til at holde prammen fri fra bredden med, og det ca. 50 m. lange tov til hestene var fastgjort på en høj mast i forstavnen et stykke oppe, således at buske og trærødder ikke kom i vejen. Inde på land gik pramdrenge og ledte hestene, og flere steder gik trækstien forbi vaskepladser, hvor koner fra Nødebo og Esrum vaskede og blegede tøj. Det siges, at vaskekonerne og pramdrenge ikke var de bedste venner, for hestene pløede søens vand op og svinede tøjet til, eller også væltede tovet det hele. Så pramdrenge måtte regne med et ordentligt

Udsnit af situationskort fra 1851. Med blå farve er vist kanalens vej fra Esrum Sø til Kattegat, og med »moderne skrift« er tilføjet de vigtigste »seværdigheder«, som også er omtalt i denne artikel. Udlånt af Esrum Statsskovdistrikt.

drag over nakken, hvis han ikke forinden havde valgt at springe op på den ene af hestene, ride ud i vandet og passere de hujende vaskekoner i tilbørlig afstand.

Sølyst

Ved nordenden af den godt 8 km. lange Esrum Sø ligger en af Nordsjællands dejligste perler, Sølyst, som pryder omslaget til dette års udgave af Folk og minder fra Nordsjælland. Her boede den pramfører, der var opsynsmand og leder af hele arbejdet, og her startede den egentlige kanalfart.

Efter et solidt måltid mad, en bimpel hjemmebrygget øl og sikkert også et par ordentlige dramme blev friske heste spændt for på begge sider af kanalen. Sejladsen er klar til at fortsætte, og hvis læseren er med endnu, kan hun eller han følge med på kortet, for nu bliver det lidt mere indviklet at orientere sig.

Vi sejler under Kanalbroen, hvor landevejen i dag passerer. Når Esrums brudepar i gamle dage kørte over Kanalbroen, fortælles det, at ungdommen affyrede skud under broen; en salut, der nok ofte kunne få sat lidt for meget gang i hestene.

Strømmen hjælper til, og snart lukker Snevret Skovs trækroner sig om prammen. Vi befinder os i det gamle klosterland, og kanalen viser sig her fra sin allersmukkeste side. I »Ungdomsvandring i mit Fødeland« fra

Væltningen eller »Det skrå Plan«, hvor brændet fra de store pramme kuredes ned ad nogle kraftige planker, ned i mindre pramme, der lå ca. 4 meter lavere.

Nu vokser der træer hen over stedet, og huset er forlængst væk. Men den dag i dag har det store krater virkelig formet over sig, og stadig vokser der rigeligt med kørvæl i husets have. Akvarel af O. J. Rawert 1820.

1811 beretter Christian Molbech herom: »Trækveien ved Canalen er desuden forskønnet ved en dobbelt Rad Frugttræer, og hvor disse ikke have Ly af Skoven, beskyttes de mod Vindene ved tætte Plantninger af Skovtræer. Saaledes er smag for Naturskønhed heldigen forenet med Hensyn til oeconomisk Nytte ved dette Anlæg«.

Inde i Snevret Skov passerer på bagbords side et sted med det inspirerende navn: Proppen. Det må simpelt hen have været et stibord til en sidekanal mod vest, hvor vandet kunne

lukkes ud i Sortesø, hvis der var for meget af det; trækstier og omliggende marker måtte jo ikke oversvømmes. En interessant teori går ud på, at man, når de tomme pramme skulle trækkes den modsatte vej, kunne åbne Proppen, hvorved strømmen mindskedes, og arbejdet altså blev lettere. Hvis man kikker godt efter, kan man stadig finde nogle volde på det sted, hvor Proppen han været.

Nordvest herfor, på en bakke lå Festpladsen, som oberst von der Recke også havde ansvaret for. Det var nærmest en lysthave med spadse-

»Sølyst ved Esrum Kanals begyndelse« har Rawert kaldt denne akvarel fra 1840.

Indløbet til Esrum Kanal ved Sølyst. Der har været et signalflag, så man kunne se, når der var nogen undervejs. Akvarel af O. J. Rawert 1840.

regange, bænke og grønne lysthuse. Der var plantet æbletræer (flaskeæbler) og prydbuske. På den store samlingsplads havde man en fin udsigt over hans værk, og at von der Recke var en mand med ambitioner, kunne man læse i avisen: »Her skulde Omegnens Almues Mennesker samles til Sommergilde og Søndags Lystighed, i Stedet for i den skidne Kro til den glædesløse barbariserende Svir. Her vilde han, Ungdommen skulde samles til Sang, Dans og blid Munterhed i Paasyn af de Ældre, i ædrueligt Selskab, endog med Egnens Honoratiories, paa det at Folk af Almuen, idet de tilvænedes Behageligheden af disses – man tør formode – ædlere Omgangstone og Sæder, kunde meddeles et og andet Resultat af disses Kundskaber og Overvejselsesaand«. – Pragtfuldt formuleret!

At kanalen også kunne bruges til mindre genvordige ting, fremgår også af Jørgen Sonnes dejlige maleri på side 13. Det var en yndet fornøjelse for fornemme folk at tage en sejltur på kanalen. Adamine Gerber skriver i sine erindringer fra 1900: »Efter Middagen gik man ombord i Prammen, som blev trukket af Heste, der gik langs Bredden, og der var Kaffebordene dækket med den traditionelle Kobber-Skovmaskine (til kaffe). Man sejlede under Masser af Træer, der sine Steder næsten lukker helt sammen. Solen skinne paa Løvet, Bladene dansede i Solen og paa glade Mennesker; hvor var det skønt«.

Der blev også badet; efter sigende badede drengene i Vendedammen, mens pigerne badede i Storedam, og stadigvæk efter sigende, var det en yndet fornøjelse for drengene at bortføre pigernes tøj, mens de var i vandet. Men i den retning er jo ikke meget forandret.

Næste »seværdighed« er Vendedammen, der sandsynligvis har været brugt, når de tømte pramme skulle drejes rundt, før turen gik tilbage til søen. Dammens størrelse passer ideelt til de ca. 20 m. lange pramme, men alligevel

Denne herre er O. J. Rawert (1786-1851), hvis akvareller vi har gengivet så mange af i tidligere udgaver af Folk og minder fra Nordsjælland. Og altså yderligere hele 3 stk. i denne artikel.

Vi synes, at han efterhånden fortjener en præsentation: Rawert var industrihistoriker, og når han i embeds medfør berejste landet, havde han skitsebogen i lommen. Over 1.400 tegninger og akvareller blev det til i tidens løb. Det kongelige Biblioteks kort- og billedsamling har tre store mapper, som kaldes »Rawerts maleriske Reise«, og herfra er denne artikels tre akvareller hentet.

Kunstværker er der ikke tale om, men de fortæller eftertiden, hvordan der så ud, og Rawert var ligesom enkelte andre så fremsynet, at han kunne forudse, at der en gang ville opstå behov for viden om en svunden tid. Hans akvarel på modstående side af »Det skrå Plan« eller Væltningen i Snevret Skov er et skoleeksempel herpå. Vi er ham megen tak skyldig!

er der nogen usikkerhed om anvendelsen på grund af beliggenheden ret langt mod syd. Man kunne tænke sig, at den i stedet har heddet »Ventedammen«, og at prammene har ventet her, således at de ikke lå i vejen for hinanden ved omlastningen længere fremme. Dammen er nem at finde i landskabet, selv om skoven mere eller mindre har bredt sig hen over den.

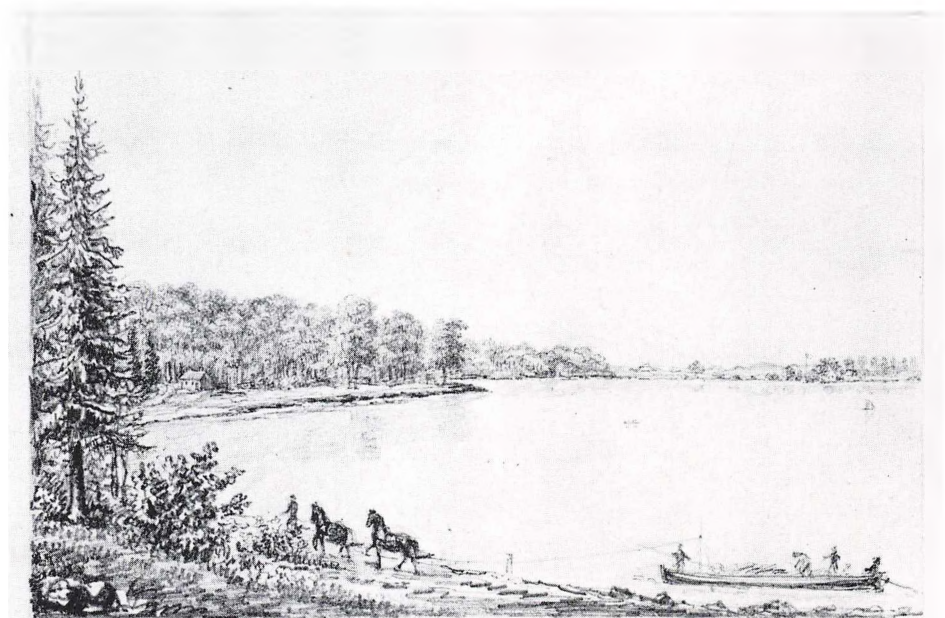
Lidt længere mod nord når vi til Storedam, som slet og ret har været en møl-

ledam, hvorfra en del af kanalens vand kunne løbe mod øst og drive et møllehjul. Her lå hærens stampeværk og slibemølle, og under krigen med England 1807-14 blev anlagt en krudtmølle som reserve for Frederiksværk. Krudtmøllen blev senere overtaget af våbenfabrikken i Hellebæk.

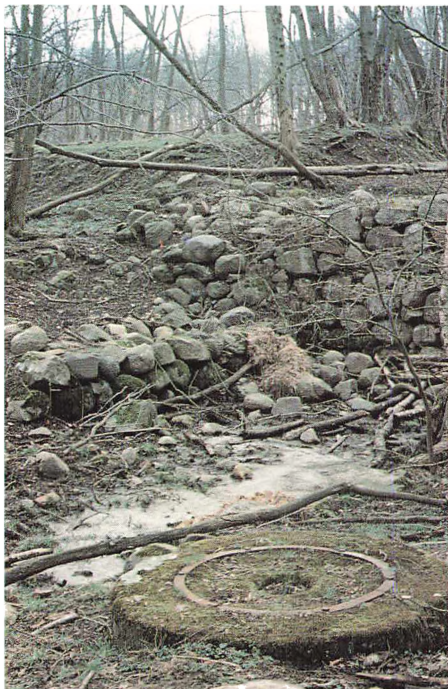
På dette sted er der virkelig noget at se den dag i dag, som det også fremgår af fotografiet på side 8.

Møllen havde naturligvis ikke noget

Pramfart langs Esum Sø's vestbred. For enden af et ca. 50 meter langt tov trækker to heste prammen, mens pramføreren med sin stage holder prammen ude på dybt vand. I det fjerne til højre skimtes Sølyst, som var rejsens første mål. Blyantstegning ca. 1830. Det kgl. Bibliotek.

Stampen og Slibemøllen. Sådan ligger stedet hen i dag. Hærens industrielle anlæg var ikke gammelt nok til at kunne fredes, og i 1924 begyndte ejeren at rive det hele ned for at bruge stenene til vejarbejde. Men heldigvis gik hans vogn i stykker, så nedrivningen blev afbrudt. Og stedet er derfor stadig absolut et besøg værd.

med pramfarten at gøre, men den fik sit vand fra kanalen.

Her valkede man militærets klæder og tæpper, d.v.s., at man sammenfiltede uldhårene. Der var tre valkekummer, hvori de store stempler (stamper) blev drevet op og ned af kanalens vandkraft.

Lige ved siden af lå hærens sliberi, og en stor smuk slibesten ligger stadigvæk på stedet og fortæller den besøgende om den fordums virksomhed med slibning af sabler.

Ganske kort efter gør vi holdt ved det mest spændende og usædvanlige sted på hele turen. Adskilt af en ganske smal sti (i forrige århundrede var der stensætning og bolværk) finder vi mod vest den lille sø og mod øst et kæmpe-mæssigt og langt dybere krater, i hvis afgrund, der i dag vokser træer.

Den førstnævnte lille sø er den øvre kanals endestation, og i bunden af det dybe krater begynder den nedre kanal, som løber ud i Kattegat ved Dronningmølle.

Stedet hedder Væltningen; her ved

denne mellemstation måtte brændet omlæsses fra den øvre kanal til den nedre-, og det kræver en forklaring: Esrum Sø's vandspejl ligger ca. 8 m. over Kattegats vandspejl, og dette var for stor en højdeforskel, når kanalen skulle bruges til pramfart. I øvrigt er dette også forklaringen på, at Esrum Å ikke kunne benyttes i stedet for den øvre kanal.

Man måtte altså gøre noget for at reducere denne højdeforskel; en sluse ville være nærliggende, men det var for dyrt, for, som etatsråd Pram skrev i 1806: »Dette havde fordret en Omkostning, som man fandt, ved et Anlæg, der ej var gjort til Pral, kunde spares, og som ved det Brug, denne Kanal var bestemt for, ej lønnede sig«.

I stedet byggede man så Væltningen i Snevret Skov, hvor man så at sige gør faldet halvt så stort. Højdeforskellen på stedet er nemlig ca. 4 m.

På Rawerts akvarel fra 1840 kan man sagtens forestille sig, hvorledes brændet rutschede ned ad det skrå plan og blev læsset i de andre pramme. Disse pramme var mindre, cirka halvt så store.

Nu kunne den sidste del af rejsen til Dronningmølle begynde. Inden længe

løber kanalen ind i den eksisterende Esrum Å, som man havde uddybet. Heste kunne ikke bruges på denne strækning, fordi bredden flere steder var for sumpet, så to mænd måtte i stedet overtage »hestearbejdet«; i seks timer stred de sig frem på hver sin side af kanalen. Arbejdsdagen var lang og lønnen ringe; i den retning var der ikke tale om nogen romantik.

I Dronningmølle havde der lige siden Christian IV's dage været en stor brændeplads på stranden. Her blev der holdt auktioner, og her blev brændet oplagret, indtil skibene sejlede det til København.

Udskibningen må have været et helt kapitel for sig: først blev brændet læsset på hestevogne, som kørte ud i vandet til små skibe. På det gamle fotografi er det sejskibet, der på denne måde først modtager brændet og derefter sejler det ud til de større skibe, der er ankret op længere ude. Det vil sige, at der alene i Dronningmølle blev lastet tre gange!

Et slid har det været, uden lige, og for prammændene er sådan set kun halvdelen af historien fortalt, for de skulle nu til at begynde tilbageturen mod strømmen.

Udskibning af brænde fra Dronningmølle anno 1873. Måske det eneste fotografi, der findes!

Husmænd fra Villingebæk kører hestevogne ud i vandet til mindre skibe (sejskibet), der sejler brændet videre ud til større skibe. Udlånt af gårdejer Karl Olsen, Koldekildegaard pr. Villingørød.

I det følsomme hjørne ved Hellebæk

Af Godfred Hartmann

– Forestil Dem et fuldkommen henrivende landskab, fortryllende om sommeren og højtidsfuldt om vinteren, skrev den følsomme Ernst Schimmelfmann.

Skulle jeg vælge, valgte jeg nok den pynt deroppe, der på sin yderste banke bærer Kronborgs stolte bygningsværk – det ypperste vi ejer. Vi spejdede ivrigt efter de grønne tage, når vi som unge satte os på vores cykler og ad Strandvejen kørte ud i sommerlandet. Måske var vi trætte af modvinden, men det var som om det gav os nye kræfter, når slottet dukkede frem af varmedisen på den anden side af Nivå-bugten. På en mærkelig måde var det netop det hus, der sagde os noget. Det var som om sommeren lå på den anden side af bastionen.

Vi stod måske også ved rælingen, når vi sejlede med rutebåden til Ålborg. Klokkeren ni skulle vi være ved Kronborg, og de gamle så på uret, om nu også »Ålborghus« holdt farten. Og de kippede med flaget derinde, når splitflaget på agterstavnen langsomt blev sænket og hævet på flagstangen på hækken. Det kunne være koldt, og de talte om, at vi nok kom til at rulle, når vi kom fri af Kullen. Men i sommeraftenen så vi ud på Kronborgs gule mure og på lysene i Helsingør. Det var som at sejle gennem en perleport. Lysene i Helsingør skinnede så skarpt. I Helsingør gemte de sig helt anderledes i de snævre gader. Kun på skibsværftet lyste lamperne giftigrønt. Et mønjet skrog, halvt færdigt, hævede sin

sorte silhouet mod den blegrøde sommerhimmel. Men vi kom fri af lyset og lægger Kronborgs tårne bag os. Skrænterne i Hellebæk ligger hyllet i mørke. Skovene står som en kulsort bjergkæde. Lystønden på Ellekilde Hage giver sig brummende i sejlrendens dønninger. Ud for Höganäs overhaler vi den lille pakkebåd, der gik til Anholt. Var det ikke den, der hed »Ydon«? Med Kullens blinkende fyr om styrbord og Nakkehoved om bagbord tager vi afsked med Sjælland. Skulle jeg vælge, valgte jeg pynten deroppe og skrænterne mod Sundet.

Vi har vel alle sammen steder, som vi hænger ved og som vi vender tilbage til for måske at genopleve det, der hørte en anden tid til. Gud bevares, det hele kan være ændret, men der skal nu nok være et og andet, der kan minde os om »de dage fra fordum og de år som ere henrundne«, for nu at blive i den følsomme stil. Nostalgien trives så godt som ingensinde. Langsomt nærmer vi os vort emne.

Jeg ved godt, at der i dag ser anderledes ud end dengang. Odinhøj er bebygget, der er ingen, der henter porrer mere hos gartner Vestergaard, og markerne ved Nordskov Mølle er udstykket, og Bobakken har mistet alt det, som netop gjorde disse skrænter

til Bobakken. Men der er noget, som ingen kan ændre, og det er det egentlige. Det snævre farvand, hvor Sverige og Sjællands kyster næsten rækker hinanden broderligt hånden dernede ved pynten. Kullens ryg, hvis linje vi aldrig vil glemme. Hernede fra set i forkortning. Det er som at se et kæmpe dyr op ad ryggen. Kun i bugten ved Hornbæk ligger den blå kæde i sin fulde udstrækning. Hellebækskovene og fyrretræerne i Hornbæk Plantage er en værdig genbo til klipperne bag Mølle. Mon ikke mange af os har et billede af Nordsjælland mejslet ind i øjet, som ingen kan udviske, selv om nye veje skærer sig henover de marker, hvor min mor engang gik og plukkede sine markblomster. Det havde hun nok til fælles med fru Heiberg henne på krogen, der på bordet havde sat »en pragtfuld bouquet af de skønneste vildtvoksende planter, som jeg i den dejligste morgenstund havde samlet rundt omkring«.

Der er nu noget særligt ved Hellebæk. Det er som om skovene, søerne og sejlerne på det blå vand taler mere

Philip de Langes fornemme hovedbygning til Kronborg Geværfabrik vidner om bygherrens gode smag. Mod gården stod huset helt hvidkalket, og det havde oprindelig to lave sidefløje. I 1906 brændte den nordre og er aldrig siden blevet genopført.

til det følsomme sind end klitterne i Hornbæk og de gule sennepsmarker på skrænterne ved Esrom Sø. Baggesen falder hulkende i armene på den ømme og romantiske Schimmelmänn, da han hører, at Schiller er død. Kærter tændes, og tårer løber frit ned ad kinderne på de følsomme mennesker. Men Schiller er slet ikke død. Han er kun brystsvag og hoster hult, og greven med det milde væsen understøtter ham med tusinde rigsdaler årligt, og til opmuntring for den utrøstelige Baggesen sættes diskret champagne på bordet: »Min og grevens yndlingsdrik«, og Baggesen forvinder snart sin sorg.

Grevens hus står der endnu. Nu bor Skorperne der. Træsko klapper på stenbro og i et åbent vindue sidder der en og klimprer på en guitar. Men engang stod huset tomt. Staten tog det fra en senere Schimmelmänn, men den vidste ikke, hvad de skulle bruge palæet til, og så forfaldt det. En dag var jeg derinde. De sagde, at man kunne leje det, eller noget af det. Der var falmede pletter på de blomstrede tapeter, hvor billederne havde hængt.

Store ovale billeder af grever i røde frakker. Nu var kun sømmene tilbage, og der var mærker i det gråmalede gulv, hvor de store tunge møbler havde stået. Jeg kan huske, at jeg gik hen til vinduet for at se ud over Sundet heroppe fra. Det er ligesom om, man oplever det hele omvendt, når man ser ud ad et vindue. Og fra de samme vinduer har de set Nelson og Parker stå ned gennem Sundet, da de kom for at hente den danske flåde. Men det kneb, da farvandet var snævrere, end den sejrsvante engelske eskadre var vant til.

Også haven stod åben dengang. Skønt have var det vel næppe. Et vildnis af bregner og bjørneklør. Et enkelt sted manglede der en rude, og svælerne fløj ud og ind, og nede i gården lå resterne af den frontespice, som Stephen Hansen havde sat over hoveddøren. Noget adelsskjold blev det ikke til. Kun hans og hustruens monogram. Men han blev ked af stedet og købte Frydendal ved Holbæk, det nuværende Torbenfeldt, og håbede måske på et baroni. Stephen Hansen var regimentsskriver

i Helsingør, men en velhavende mand med sans for det udsøgte. Han lader Philip de Lange opføre palæet i Strandgade, det sidste hus med de elleve engelske skydevinduer og den oliemalede kølige facade. Og samtidig beder han arkitekten om at give tegning til et palæ i Hellebæk, tæt ved Hammermøllens geværfabrik, som han erhverver af kronen efter den tidligere ejer Hans Casper von Platen, der har givet op, fordi han tog sig betaling for våben og bajonetter, som aldrig blev leveret, og kammerjunkeren lægges som straf i de lænker, han selv har smedet.

Først med Stephen Hansen kommer der orden i sagerne. Han får eneret på geværerne, men også tilladelse til at fabrikere hakker og spader. Og Hansen bliver rig, meget rig endda, men han glemmer ikke at takke Herren for al fremgang, for i nordgavlen står der: »Indtil har Herren hjulpet – Stephen Hansens 1747«.

Men Herren hjælper nu ikke så meget som fabriksejeren havde håbet og troet. Det svinder i lagrene, og varer går uden om hovedbogen og Hansen kører træt og sælger til general Classen, der ganske anderledes vidste, hvad det drejede sig om. Hurtigt bliver han en af landets rigeste mænd. Man kan føre det vidt, selv om man kun er teologisk kandidat med tredje karakter.

Classen får monopol på al våbenfabrikation, bliver legatstifter og storgodsejer, men så dukker Carl Heinrich Schimmelmänn op i skovene ved Hellebæk. Aftalen med Classen må omstødes. Hvad ligner det at give én mand monopol på alt, hvad der hedder kanoner. Aftalen er moralsk anløben, selv om papirerne er i orden. Classen giver op, ikke fordi det er nødvendigt, men fordi Classen er en pæn mand. Hammermøllen, Probøhuset og palæet udbydes til salg. Stephen Hansens melder sig som køber, får fabrikken, men den følsomme Ernst Schimmelmänn fejer handelen af bordet med et overbud. Idyllen er hans. De roman-

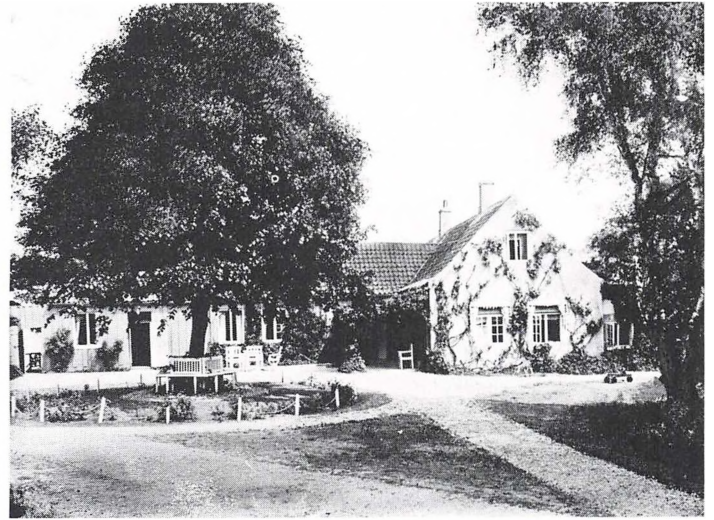

Vist er billedet lidt komisk – men vi er i aristokraters selskab. Schimmelmänn ser i sin stanglorgnet ud over Øresund og Baggesen, iført høj hat og vest, ser frem til champagnen, der bliver nydt i Sølysts naturskønne omgivelser. Emilie er død og Charlotte har indtaget hendes plads. Det lidt stivbenede maleri, malt af Hans Jørgen Hammer, indgik i den række digterbilleder, som Orla Lehmann lod udføre til datteren Margrethe, gift med skolemanden Gotfred Rode (Frederiksborg).

Bøsemagergårdens lave bygninger er beboet af arbejderne på Hamermøllens geværfabrik. Det var lave huse i stil med Nyboder, men med stokroser og vildvin var de fulde af charme. Mestrene boede i større huse, som de her afbildede. Senere blev husene beboet af funktionærer fra Hellebæk Klædefabrik.

Majorgården ser i dag helt anderledes ud. Den er moderniseret og forsynet med udvendige jerntrapper og gårdspladsen er blevet asfalteret. Sandt at sige har den smukke gamle ejendom skæmmet sig svært på det sidste. Fotografiet her er fra 1933.

tiske omgivelser bliver rammen om et frydefuldt liv i selskab med skønånder som August Hennings, A. P. Bernstorff, Jens Baggesen og Emilie og Charlotte Stoltenberg.

Men greven glemmer ikke geværfabrikken, selv om han læser Rousseau. Og henført i sin naturbegejstring skriver han til vennen August Hennings om det hvide palæ i de svale skove på kanten af det blå sund.

»De kan ikke tænke Dem noget mere henrivende Sted. De forskellige, de mest romantiske Naturscener ere der forenede. Det ligger ved Bredden af Havet, der uophørlig er bedækket med Skibe; lige overfor ser man Sverigs Klipper. Søger De en ensom eller rolig Plet, behøver De blot at gaa ind i Skoven, som gjemmer en Rigdom af Søer; er De træt af disse, ville forskellige Bække oplive Dem med deres Rislen. Høie med blide Skraaninger, dunkle og stille Dale – dig, min Kjære, jeg veed ikke, hvorledes jeg bærer mig ad; men jeg beskriver meget kummerlig det skønneste Sted i Verden. Se bort fra min Beskrivelse, og forestil Dem et fuldkommen henrivende Landskab: fortryllende om Sommeren og højtidsfuldt om Vinteren. Alt dette er kun en Forberedelse; men mit projektrige Hoved har undfanget en Ide,

nemlig den, at vi – hvis De kommer, Elskværdigste – meget godt kunde sige Verden Farvel for en Maaned eller længere og kaste os i Armene paa denne tiltrækkende Ensomhed.«

Kun faderen, Carl Heinrich Schimmelmann, er bekymret. På den måde går det ikke. Man driver ikke en stor og blomstrende virksomhed ved at sværme rundt i skovene. Arbejderne

Det lille hvidkalkede hus – Proberhuset – ligger i dag næsten skjult af skræpper og bjørneklør, men engang buldrede esserne derude, da geværfabrikken var på sit højeste. Constantin Hansen har malet i Hamermøllens indre, og forbipasserende har hørt bulder fra den driftige våbensmedje.

har set undrende på ham og betragtet den følsomme greve som en sværmerisk tosse. Men de tager fejl. Og der er ingen grund til faderens bekymring. Ernst ved, hvad han vil. Vidtstrakte plantager på Sankt Croix giver solide indtægter, og når Baggesen læser Schillers digt i skæret af de levende lys, glemmer den kunstelskende mæcen de underbetalte slaver, der krum-bøjet af sliddet skaffer ham hans rigdom. Han lever lykkeligt med hustruen Emilie, men ak, hun dør, og manden sætter hende et minde i den evigt rislende kilde ved foden af Sølyst ved Klampenborg. Søsteren Charlotte træder trøstende i Emilies sted, og inden længe sidder Øhlenschläger side om side med Mynster, Bernstorff og Reventlow i de fornemme saloner. Intet under, at det snart går støt tilbage med Schimmelmanns egne finanser, og efter hans død i 1831 ophører det glansfulde liv i det hvide palæ oppe i Hellebæk.

Men Skorperne tænker næppe på Schimmelmann og den følsomme Baggesen, når de sidder oppe i den store sal, der går igennem hele huset. Taget er blevet fornyet, fordi det regnede ned, dengang huset stod tomt. De sorte alliker byggede rede i den kolde skorsten. Stedet er ikke helt det sam-

me, men godt at det endelig fandt sin samfundsmæssige anvendelse. Det havde glædet både Schimmelmänn og general Classen.

Schimmelmänn havde mange huse. Det var jo et gods med vidt udstrakte marker oppe bag skovene. Et af dem var Majorgården. Hvem majoren har været, aner jeg ikke, men formentlig en lejer hos greven deroppe i det hvide palæ. Men jeg kom der som dreng med en rig tante, der lige havde fået et nyt automobil, og nu skulle hun se Majorgården, som hendes morfar, Rudolph Puggaard, havde boet på om sommeren, inden han lod Bindesbøll tegne Hjuleberg nord for Halmstad til sig og sine efterkommere.

Han skulle nu hellere være blevet som lejer på Majorgården, for den rige grosserer kom i modvind og Hjuleberg blev solgt. Men dengang boede der en meget gammel mand. Han må have

vidst, at vi kom, for han stod ved lågen, og han talte om de buske og træer ude på gårdspladsen, som han hægede om. Men det var svært at få noget til at gro, for vinden peb lige ind derude fra Sundet. Kun et stort valnøddetræ midt på den grusbelagte gårdsplads voksede sig større og større. »Ja, her er vist meget forandret fra Deres morfars tid.«

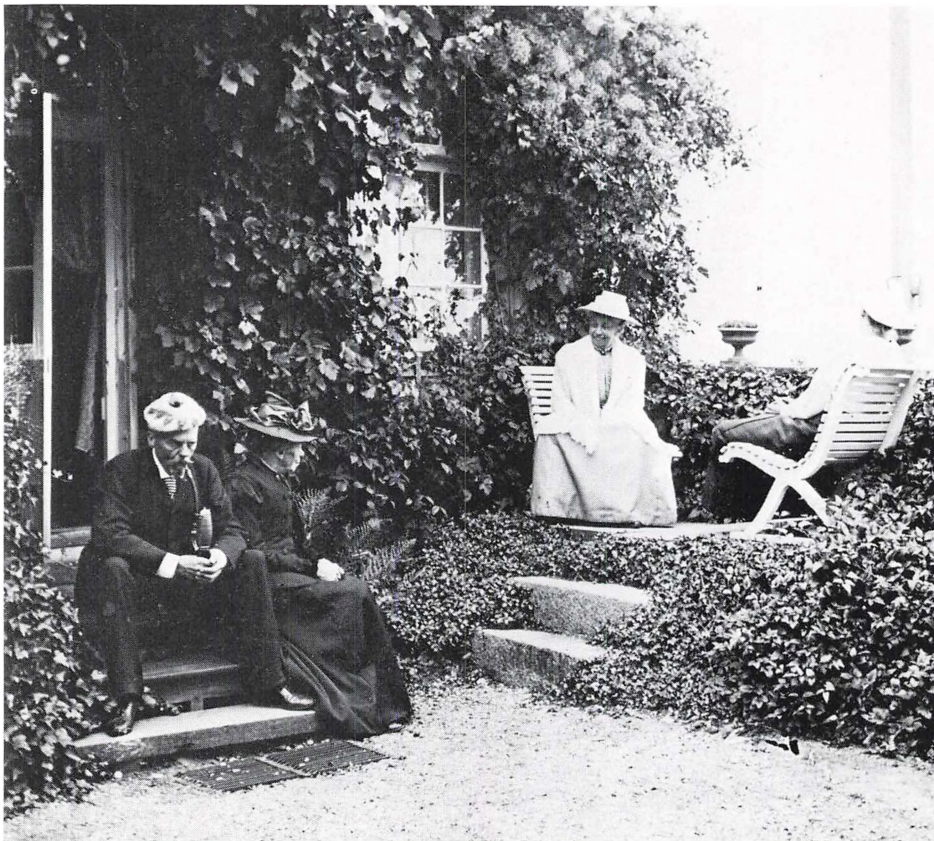
Jeg ved ikke, hvorfor den store læge Oscar Bloch står så lyslevende for mig. For nu var det ham, der om sommeren boede på Majorgården. Han forlod for en tid Frederiks Hospital, og måske sad han derinde i de lavloftede, men lyse stuer og skrev sin store bog »Om døden«. De lyse birketræsmøbler gav sig, når isen lagde Sundet til, og fugten mørnede betrækket, så sæderne sprak, og det taffelformede klaver var forstemt. Han viste os stenen derude i gården, som Puggaard stod op på, når han skulle svinge sig i sadlen og

ride ud på sin morgentur i skovene deroppe ved Kobberdammen. Min tante og den gamle læge talte om mennesker, jeg slet ikke kendte, og hun fortalte om livet deroppe hos morfaderen, hvor hun var kommet på besøg som lille pige. Jeg vidste nok, hvordan han så ud, for hans billede hang engang på hendes væg. Marstrand havde malet ham, og han lignede en engelsk gentleman med pudret hår og et fint bindeslips. Men snart gik det tilbage for ham, og handelshuset der engang havde været så rigt, sygnede hen. Men da de var på toppen, må de have morret sig godt. De havde lejet Majorgården for hundrede år af Schimmelmänn, men måske har de ikke været ganske forudseende. Men mens de havde råd til det, støttede de kunsten. Marstrand, Blinck og Sonne gik ud og ind af deres stuer. Navnlig den sidste synes at have gjort sig livet behageligt. Da den lille, tætte mand pludselig dækkede det meste af døren med sin firkantede krop, satte Signe Puggaard ålesuppen på bordet, for det holdt Sonne så meget af. Og Sonne malede deres lyse, luftige stuer, hvor de hvide molsgardiner bøjer sig efter vinden i de åbne vinduer ud mod havet. Derude anes sejlerne med spændte sejl. Ja, sådan så der ud.

Med familien var mobil. Puggaarderne hørte ikke til dem, der groede fast i strandkanten. Som vi andre tog på den årlige skovtur til Mariane-lund, lod de sig trække gennem Esrom Kanal, og ved Sølyst kom de ud på den åbne sø, hvor damerne har bundet hatten fast med deres tylssjaler, og her-nerne har slået kraven op om ørerne. Men godt har de haft det. De får thevand og de unge danser til de musikere, der øjensynlig har været ved hånden. Idyllen er fuldendt. Det er ikke det oprørte hav dette her. Rorgænger-eren har haft det nemt. Konversationen i agterstavnen er afslappet.

Mon Puggaards og Heibergs har kendt hinanden? De har utvivlsomt hilst høfligt på hinanden, når de har mødtes på

Professor Oscar Bloch (1847-1926) var i mange år overkirurg på Frederiks Hospital, det nuværende Kunstindustrimuseum. Hans ansvarsfulde gerning krævede dog ro i landlige omgivelser, og dem fandt han på Majorgården, som han havde lejet af Det classenske Fideicommiss. Her har han besøg. Med sine gæster har han sat sig ud mod vandet, som i hans tid var nær ved at underminere den skrænt, på hvilken den lave gule længe var bygget.

Venskabet med Jørgen Sonne (1801-90) og familien Puggaard blev til gensidig glæde. På deres vægge hang nogle af hans bedste billeder fra det danske landskab, og han malede deres stuer, når han var gæst i huset. Ovenstående billede, der er beskudet i formatet, stammer fra 1865. En tung og bred pram trækkes sindigt ned ad Esrom Kanal. Langt fra en farefuld sejlads. Der serveres thevand og herrerne ryger deres cigar i de romantiske omgivelser. Men der er også plads til en svingom til tonerne af de musikere, der altid var for hånden hos velhavende folk. Familien Puggaard er blandt deltagerne og vi må formode, at det er den rige grosserer, der har betalt for den udflugt, som er utænkelig i dag, ganske simpelt fordi kanalen mellem Sølyst og Dronningmølle er løbet tør (Frederiksborg).

de støvede skovveje. Men fruén har haft travlt, mens Johan Ludvig var i byen. Med udsigt til Kullens blå bjerge og Hallandsåsen, der anes som en skygge bag Höganäs, har hun haft fantasi nok til at skrive »En søndag på Amager«. Med den trofaste »Valter« ved fødderne har hun befundet sig vel, selv om de russiske matroser har ængstet hende, men hun har elsket stedet, og da hun en dag sætter sig til at skrive om det liv, som hun genoplevede i erindringen, tænker hun tilbage på de gode dage i Hellebæk.

Sommer: »Der er vist intet i Danmark, hvorpaa de Ord: »Danmark, du Perle, som svømmer paa Voven«, bedre passer, end Hellebæk. Hvilken Rigdom! Hvilken Afvexling i Landskabet! Det udstrakte Hav tilhøre, stoltere, friskere end man i Omegnen af Kjøbenhavn er vant til at se det. I Baggrunden Kullens mørke, alvorlige Banker, paa hvis sorte Vægge de forbifarende Skibes hvide Seil vise sig, som Maagen

foran en Tordensky. Tilvenstre, det smilende, frodige Land med den rige Vegetation, de lyse, oplivende Skove, hvorimellem de yndigste Indsøer slynge sig. Og nu Markerne, bugnende fulde af Bondens Rigdom! Velsignede Land, hvor den mindste Haandfuld Jord betaler den Plads, den fylder!«

Kun Andersen kunne ikke lide kysten deroppe. Som han havde for vane, kan han ikke lægge skjul på sine følelser, da han skriver til fru Collin for at takke hende for opholdet deroppe. Nej, det var ikke nogen succes! »Nu er det tredje gang, jeg er kommet syg derfra. Næste år bor De vel Nordpolen et stykke nærmere! . . . Det nøs jeg på og drak salmiak . . . Tak. Deres hjerteligt

hengivne ven, H. C. Andersen.«

Stakkels Andersen. Enten havde han ondt for tænder eller ondt i maven. Men her nyser han i Nyhavn, så det kan høres helt op i Hellebæk.

Ja, jeg valgte mig nok det sted. Ikke fordi alle minder deroppe fra er solbelyste. Der var jo også krig i landet, og derovre lå Sverige badet i lys. Men måske glemte jeg det, når jeg sad ude under hyldebuskene og talte med den gamle tømrer, der hver sommer arbejdede på den båd, som han aldrig nåede at få i vandet. Måske er også jeg ved at blive lidt af en romantiker. Men derfor holder jeg af stedet deroppe, selv om jeg næsten aldrig kommer der mere.

Det kan for resten godt ærgre mig.

Dampskibsfarten på fjorden skulle være »ej blot til lyst«

Af Svend Nielsen

S/S »Frederik VII« og senere »Issefjorden« blev nye og kærkomne led i samfærdslen.

Når S/S »Skjælskør« på sommersondage damper ud fra den gamle havn i Roskilde, er der godt nok tale om en nyskabelse, men også om en tradition.

S/S »Skjælskør« – Danmarks eneste tilbageværende kulfyrede dampskib – har med sine lystture genoptaget en tradition, der indledtes så langt tilbage som i 1857, og denne fjordsejlad med Roskilde som udgangspunkt varede ved nogle årtier ind i vort århundrede.

Det er en veteranskibsklubs medlemmer, der har sat sejladsen med S/S »Skjælskør« i gang, men da S/S »Frederik VII« i 1857 var på sin danske jomfrurejse i Roskilde Fjord stod kun en enkelt, men foretagsom, mand bag forehavendet. Han mente med sikkerhed, der var penge at hente i fjordsejladsen, og den skulle være »ej blot til lyst«.

Det lille dampskib blev hurtigt et nyt og praktisk led i samfærdslen. Roskilde var første danske provinsby, der fik jernbaneforbindelse med hovedstaden. Banen var åbnet i 1848, og ejeren af S/S »Frederik VII« forstod at udnytte også dette aktiv.

Der averteres således med »Lysttur fra Frederikssund 7 formiddag til København og derfra tilbage den følgende formiddag kl. 7«.

For tur-retur på dampskibet og jernbanen er prisen 5 mark og 8 skilling, og som lokkemad oplyser skibs-

rederen, at i København kan gratis beses Thorvaldsens Museum, Museet for Pattedyr og Fugle samt Den kongelige Malerisamling på Christiansborg.

Dampskibet Frederik VII.

Søndagen den 12te August
Lysttur fra Frederikssund 7 Formidd. til København og derfra tilbage Mandag 7 Formidd
Tour og Retour
for Jernbanen og Dampskibet tilsammen
5 Mk. 8 ß.
I København er gratis at see:
Thorvaldsens Museum 11—2.
Museet for Pattedyr og Fugle 11—1.
Kgl. Malerisamling paa Christiansborg 12—2.

Announce i Frederiksborg Amtstidende 1860 med tilbud om de gratis glæder i hovedstaden

Dampskibet som tids- og pengebesparende faktor påpeges i en anden annonce. Endnu var Kalundborgbanen ikke anlagt, og der fandtes således ingen baneforbindelse mellem de to nabobyer Roskilde og Holbæk. Skibsrederen peger på, at der kan spares to timer i rejsetid ved at benytte hans dampskib i stedet for diligencen ad landevejen – samt tre mark i penge.

»Danmarks Wilde« fuld af ideer og initiativ

Hvem var denne første dampskibsreder på Roskilde Fjord?

Wilde hed han, med rang af kommandør. Han var en af Roskildes store

mænd i 1850'erne. Wilde havde haft en fin karriere i marinen, og som ung søløjtnant gjorde han i 1838 tjeneste på fregatten »Rota«, der hentede Thorvaldsen og hans værker hjem fra Rom.

»Danmarks Wilde« blev han kaldt. Han var en høj og elegant mand med bølgende skæg, nød anseelse i alle kredse og var fuld af ideer og initiativ. Lang tid havde han ikke været i Roskilde, før han øjnede indbringende muligheder for besejling af fjorden. I London købte Wilde et lille dampskib, der fik navnet »Frederik VII«, og det blev indsat i en gods- og passager rute mellem Roskilde, Frederikssund, Frederiksværk, Nykøbing Sj. og Holbæk. Til passagertransport mellem banegården i Roskilde og havnen skaffede han en hesteomnibus.

Det nye skib og sejladsen kaldte på betydelig interesse og åbnede vej til nye oplevelser. Passagererne kunne beskue landskaberne langs fjorden i et helt andet perspektiv end fra landevejen, og det var en ny fornemmelse at blive båret frem af et skib, helt uafhængig af vind og sejl. Men ingen havde anelse om spændende foretelser på fjordbunden såsom sænkede vikingeskibe ved Skuldelev og de kæmpestore østersskallebanker, der lang tid senere skulle skabe en speciel industri ved fjorden.

Dampskibet blev dog modtaget med betænkelighed hos adskillige. Wilde fortæller således i sine erindringer om en bondekone, der på havnen i Frederikssund sagde til sin lille datter: – Lad os gå lidt tilbage Ane Kirstine. Man kan aldrig vide, om det ildsprudende spektakel kan finde på at krybe op på landjorden til os!

Men Wilde havde sans for reklame og overvandt landbefolkningens skræk og betænkeligheder ved at give børn fra landsbyerne langs fjorden gratis rejse med skibet til Roskilde, med besøg i domkirken som tilgift. Det hjalp. Når børnene turde, så turde de voksne også!

Den største reklame for sin fjordfart fik Wilde dog, da han formåede Frede-

Dansk Veteranskibsklubs medlemmer reddede »Skjælskør« fra ophugning. Det var nærmest et vrak. Klubbens medlemmer gik i gang med at genopbygge til et sejldygtigt fartøj, og medlemmerne udfører alt arbejde både ved vedligeholdelsen og sejladsen vederlagsfrit. Gennem 47 år sejlede S/S »Skjælskør« mellem Skælskør, Orø og Agersø

rik VII til at sejle med skibet, der bar kongens navn, til Jægerspris. Det skaffede Wilde ridderkorset ved en bedre frokost ombord.

Wilde købte endnu et dampskib, der sejlede i daglig rutefart til Gershøj og Selsø Møllekrog. Det kom dog ikke til at hedde »Grevinde Danner«, men holdt sig med navnet »Adjudanten« lidt i nærheden af monarken. Efter en

snes år indstilledes sejladsen med de to dampskibe.

Passagerer på slæb i en kreaturpram

Andre i Roskilde tog opgaven op. Et dampskib, som blev navngivet »Horns Herred«, var købt i Sverige, og kaptajn Grove, der havde sejlet på Var-

men, førte gennem mange år det lille skib på Roskilde Fjord, altid iklædt jakkesæt og bowler.

En af Roskildes lokalhistorikere, kirkegårdsinspektør Hans Rønø, fortæller i »Fra gamle dage i Roskilde«, at i sommermånederne var så at sige altid »fuldt hus« på S/S »Horns Herred«, der indledte sejladsen på fjorden i året 1881.

Forholdene ombord var såre primitive, men tiden var fordringsløs. Var skibet fuldt af folk, blev resten af rejselystne passagerer indskibet i en pram, der normalt var beregnet til transport af kreaturer. Den kom på slæb, og så gik turen til udflugtsstederne Boserup og Gershøj. I 1907 fik »Horns Herred« en lillesøster med navnet »Pilen«.

Efterhånden mindskedes interessen dog for disse søværts udflugter, og det blev svært at holde liv i fjordsejladsen med de to skibe. Den ophørte omkring 1920.

Efter den tid huskes »Bertel-bådene«. Først kom Bertel I, så Bertel II, og da den var sat ind, blev spøgende talt om »Tubertlerne«. Med Bertel III blev flådens navn »Trikinerne«. Men de formåede ikke at genskabe fjordsejladsen.

Den nye Frederikssundbane førte skibsrute med sig

I 1879 træder Det forenede Dampskibs-Selskab ind i fjordbilledet. En annonce i Frederiksborg Amts Avis 5. juli det nævnte år meddeler, at der fra 8. juli indsættes dampskibet »Isfjord« på en rute Frederikssund-Lynæs-Nykøbing Sj. tre gange ugentlig i forbindelse med tog til og fra København på den nyåbnede Frederikssundbane. Også Dyrnæs (Jægerspris) anløbes, og passagerer, kreaturer og gods medtages til billige takster. Ruten fortsætter desuden til Siddinge, Ourø og Holbæk. I skibets navn er rederiet kommet lidt i strid med sig selv. I annoncen skrives »Isfjorden«, men på dampskibets sider er på målet »Issefjorden«.

Det var i 1866, C. F. Tietgen tog initiativet til oprettelse af Det forenede Dampskibs-Selskab, og det fik hurtigt spændt et rutenet mellem hovedstaden og så at sige alle danske provinshavnebyer.

»Issefjorden«s opgaver lå dog indenfjords, og dets størrelse berettigede heller ikke til havsejlad. Det var, med kun 65 BRT, selskabets mindste rutebåd nogensinde, men varetog sin rutefart på Roskilde Fjord og Isefjord gennem en snes år og sejlede desuden lystture. Et par af de faste mål for denne sejlad var Eskildsø og Roskilde.

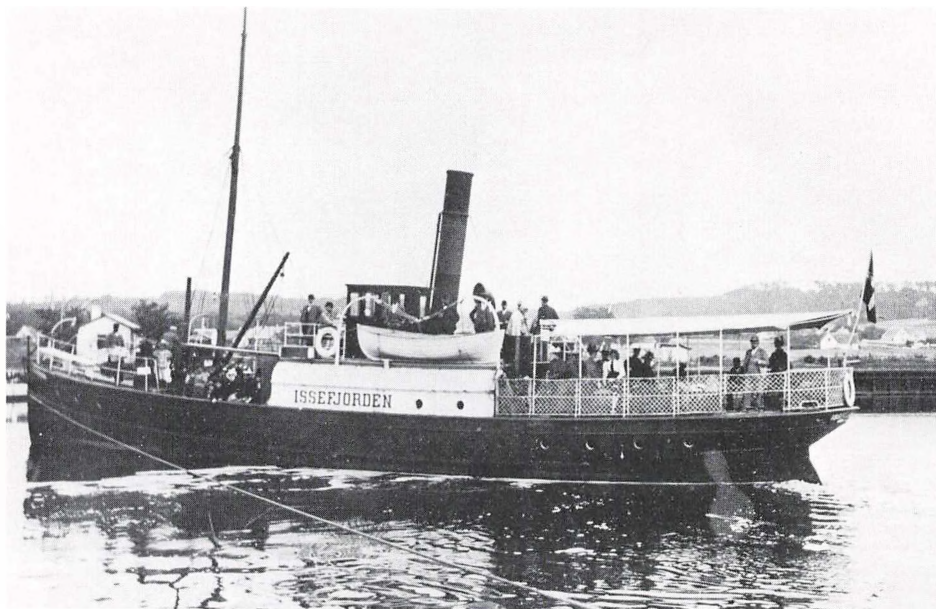
I 1899 blev »Issefjorden« afhændet til sejlad på Kolding Fjord og måtte lide den tort at få sit dampmaskineri udskiftet med motor. Skibet endte for nogle år siden sine dage i et forlis ved Anholt.

»Det Forenede« havde allerede i 1876 bevæget sig ind på Isefjorden med en rute fra København til Holbæk. Den anløb Nykøbing Sj. og blev besejlet med noget større skibe end »Issefjorden«. Et af disse var »Saxo«.

Dette initiativ var for alvor med til at lukke op for nye rekreative områder i Nordsjælland og Odsherred. Hidtil var københavnernes feriesteder stort set begrænset til det østlige og nordlige Nordsjælland. Odsherredbanen blev ikke anlagt før omkring århundredskiftet, og de nye skibsruiter var en kærkommen trafikal håndsrækning til Odsherred. Det gjaldt for den, der blev skabt i 1879 til Frederikssund og jernbanen derfra, men også Kattegat-ruten fra København til Holbæk, med anløb i Gilleleje og Nykøbing Sj., var en populær forbindelse til hovedstaden. Med den fandt københavnernes også ud til nyt sommerland.

Københavnfamilieens ferierejse i firserne

Nogle dagbogsoptegnelser – fundet i miserabel stand i et pulterkammer, og derefter overladt til DFDS – skildrer en københavnsk borgerfamilies fe-

Det lille dampskib »Issefjorden«, som »indenfjords« sejlede med gods, passagerer og kreaturer.

rierejse til Nykøbing en herlig sommerdag i firserne. Om denne sørejses oplevelse og strabadser fortælles: Allerede længe havde rejsen været forberedt. Halmkufferter og trækister

tion, hvor dragerne den næste morgen skulle sørge for, at alt kom vel om bord. Samme dags aften pakkedes forsvarende madkurve til rejsen, og sikkert har flaskerne med brændevin spillet en stor rolle, men man tog også saft og vand med sig, vel vidende, at det vand, som skulle besejles, var ganske udrikkeligt.

Tidligt om morgenen begav man sig da på vej. Kun lidt havde børnene sovet, de ældste søgte at lade som om der var tale om en dagligdags begivenhed, men man håbede alligevel, at de morgenduelige naboer fik nys om, at nu drog man rigtig på landet.

Der blev løftet – ærbart – op i de lange kjoler på de toppede brosten, ikke mindst på Kvæsthusbroen, hvor fragtvognenes svære heste havde lagt ikke mindre svære visitkort, og fugten fra morgenens dug var fastholdt af det drys fra baller og sække, der var stuvet op på kajen. Hjulpet af skilte fandt man omsider »iblandt ret saa statelige Skibe et lidet Dampskib »SAXO«, der dog ikke indbød til øjeblikkelig ombordstigning, indhyllet som det var i en sky af kulstøv som følge af, at det indtog kul i børe fra en »aabne Baad« på siden.

Omsider kunne man da komme om bord. Vor fader kontrollerede at бага-

Det forenede Dampskibs-Selskab.
Nykøbing S. — Lynæs —
Frederikssund.
»Issefjorden«.
3 Ture ugentlig,
hver Tirsdag, Torsdag, Fredag,
fra Nykøbing fra Frederikssund
kl. 7¹/₂, fra Lynæs omtr. kl. 11¹/₂ Form.
omtr. kl. 9 Form. (efter Tog fra Køben-
i Forb. med Tog fra havn 9¹⁵ Form.).
Frederikssund 11³⁰ Form., i København
1 Citm.

Lynæs og Dyrenæs Bro pr. Jæ-
gerspris anløbes Tur og Retur.
Passagerer, Kreaturer og Gods medtages
til billige Tarifer.
Expeditør i Frederikssund Hr. Stations-
inspektør Høgermann.
Obs. Fra Nykøbing S. til Sidsinge,
Duro og Holbæk hver Mandag, Onsdag og
Fredag Morgens kl. 6¹/₂. Retur de samme
Dage.

Annonce i Frederiksborg Amts Avis sommeren 1879 med oplysning om fartplan m.m.

var blevet stuvet, som gjaldt det en ekspedition til Grønland, og dagen før afrejsen drog familiefaderen omsorg for, at rejsegodset på trækvogn bragtes til dampskibsselskabets ekspedi-

gen blev vel anbragt, og han kiggede i smug på tobaksuhret – ja, man var i god tid og kunne nyde livet på havnen.

Der kom flere passagerer om bord, man præsenterede sig, – en statelig uniformeret herre – skibets kaptajn – dukkede op fra fartøjets dyb og hilste på hver enkelt af passagererne. Pigerne afleverede deres ærbødige kniks, og siden bød kaptajnen mandfolkene på en morgendram med et løfte til damerne om et lifligt glas frugtvin, så snart skibet var vel fra kaj.

Nøjagtig på det fastsatte afgangstidspunkt hev kaptajnen proppen af et messingrør, pustede kraftigt i det og råbte derefter noget uforståeligt. Straks efter begyndte dækket at dirre og vandet bag fartøjet eksploderede i kogende bobler og hvirvler. De sidste baller sattes i hast om bord, og så kastedes fortøjningerne. Ferierejsen var begyndt, markeret ved et langtruk-

kent, dampdrukkent hyl fra fløjten på den høje skorsten, hvis sorte røg ganske indhyllede de fordums så stolte orlogsmænd, der nu lå foruden master og rær oplagt ved Flådens Leje.

Det må have været en herlig dag. Solen var stået op, Sundet lå blikstille, og sejlerne gjorde ingen fart, hvorimod den lille damper kunne stævne nordpå med raske skrueslag, efterladende en lang brun røghale efter sig. Den skønne sjællandske kyst gled tæt forbi med det kendte Charlottenlund, Klampenborg og de lidt fjernere steder Tårnbæk og Vedbæk. Kongens skønne Eremitageslot skinnede lyst i morgensolen over de mørke skove.

*Kartoffelskuderne
blev taget på slæb*

Nivåbugten bragte kysten på afstand, til gengæld kom man på kloshold af en

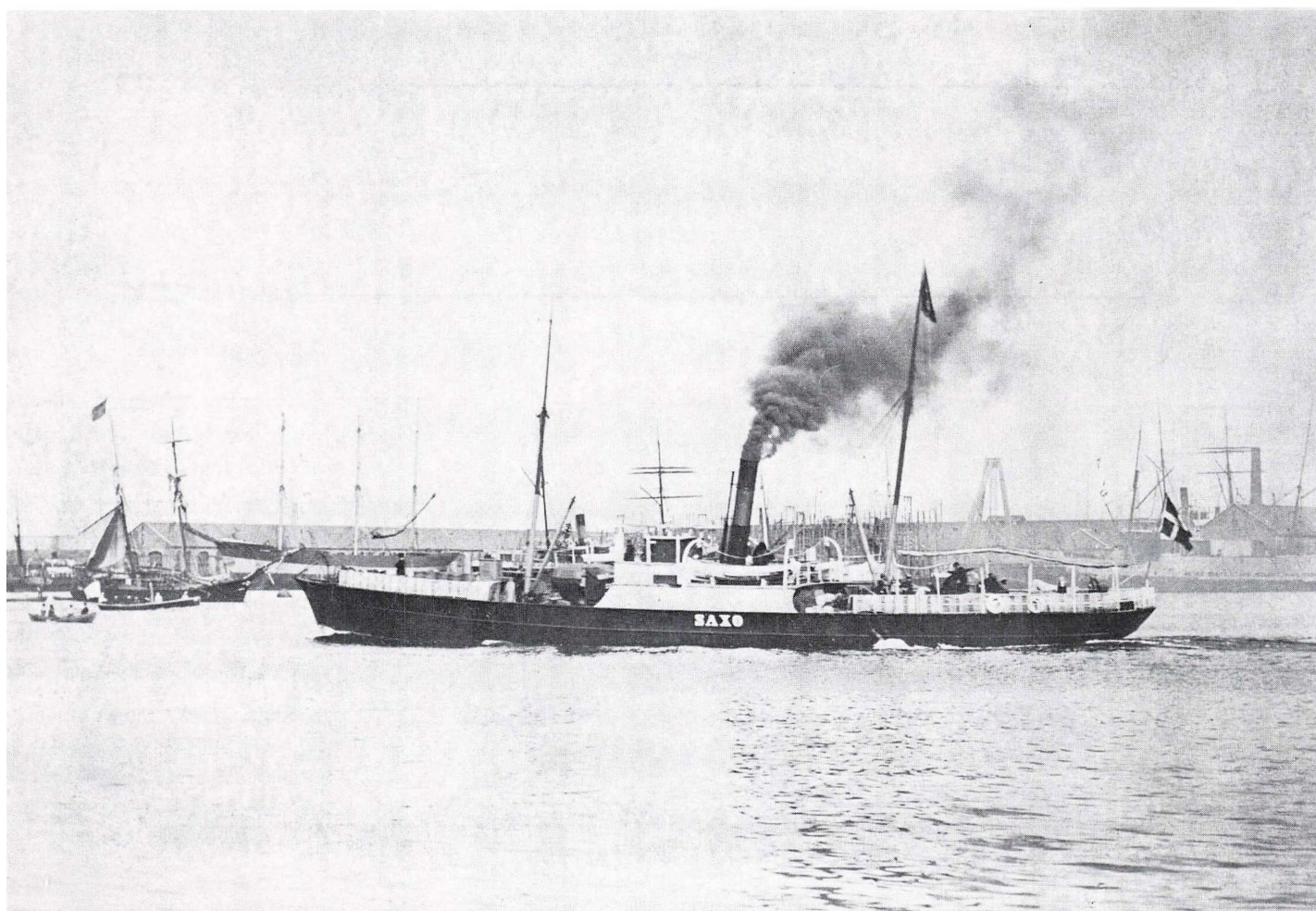
klynge skuder, kartoffelslupper fra Samsø, der lå ganske misfornøjede og drev med slappe sejl.

Kaptajnen råbte en ordre i det blanke messingrør, maskinens tempo sattes ned, og fra agterskibet hev en sømand et reb over til den nærmeste skude. Disse må i forvejen have været fortøjet til hinanden; thi snart efter dampede man atter nordpå, i spidsen for en lille kortege sejlere, der måtte acceptere en håndsækning fra en ny tid.

Bugseringen har uden tvivl forsinket sejladsen, for de små sejlere blev først sluppet, da Kronborgs tårne og spir kom i sigte i nord, og en let brise fra Kattegat lovede småskipperne bedre vind. Linen blev kappet, og den lille damper sprang fremad, ivrig efter at indhente det forsømte.

Sølufft tærer, lidt brødflove var man blevet, – men det var der heldigvis råd

S/S »Saxo«, der befordrede den københavnske borgerfamilie til sommerlandet i Odsherred.

for. De velforsynede madkurve blev åbnet, og passagererne byttede ofte indbyrdes eller smagte hos hinanden. En liflig duft af stegt flæsk kom fra skibets lille kabys; vel stegte og brasede man kun for besætningen, men om fornødent kunne man også forstrække en særlig sulten passager med lidt sulemad, en spegesild og nok en dram.

Det gode vejr medførte, at man nød sejladserne på det åbne agterdæk under et stort lærredstag, der beskyttede ikke blot mod solens stråler, men frem for alt mod skorstenens sod og gnister. Der var en kahyt til rådighed, måske kunne man til nød være der, men ingen følte trang til at opsøge den lille dystre salon med de ganske små køjer og en umådelig varme, der sandsynligvis skyldtes skibets dampkedel, som næppe kunne være anbragt langt fra salonen, skibets ringe størrelse taget i betragtning; så selv om Kattegat formåede at vippe lidt med fartøjet, foretrak selv damerne at blive oppe på dækket.

Efter at have rundet pynten med det stolte Kronborg gik det rask mod vest imod Gilleleje, hvor over halvdelen af passagererne skulle udskibes.

Lossede tørret fisk i fiskerbyen

Den lille havn bød skibet kneben plads, men det gik, og hele byen var til

stede for at tage såvel skibet som de nye gæster i øjesyn. Lidt fragtgods blev lossede, ikke store ting, varer til købmanden og en del tørret fisk, der havde god afsætning hos egnens gårdmænd på trods af, at fiskerne fra Gilleleje vel nok skulle kunne forsyne området med friske varer. Byens postbestyrer bragte nogle få forsendelser om bord, bestemt for byerne ved Isefjorden, og da kaptajnen havde behørigt kvitteret, kunne man atter bakke ud af havneindløbet og fortsætte rejsen.

Sin lidenhed til trods var rutedamperen delt i tre klasser. Den privilegerede 1. klasse holdt til under solsejlet agter, medens 2. og 3. klasse måtte finde sig i at opholde sig foran for rorsmanden. Passagererne på 2. klasse havde dog også rådighed over en mindre salon i forskibet.

Denne blev der brug for, da skibet mødte lidt mere krap sø ud for Rågeleje. Kaptajnen holdt klar af kysten, vel vidende, at de store skred fra klinterne på Halsnæs ofte kunne skabe nye, ikke kortlagte grunde i kystfarvandet. Krapøen sendte friske skvæt ind over fordækket, men den formåede ikke at vippe skibet synderligt; ingen behøvede at ofre til Neptun, selv om nogle af damerne alligevel syntes at blive lidt blegere om næsen end vanligt, og flere undslod sig den kop kaffe, som skibet tilbød.

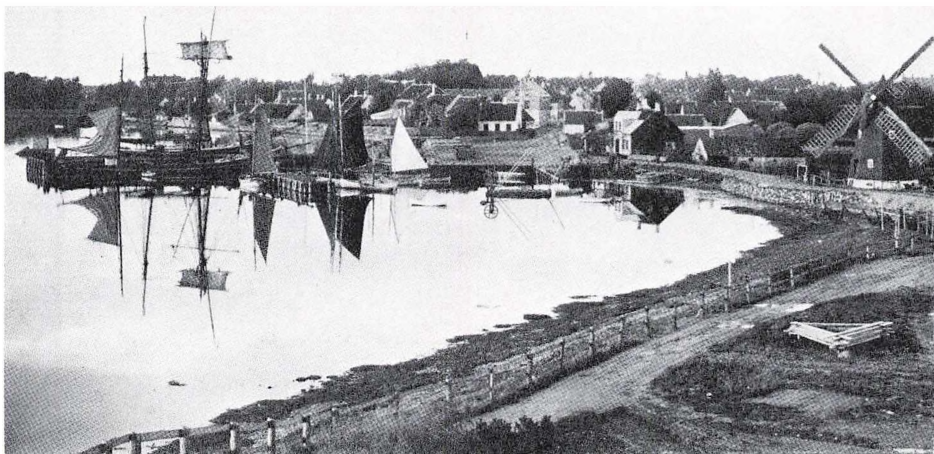
Sent på eftermiddagen rundedes Spodsbjerg, og skibets fører manøvrerede forsigtigt ind i Isefjordens grundede munding, idet han nøje holdt ud-kig med de tøndes og stager, der angav tilstedeværelsen af et bugtet sejlløb.

To sejlbarkasser afventede dampskibets ankomst, en fra hver side af fjorden. Begge var bemandede med barkede fiskere fra de to små samfund Hundested og Rørvig, der først langt senere skulle blive navne blandt Danmarks mange feriebyer.

Farten blev sat ned, og de to barkasser manøvrerede op på hver sin side af damperen. Uden at skibet nogensinde mistede sin styrefart gik man nu i gang med at omlade gods, der i forvejen var lagt parat på dækket. For det meste drejede det sig om fade med salt, men også nogle ruller af det nymodens bomuldsstof skiftede skib. Et par stoute fiskerkoner fra Hundestedssiden kom ombord, på udflugt til bekendte i Nykøbing velsagtens, – og så kvitteredes barkasserne med et pift i fløjten. Den ene kunne hejse sejl og stå østpå for en god medbør, i den anden måtte besætningen forberede sig på et dygtigt slid ved årerne, inden man nåede pælebroen på Rørvigsiden.

Endelig kunne »Saxo« lægge til ved kajen i Nykøbing, og som vanligt var hele købstadens befolkning nede på havnen for at tage imod skibet. Mange var mødt op for at afhente sommergæster, og vore venner blev også modtaget med vogn ved skibssiden. Besætningen baksede den omfangsrige bagage i land og gav en hånd med, da den skulle læsses på vognen bag de to brune. Kaptajnen, fremdeles i stilig uniform, gav højtideligt sine passagerer hånden til afsked, ønskede dem et behageligt ophold og et på gensyn, og vendte så tilbage til sit skib, hvor man var travlt beskæftiget med at losse og omlade gods til Selskabets lille fjorddamper »Issefjorden«, der, med dampen hvæsende fra skorstenen, afventede gods og passagerer fra københavnerbåden.

Frederikssund havn for ca. 100 år siden. Den smule bolværk der rådedes over, var fra 1840, og her måtte »Issefjorden« lægge til. Til højre ses Sneglemøllen.

Havnefester i Hornbæk gennem et århundrede

Af Karl Rønne

Lars Kuhlmanns oldermandsprotokol beretter også om fiskernes trofaste indsats for at redde deres havn fra naturens ødelæggelser.

»Sommerfest« kaldtes den fest i 1881, der indledte den lange række af havnefester, som endnu hvert år udfolder sig i mangeartet festivitas.

Der er ældgammel tradition bag disse forskellige sommerfester, hvis forbillede nok må søges i den gamle bondeskik at ride sommer i by – en skik, der har rødder helt tilbage i den hedenske sommerfest ved majmåneds begyndelse.

I pietismens tid så man med afsky på disse verdslige udfoldelser, men under Frederik den Femte, der var konge 1746-66, lempedes strengheden, og både kongen og hans dronning, Louise, så med velvilje på den jævne mands trang til festlighed. Herom meddeler »Kiøbenhavnske Danske Post-Tidende« nr. 45 for 5. juni 1750 fra Fredensborg:

»Fredag den 28 pasato (forrige måned) var, som sidstleden blev meldet, sædvanlig Cour. Samme dag indfandt sig Tikiøbs Sogns unge Karle, og medførte deres Piger, pyntede med Krands paa Hovederne, og ellers i fuld Stads, for at ride Sommer i Bye. Og som Hoffet var talriigt med Cavaliers i Henseende til Couren, blev de ey allene tilladte at indkomme ved Ober-Marechals Taffelet, men også i Rosen for at præsentere sig for Damerne, og bleve på begge steder regalerede med Viin og Mad, hvorefter de

gjorde deres sædvanlige Exercitier, og bleve ligesom de forrige benaadede med en kongelig Douceur, foruden at de ogsaa af mange Cavaliers bleve beskienkede«.

En udløber af denne riden sommer i by er også pinsefesten i Hammermølleskoven ved Hellebæk. Den fejredes senere som et gilde for svendene i bøsse-magerværkstedet. Den er skildret i Holger Drachmanns Hornbækbog »På sømands tro og love«.

Men også Hornbæk havde sin »sommer i by«-fest, hvorom en gammel skipper, Niels Olsen, født i Hornbæk i 1847, har fortalt:

»Pinsetoget bestod af 20 drenge, hvoraf de 12 bar flag, pyntet med blomster. Alle flagene blev om aftenen i gildesalen hejst med op til toppen af majstangen. Før sangen begyndte, var flagene plantet foran huset. Her stillede hele flokken sig op og sang.«

Sangen, der blev brugt, var en pinsedagsvis, som kan føres tilbage til reformationstiden, men pointen var at bede om bidrag til et pinsegilde for ungdommen.

Efter nedlæggelsen af Hellebæk Geværfabrik 1870 antog festen i Hammermølleskoven mere og mere præg af en slags dyrehavsbakke med telte og løjer, indtil den midt i 1930-erne helt ophørte.

Forskellige aflæggere rundt om

Fiskeren Lars Kuhlmann, tegnet af Viggo Johansen.

havde et mere lokalt præg. Sygekasserne holdt en sommerfest i Klosterris Hegn med alt det tivoligøgl, der kunne skrubes sammen. Den endte ofte i drabelige slagsmål mellem egnens herregårdskarle. Socialdemokratiet stod for en fest på Præstebakkerne i Hornbæk. På Tingbakken i Esrum samledes ligeledes den lokale befolkning til fest. Disse arrangementer fik dog kun en kort blomstring. Det var alene havnefesterne rundt om på nordkysten, der overlevede, og her må især Hornbæk nævnes for sine stadig livskraftige og traditionsrige havnefester.

Hvad oldermandens protokol fortæller

Om festernes oprindelse fortæller en gammel oldermandsprotokol. Den blev i slutningen af forrige århundrede ført i righoldig og smuk udførelse af Lars Kuhlmann, der i det hele virkede som fiskernes sekretær og pennefører. Han kunne på grund af en rygskade ikke deltage i det praktiske arbejde, men var værdsat på lejet for sin særlige indsats. Selv anfører han som begrundelse for sine optegnelser:

»Disse korte beretninger er nedskrevet, for at fremtiden kan se den

ånd og det liv, som rører sig i Hornbæks fiskere, hvis færd viser ærlig dansk sømandskarakter, nemlig godt kammeratskab på den fælles, våde vej, støt enighed for et fælles mål«.

I 1875 var den første begyndelse til en havn gjort i Hornbæk, og i de følgende år arbejdede fiskerne selv ihærdigt på dens udvidelse og vedligeholdelse. Herom fortæller Lars Kuhlmann i »Kortfattet Sjournal for Hornbæk i Aaret 1881«:

»Ved et af havnebestyrelsen indvarslet møde angående havnens udbedring, og hvorledes man skulle opnå midler til dette øjemed, besluttedes det at foranstalte en sommerfest, hvis indtægt tilfaldt havnen. Dette forslag gik man beredvilligt ind på og lovede al mulig assistance af de kræfter, der rådedes over. Der blev nu søgt om tilladelse såvel hos justitsministeriet som vor øvrighed på Fredensborg. Ansøgningerne blev bevilgede.

Søndag den 24. og mandag den 25. juli bestemtes nu til at afholde kapsejllads, kaproning, basar, tombola, taler og sang, deklamatorisk underholdning, festmåltid, dans, fyrværkeri og flere ting«.

Lars Kuhlmanns referat af festen kredser overvejende om den del der foregik på søen, og det er en mand, der holder sig til saglige kendsgerninger, som fortæller:

»Klokken 2 begyndte kapsejlladsen, hvor deltog fra Hornbæk 20 både, inddelt i 3 klasser: 1. klasse 3 både, 2. klasse 13 og 3. klasse 4 både. Udgangspunktet var fra nordre havnemole i nordost 2/4 mil, passere rundt dæksbåden »3 Brødre«, derefter 2/4 mil vestnordvest rundt »Vega«, så tilbage til syd til ost 3/4 mil. Vinden var flov, varierende til sydost og blev frisk, da der krydsedes hjem.

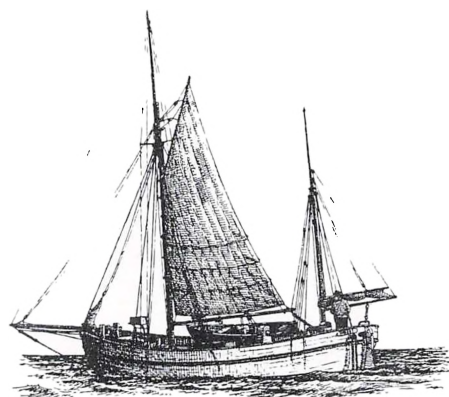
Disse 7/4 mil tilbagelagdes i 1. klasse af båden »Håbet« i 1 time, 48 min og 40 sek. Præmien et olietryksmaleri.

I 2. klasse blev Peter Larsen Knudsen nr. 1. Han brugte 1 time 50 min og 9 sek., altså 1 minut og 20 sekunder

mere end »Håbet«. Præmien var et sølvbæger, skænket af fhv. minister, nu borgmester i København, Fenger. Det vejede 32 kvint.

Nr. 1 i 3. klasse var lods Johannes Jensen, der anvendte 1 time, 55 min. 4 sek. Præmien var et ur, skænket af Jakob Larsen, Havreholm. Disse præmier blev skænkede tilbage til basaren til indtægt for havnen.

Kampdommer var chefen for dampkanonbåden »Hauch«, premierløjtnant Petersen.

Kutteren »Håbet« af Hornbæk.

I kaproningen kl. 4 dagen efter deltog 7 både. Der var 5 både med 4 mand og 4 årer, samt 2 både med 2 mand til at ro.

Distancen var 1000 alen langs kysten og tilbage, altså 2000 alen, der blev roet af nr. 1, Anders Larsens båd 4 mand, i 16 minutter 3 sekunder. Nr. 2 var Andreas Andersens båd 10 sekunder senere.

Nr. 1 i klasse 2 var Hornemanns båd, roet af Ingemann og N. Andreasen, der brugte 18 minutter 16 sekunder. Kampdommer ved kaproningen var marinemaler Locher. Denne fest endte meget heldigt og gav over al forventning et nettoudbytte af 2800 kr«.

Til Lars Kuhlmanns beretning kan føjes, at den omtalte dæksbåd »3 Brødre« var beregnet til fragtfart, medens »Vega« var Hornbæks første fiskekase bygget til fiskeri under Anholt. Den nævnte minister og borgmester er læge Carl Emil Fenger (1814-84). Han var i flere perioder fi-

nansminister og finansborgmester i København fra 1875 til 1883. Fengerfamilien har været faste sommergæster i Hornbæk gennem flere generationer.

Havnefesten anskuet med andre øjne

Men også en landligger har skildret denne sommerfest. Det sker i artiklen »Hornbæk i sin ungdoms vår«, skrevet af Margrethe Sødring, som var født i 1861. Hun var datter af den før omtalte Hornemann, professor C. J. E. Hornemann (1810-90). Hornemann var en kendt læge, som kom til Hornbæk første gang i 1873, og slægten har siden haft nær tilknytning til Hornbæk.

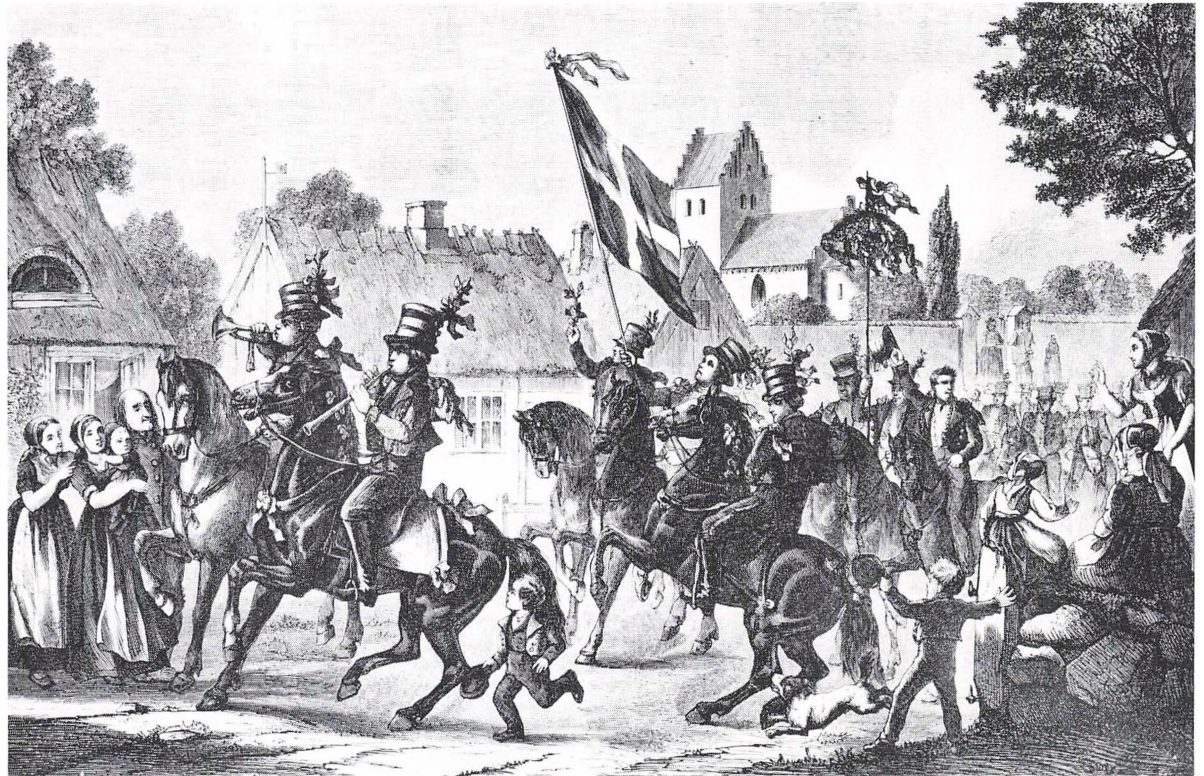
Den 20-årige Margrethe opfattede arrangementet fra en helt anden synsvinkel end Kuhlmann, idet hun fortæller:

»Ungdommen jubede ved udsigten til den store begivenhed. Den store sensation skulle være en aftenunderholdning, hvor selveste kongelig skuespiller Emil Poulsen, som boede i Hellebæk, og skuespillerinden fru Josephine Eckart havde lovet at assistere. Jeg stod sammen med hende i et lille træskur, hvorfra de optrædende kunstnere skulle entre op ad en stige for at nå ind på bræddegulvet i teltet. Dejlig var hun at se på, og jeg husker tydeligt hendes fremsigelse af Plougs digt »Et kys«.

Både hun og Emil Poulsen gjorde stormende lykke. Det samme gjorde en vaffelbager, omend på anden måde. Han solgte kolossalt af sine varme varer, som han spækkede med vittigheder og allehånde komiske indfald. Mørket var imidlertid faldet på, og fakler blev tændt rundt omkring festpladsen.

Det var sandsynligvis ved samme lejlighed, der udsendtes en særlig basaravis »Sommer Silden«. Som eksempler på den tids humor kan nævnes dens vejrmelding: »Da alle Hornbækere vil miste Vejret paa Danseplad-

Sommer rides i by.
Alle deltagerne er
smykket med grønne
grene på hatten.
Træsnit i Illustreret
Tidende 1867.

sen, bliver der intet Vejr i næste uge«. Eller: »Fra Fyr- og Vagervæsenet bekendtgøres, at der paa Festpladsen vil findes adskillige Fyre med Blus på Lampen«.

Marinemaleren Carl Locher (1851-1915), som Lars Kuhlmann omtaler, boede dengang fast i Hornbæk, hvor en vej er opkaldt efter ham. Hans søn, Jens Locher, har i en novelle »Lille Per Ingmann« udkastet en skitse af Lars Kuhlmann. Dens lidt venligt overbærende, latterliggørelse af Lars Kuhlmann stemmer dårligt med det billede, der fra anden side tegner sig af denne skikkelse.

Dagløn på en krone ved havnearbejdet

De gode penge – 2800 kroner – som havnefesten indbragte, blev næsten allesammen brugt det samme år ved havnearbejdet, og herom fortæller Kuhlmann:

»Til havnearbejdet er i dette år anvendt 425 mand med en dagløn af 1 kr. pr. mand for arbejdstid fra kl. 6 morgen til kl. 7 aften. 308 mand er anvendt for 75 øre pr. mand pr. dag fra 8 mor-

gen til kl. 5 eftermiddag. I fridag er gjort af hver, (dvs. de har arbejdet én dag uden løn). Til det fælles havnearbejde har vi for tiden 94 mand. 12 både har ført 120 favne sten til havnen for en betaling af 13 kr. pr. favn. Udgiften til havnen har i år været 2161 kr. 63 øre«.

Heldig gentagelse af havnefesten

Festen i 1881 var ikke tænkt som en årligt tilbagevendende begivenhed, men senere hedder det i Lars Kuhlmanns »Kortfattet beretning for 1884«:

»For at opnå midler til udbedring af havnen afholdtes den 20. juli en fest med kapsejllads, basar, skuespillere gav roller og deklamatorisk oplæsning, kunstmalere skænkede malerier til bortlodning og var iøvrigt meget virksomme for sagen. Ligeledes indkom større frivillige bidrag såvel fra kongehuset som fra flere. Ved denne imødekommenhed, der vist fra forskellig side, opnåedes det heldige resultat, at nettoindtægten var 3062 kr. 82 øre«.

Søndag den 23. november afholdtes

gademøde om de veje, der var søgt for at opnå hjælp for at sikre havnens beståen, da man nu var kommet til klarhed over den ødelæggende magt, pæleormene havde. Det blev oplyst, at det var umuligt ved byens egne midler at bringe havnen i holdbar stand under nærværende forhold. Ved dette møde blev det afgjort at yde frit arbejde på omgang efter tur for at udbedre den skade, de to efterårsstorme havde anrettet på vor havn. Til dette foretagende er det gået byens fiskere rundt 7 gange, der udgør 505 frivillige arbejdsdage«.

Snart kom havnefesten til at udgøre et fast punkt i sommerens begivenheder, hvortil både byens »faste stok« og de tilrejsende badegæster ydede både økonomiske og kreative bidrag – som det stadigvæk sker.

Enhver omtale må uundgåeligt dvæle ved lektor Wahls sang fra havnefesten 1904. Den klinger endnu ved hver festlig lejlighed i Hornbæk: »Kender du Hornbæks smilende kyst« med omkvædet:

Hornbæk, Hornbæk, Danmarks riva
skønneste plet på den hele jord.

Fra Øresund tværs over til Kattegat

Af Hakon Stephensen

Spredte indtryk fra en køretur fra Humlebæk-Espergærde over Tikøb-Esrum til Hornbæk.

Øjensynligt har jeg haft en vis succes med artiklen: »Turen op langs kysten« i »Folk og minder fra Nordsjælland« i 1978.

Man har i hvert fald bedt mig om at komme igen, så jeg lovede at forsøge med endnu en køretur.

Den forrige gik langs Sundet fra Østerport i København til Kronborg i Helsingør.

Denne gang kører vi uden om Helsingør by fra Humlebæk-Espergærde og i en bue ind over land for at ende ved kysten i Hornbæk.

Men lad mig først fastslå, at jeg ikke er historiker. Jeg fortæller ikke, hvad *man* ved, men i al beskedenhed kun, hvad *jeg* ved, og føjer yderligere til, at min viden er hentet mangedeels fra, men er stærkt påvirket af subjektive interesser.

Jeg husker, at jeg som ung med min kone og mine to drenge – det var i besættelsestiden – cyklede fra Humlebæk til Rågeleje og her passerede gennem Esbønderup. Over gadekæret så man mod kirkemuren, hvor der står en stor sten med inskription. Drengene, der dengang må have været 7 og 9 år, spurgte:

– Hvad står der på den sten?

Jeg sagde flot:

– Der står: »Her er fader døbt!«

Det imponerede dem, selvom jeg nok tror, de var lidt i tvivl om rigtighede

den og senere har erkyndiget sig om, at stenen er rejst i anledning af Genforeningen 1920.

Men som det fremgår af ovenstående, er jeg ikke nogen hel novice med hensyn til emnet »Nordsjælland«.

Jeg er kommet på disse egne gennem 80 år.

Første gang var ved min dåb i juni 1900.

Begivenheden foregik som sagt i Esbønderup, fordi mine forældre havde et sommerhus i Saltrup så nær op til Grib Skov, at de store bøge strakte deres grene ind over hegnet. Vel var jeg født i familiens bylejlighed på Jarmers Plads, men man havde omgående flyttet mig til en sundere levested i det mest nordsjællandske Nordsjælland, og det vil jeg påstå har påvirket de få bedre egenskaber i min psyk.

Året efter flyttede vi til et nybygget og større hus ved Furesøens bred mellem Frederiksdal og Næsseslottet, og det blev min mere bevidste barndoms Nordsjælland. Men da vi til enhver tid havde heste og vogn, ja, endog kusk, så færdedes vi ret langt omkring. Blandt andet kørte vi tit om søndagen til gudstjeneste i Birkerød, hvor familien yndede at høre pastor Theodor Møller, der havde en særlig hyggelig form som sjælesørger. Mig gjorde det i 8-9 års alderen dybt indtryk på, da

han engang stod på prædikestolen, og der kom nogle turister ind i kirken, blot for at se dens indre. De blev nervøse, da de så, at der var gudstjeneste, og ville hurtigt gå ud igen, men pastor Møller afbrød sin prædiken og sagde:

– Nej, gå ikke, sid ned. Om lidt kan De få velsignelsen med!

Men jeg lovede at skrive om egnen længere nordpå.

Vi startede mærkværdigvis i Mørdrup ved Nordbanens trinbræt, hvor vejen fra Espergærde passerer banen og nogle hundrede meter henne skaber forbindelse til den susende motorvej mod København.

Trinbrættet ser ud, som det har gjort i mere end et århundrede.

– Undskyld! En stedlig, forhenværende jernbanefunktionær gør mig opmærksom på, at min teori ikke er holdbar. Læskurene er nøjagtig 50 år gamle. Fra jernbanens start under krigen i 1864 til 1930 værdigede man ikke Mørdrup et trinbræt. Rejsende, der ønskede at komme med banen, måtte enten køre ad landevejen til Snekkersten eller til Kvistgård for at stige på ved en rigtig station.

I modsætning til Humlebæks fornemme stationsbygning står dette venterum ved Nordbanens trinbræt i Mørdrup. Men det rummer en historisk raritet i alle de navne, der er skåret af ventende skoleelever gennem årene.

I 1930 lykkedes det dog at bryde dette princip.

Til de rejsendes beskyttelse er på hver side af vejen opført et lille åbent træskur med en plankebænk, hvor man gratis kan fordrive ventetiden i konstant nervøsitet, fordi det ikke er muligt fra skuret at se togene komme, og de kører rask forbi, hvis der ikke er rejsende, som skal af eller på. Men sådan har det nu altid været, og begge skurene er meget interessant dekorede indvendigt, idet friske skolebørn i de mange år har skåret deres navnetræk med små tilføjelser i væggene.

Det drejer sig kun i ringe udstrækning om pornografiske tilkendegivelser. Det meste er rent biografiske oplysninger, og hvis der fandtes videnskabsmænd, som i stedet for at grave efter sumerernes fortid hellere ville påtage sig systematisk at gennemgå disse navnetræk fra tålmodige skolebørn, så ville man måske finde frem til kendte personer fra Espergærde-området, der har fået deres første avancerede lærdom enten i Frederiksborg Latinskole eller i den tilsvarende lærde skole i Helsingør. Studiematerialet vil i løbet af næste år være væk, for så står Espergærde Latinskole færdig, og den ligger lige op til Mørdrup trinbræt.

Nu vil læseren måske spørge:

– Er det så interessant?

Jeg synes, det kan være lige så interessant som oplysninger om, hvordan sumererne teede sig for et par tusinde år siden mellem Eufrat og Tigris, eller de senere runestene, man har fundet her til lands og omgærdet med dybeste ærbødighed.

En dag vil de håndskårne indskrifter

i Mørdrup få den patina, som kaldes »historie«.

Nordbanen er allerede godt på vej dertil. Jeg foreslår et af venteskurene flyttet op til det ny egnsmuseum, der er ved at blive indrettet i bygningerne fra den nærliggende Flynderupgård, hvor eftertiden får mulighed for at søge hen og opleve Nordsjællands folklore.

Inden vi forlader jernbanerne, bør indføjes et par data.

Nordbanen, den første mellem København og Helsingør, blev indviet 1864. Den gik som nu over Hillerød-Fredensborg til Helsingør, men fra Snekkersten, hvor man nu følger Kystbanens spor, lå Nordbanen oprindeligt lidt længere inde. I dag kan man følge banestrækningen, der simpelthen er blevet til Stubbedamsvej, og den sluttede med en banegård, der lå lige bag den også nu forhenværende Latinskole ved Kongevejen. Her blev passagererne sat af, og godset blev transporteret til den ved havnen ventende hjuldamper, der sejlede over Sundet til Helsingborg. De rejsende kunne gå strækningen. De var ikke så forvante som i dag.

Nordbanen var blevet vedtaget af Rigsdagen i 1861, men blev først ind-

viet den 8. Juni 1864 – det var midt i den korte våbenstilstand, man havde fået arrangeret i krigen med Preussen og Østrig. Der var forhandlinger i London om fred, men da den tysk-gifte, og iøvrigt lidet sympatiske, dronning Victoria ikke ønskede at gå ind for Danmarks sag, så begyndte skydningen kort efter igen.

Dog nåede man i våbenstilstandsperioden at indvie banen, og kong Christian IX deltog endog i den obligate festmiddag, hvor han blandt andet sagde:

– Dette arbejdes udførelse midt under en krig på liv og død er et tegn på landets kraft og velstand!

På en måde fik han ret, for selvom preusserne løb med Slesvig-Holsten, så fulgte der dog en voldsom energiudfoldelse inden for dansk erhvervsliv. En både landbrugsmæssig og industriel opblomstring, og det kan vi også læse af de lokale jernbanestationers ydre fremtræden.

Kystbanen kom i 1897, og til den blev der opført stationsbygninger, der så sandelig ikke var læskure. Man kan sammenligne Humlebæk Station med Mørdrup trinbræt. Humlebæk fik en station med tårne og spir, buegange og komfortabel 1. sal med balkon til sta-

Humlebæk station stammer i al sin pompøse vælde fra Kystbanen i 1897.

tionsforstanderen, der tillige fik en stor have, større end han egentlig havde tid og råd til at holde. En del af den er i dag blevet parkeringsplads.

Så kan man spørge, om Humlebæk station lå i tættere bebyggelse end Mørdrup, men ved starten var vilkårene så godt som ens. Det vi kalder Strandvejen, kom jo først tredive år efter. Al trafik foregik ad det, der nu hedder »Den gamle Strandvej«, og arealerne mellem den og Kystbanen var simpelthen marker med korn og anden landbrugsafgrøde. Det var Krogerups domæne, og på Krogerup solgte man ikke god jord. Der sad de ægte »Brun'er«, og tilsidst var det Ida Brun, født Tesdorff, »hofjægmesterinden«, som man kun sagde på stedet. Hun var en virkelig Tesdorff af den falsterske slægt på Orupgård. Hendes fader var geheimekonferensråd Edward Tesdorff. Denne hans datter var sin slægtstradition tro; hun fandt det utænkeligt at slippe tøjlerne, selv efter at hendes mand, hofjægmester Oscar Brun, var død i 1921. Hun fortsatte på egen hånd driften af Krogerup Gods i de næste 10 år, og først efter hendes død blev denne store landejendom solgt til staten, som overlod Asminderød-Grønholt kommune alle markerne øst for Kystbanen, ved det lille fiskerleje, »Gamle Humlebæk«, hvor husene også havde tilhørt Krogerup, og de to småskove, Lave Skov og Babylon Skov fik en særstilling. Derefter fulgte udstykningen hurtigt. Kommunen solgte i hovedsagen arealerne ved Humlebæk i parceller til enfamilie-huse. Prisen var 1,50 kr. pr. kvadratalen.

– Som nævnt blev der *principielt* ikke solgt væk af Krogerups jord, så længe Brun'erne sad på gården. Dette være sagt med visse undtagelser. Strimmelen mellem Gl. Strandvej og Øresundskysten, ofte kun en skrænt uden landbrugsmæssig værdi, blev tid efter anden solgt til sommerboliger for velhavende københavnere. Det var noget, man ikke talte om. – Det siges, at en gæst engang spurgte hofjæger-

mesterinde Ida Brun, hvem der boede i de huse. – Kvarteret blev kaldt »Ny Humlebæk«.

Det siges, at hun svarede:

Det er folk, der kører selv!

Hofjægmesterinden havde aldrig bevæget sig ned i det niveau, hvor man hverken havde kusk eller chauffør.

For Mørdrups vedkommende gik der 15 år, før man kom virkelig i gang vest for jernbanen, altså i Mørdrup-området. Der var det ejeren af godset hofjægmester G. A. Hagemann, »Bergsjøholm« i Skaane, der også ejede »Søbækgård« i Mørdrup. Hovedbygningen er nu Københavns kommunes hjem for unge piger.

Hagemann solgte sin danske besiddelse, hvilket bogstavelig talt var al jorden syd for Mørdrupvej fra banen og op til Hovvej.

Inden vi forlader Øresundskysten, skal vi måske lige fastslå, at »Louisiana« var en selvstændig ejendom, forinden Krogerup blev udstykket. Den havde oprindeligt været en slags enkesæde for gården, men blev senere solgt til godsejer Neergaard, efter hvem den i begyndelsen af halvtredserne blev solgt til grosserer Knud W. Jensen, der havde store planer om at skabe et moderne kunstcenter, og han gennemførte sine planer i et omfang, der faktisk har fået verdensberømmelse.

Som nabo til »Louisiana« ligger Humlebæk Kirke, som er den første af de kirker, der i slutningen af forrige århundrede blev opført langs Øresund, hvor kystens fiskere indtil da kun havde haft ringe muligheder for kirkegang. Deres religiøse liv blev varetaget af missionshusene. Til gengæld må det siges, at denne kirke blev rejst i en fart. Tegningerne blev udarbejdet af arkitekt F. V. Tvede. Grundstenen blev nedlagt af Christian IX den 15. juni 1868. Allerede 20. december samme år kunne majestæten deltage i kirkens indvielse. Det må siges at være noget af en rekord.

Lad os så tage afsked med stranden, idet vi lige gør opmærksom på, at fiskerhusene, langs den gamle Strand-

vej fra havnen og nordpå, på få nær, der var selvejende, blev sikret igennem fredning, som samtidig gjorde husene til en art boligforening, for hvilken der gælder, at de ikke i det ydre må ændres uden særlig tilladelse, og at de ikke må erhverves til sommerhuse, hvad der flere gange har været forsøgt.

Enkelte af dem stammer helt tilbage fra 1700-tallet og indeholder rester af huse, der har stået der, da Karl XII for at skræmme den danske konge, inden han selv tog på felttog i Rusland, gik i land ved Humlebæk alene for at vise sin magt. – den magt, som han senere førte med sig over Balticum og helt frem til slaget ved Poltava i 1709, hvor han led et ynkeligt nederlag, takket være zarens tilbagetræknings-taktik og den russiske vinter. Er det ikke besynderligt at tænke sig, at hans ærgerige efterfølgere som verdensbesejrer, først Napoleon i 1812 og Adolf Hitler i 1941, begik ganske samme dumhed?

For nogle år siden blev det nødvendigt at fælde en række af de pragtfulde gamle bøge, der dannede kernen i Babylone Skoven. Jeg kom forbi og satte mig til at tælle årringene på den største af stubbene. Resultatet blev, at dette træ, der nu var faldet, havde spiret af et bølgefrø – en bog – der havde slået rod så nogenlunde på det tidspunkt, da Karl XII gik i land. Hvem siger, at det ikke er ham, der med sine store militærstøvler har presset frøet ned i jorden, hvor det har spiret, skønt det ellers var sjældent, at der voksede noget op, hvor han kom frem.

Men nu må jeg se at komme fri af kysten. Jeg har jo lovet at køre ind i landet.

Så tager vi Amtsvejen op forbi Krogerup, der nu er højskole. Hovedbygningen er opført 1779, men blev væsentligt ombygget i 1837. Ved siden af er der i halvtredserne opført en stor tilbygning med elevværelser osv. Det var på venstre side. På højre side af Amtsvejen ligger der en smal markvej, som går stik mod nord. »Sandvejen«

Søen mellem Humlebæk Kirke og Louisiana, der oprindeligt blev gravet som krigshavn, hvorfra Frederik VI's kanonbåde kunne gå ud og plyndre engelske koffardiskibe.

står der på skiltet, men det er blot den sydligste ende af »Hovvej«, som ender helt oppe i Mørdrup by. Her gik bønderne til hoveri på Krogerup, – en halv mils vej morgen og aften. Det lyder måske ikke af så meget, men når de i mellemtiden havde haft 12-16 timers arbejde og derefter skulle hjem og passe den smule landbrug, der hørte til deres fæste, så var det strengt nok.

Fiskerne nede ved stranden havde det hårdt, fordi det var svært at få afsat deres fangst, men de havde visse bi-

indtægter ved smugleri og illegal transport af personer over Sundet. Sådant noget fandtes også dengang. Hovbøndernes vilkår var, når det kom til stykket, måske ringere. De blev fra højere sted pålagt pligter af højst forskellig art. Bønderne skulle stille som klappere ved kongelige jagter, hvor der af og til af en fejltagelse røg en klapper med i købet; – og man havde også andre restriktioner. Vi tror, at vor tid har opfundet naturfredning og dyrebeskyttelse, men sligt havde man også for 500 år siden. Der findes et brev fra 1437, der handler om en ejendomsoverdragelse i Mørdrup, hvor Anders Nielsen og hans kone, Margrete, får skænket brugsretten til to gårde med »alt til deres Nytte og Gavn sålænge – dog således, at de ej lader Skoven forhugge eller Fiskevandet forfiske, men lader det blive holdt vedlige.«

Man lagde stor vægt på ferskvandsfisk. Ganske vist påstås det, at dronning Margrethe I's yndlingspise var sildenakker – det lærte jeg i hvert fald i skolen. Men jeg er senere blevet klar over, at der ved kongelige tafler fortrinsvis blev serveret ferskvandsfisk.

Et af de fredede fiskerhuse langs stranden nord for Humlebæk havn. Det må i sin oprindelse stamme fra tiden, da Karl XII gik i land, omend det siden er noget ombygget.

Laks og gedder var hverdagskost, og de havde også sandart i rigelig mængde, hvilket jeg specielt misunder dem.

Når man nu kører ind ad og passerer alle de velholdte gårde og huse, som udenlandske turister ser på med beundring, fordi det er sjældent – som andetsteds – at finde et forfaldent hus, – sker det endelig, så skal det nok vise sig, at forfaldet er led i en eller anden sindrig ejendomsspekulation, – så skal man vel passe på ikke at tro, det har været sådan altid. Den almindelige bonde med fæstejord var ikke bedre stillet end fiskerne på stranden. Han skulle aflevere faste ydelser i form af korn, træ, smør og andre naturalier i forud bestemte mængder, uanset om det var et godt eller dårligt høstår. Og jorden gav ikke det samme udbytte som i dag, – for korn måske 4-5 fold, – nu er gennemsnittet 25-30 fold. Der var mange andre plager, ikke mindst den tvungne soldatertjeneste, hvor unge bondesønner kunne blive tvangsindrulleret i kongens hær og først blive hjemsendt efter 20 års forløb. Til den tid flottede majestæten sig måske med at tildele soldaten en fæstegård – *med dertil hørende afgifter* og pligt til at stille med forspændt arbejdsvogn, når kongen forlangte det, og det gjorde han ofte i forbindelse med sine byggeforetagender. – Først drejede det sig om Kronborg, som man byggede på fra 1425 og et par hundrede år frem. Så fulgte Frederiksborg Slot, hvor Christian IV tog fat på sit store byggeri i begyndelsen af det 17. århundrede. Og 100 år senere kom Fredensborg Slot, hvor Frederik IV følte en ubændig trang til at få et nyt jagtslot af dimensioner.

Hvergang blev bønderne rekvireret til at køre byggematerialer og flytte jord.

Tænk, hvilken kæmpeindsats det har været at slæbe sammen til voldene omkring Kronborg, når man gør sig klart, at det er sket ved hjælp af almindelige skovle og ret sølle bondekøretøjer.

Her er kun nævnt den nyere tid, men

Gurre slotsruin.

bondeplageriet går langt tilbage. Da de borgagtige slotte i Gurre og Søborg blev bygget, skete det også ved bondekraft. Valdemar Atterdag var en hård arbejdsgiver, men ham kommer vi tilbage til.

Mange af bønderne havde i en fjern fortid været selvejere, men fromme – eller måske mindre fromme – ejere havde for at få sjælefred testamentarisk skænket bispesædet i Roskilde deres jordiske ejendom mod til gengæld at få et afladsbrev, ja, endog et tilsagn om en årlig messe. Man havde et ord, der hed »Sjælegave«, og historier af den art går helt tilbage til Valdemar Atterdags tid 1340-1365.

Den kronede Valdemar drog, efter at have samlet Danmark, på en rejse sydefter og besøgte i 1363 Pave Urban V, der havde forlagt residensen til Avignon i Frankrig, idet en konkurrerende Sct. Peter-ætling havde sat sig på pavestolen i Rom. Urban V nød at få besøg fra det høje Nord og tog flot imod den danske konge, som han ved afskeden skænkede en net samling relikvier, bestående af helgenknogler, samt ejerbrev på en række af Roskilde-bispens jorder i Nordsjælland, og endelig en portion af underskrevne formularer til afladsbreve, som Valdemar Atterdag kunne fordele efter forgodtbefindende, når han kom til-

bage til Gurre. – Det gjorde han mod til gengæld at få jord, der kunne lægges til hans besiddelser. Det helt store kup kom dog først i 1536, da kongen i Luthers navn annekterede al den katolske Roskilde-bisps ejendom, hvortil der hørte flere gårde i Tikøb Sogn.

Spørgsmålet om »Sjælegaver« er ikke en påstand. Der findes dokumentation allerede fra 1314, hvor en adelsmand Jakob Bosøn skænkede en gave til Æbelholt Kloster og i den anledning skrev:

»Da vi paa hin den store Dommens Dag skal møde frem for den strenge Dommers Sæde og blive modtaget, som vi har opført os i Livet, har jeg ment det nødvendigt at forekomme denne Dag ved Kærlighedsgerninger og sørge helbringende for min Sjæl ved det jordiske Gods, jeg ejer . . .«

Med denne motivering giver han et par gårde i Tikøb til klosteret.

Det er interessant at bemærke ordet »nødvendigt«.

Gaven til klosteret endte et par hundrede år senere i Kronens eje og blev slået sammen med de øvrige fæstegårde, som kongen ejede, ikke mindst i Nordsjælland.

Når vi kører turen videre, er det rimeligt at stoppe op ved Valdemar At-

terdags borg. Stedet kaldes i dag »Gurre Slotsruin«, og der er megen romantik over denne lille murstenskransede knold midt i et lavt, næsten engagtigt terræn. Man bør straks forestille sig, at borgen har ligget ude i en vig af Gurre Sø. Der har været vand til alle sider. Om det er Valdemar Atterdag, der byggede den første befæstede bolig her, er nok lidt tvivlsomt, men det er givet, at han fortsatte med at »modernisere« stedets strategiske kvalitet, og hans navn blev evigt knyttet til Gurre; men det skyldes nu folkevisen, der så smukt fortæller om, hvordan kongen muntrede sig med Tove på egnen. – Og så viser det sig, at det romantiske digt er lidt af en skrøne. I hvert fald har N.F.S. Grundtvig's søn, litteraturforskeren Svend Grundtvig (1824-83), påvist, at det var Valdemar den Store, der 200 år før Atterdag sværmede for den søde Tove. Men sagnet herom kom ind i folkeviserne længe efter, og af praktiske grunde blev det aktualiseret, så Valdemar Atterdag blev hjerteknuseren.

Siden den tid har så godt som alle store danske digtere brugt denne kærlighedshistorie som motiv, og endnu drøner på stormdage Valdemar Atterdag på sit vilde ridt henover Gurre Slotsruin. Det påstår man i hvert fald, og vi skal ikke længere tilbage end til vore bedsteforældre for at finde beretninger om folk i Gurre, der påstod, at de havde set denne luftige ridetur.

Døbefonten i Tikøb kirke, som har international berømmelse.

Men det gik så stærkt, at man ikke med bestemthed var i stand til at afgøre, om det var den ene eller den anden Valdemar.

Spørgsmålet har givet anledning til mange diskussioner – ja, endog mellemfolkelige kontroverser. En svensk historiker hævder, at det er bare vrøvl med det danske Tove-sagn. Folkevisedigteren har hugget historien fra Sverige. Den handler om det svenske kongepar, Valdemar Birgerson og hans dronning, Helvig, der levede mindre godt sammen.

Det er rædsomt, hvor meget snak man kan få ud af den køretur. – Vi er ikke kommet halvvejen, og jeg er ved at trætte mine læsere. Nu skal jeg prøve at holde mig til emnet.

Tikøb kirke, en af landets ældste.

Fra Gurre kører vi ind igennem skoven »Gurrevang«. Hvis vi får tid, bør vi stå af ved indkørslen til skoven og gå ad stien, der fører ned til Gurre Sø og videre langs med søbredden. Det er en vidunderlig spadseretur, navnlig før eller efter myggetiden.

Men lad os fortsætte op til Tikøb. Den gamle landsby er i løbet af blot den sidste halve snes år blevet mere end fordoblet ved tilflytning og nybyggeri, men i kernen ved kirken og kroen er stemningen stadig den samme (og kroen er endog på det sidste blevet en attraktion).

Kirken er et besøg værd. Den stammer fra 1400-tallet men er ganske vist siden blevet fordoblet med flere tilbygninger og tårnet. Døbefonten har

Esrom kloster, der engang var Nordsjællands største jordbesidder, men som mistede alt ved reformationen, hvor kongen overtog klosterets gods.

international berømmelse, og i koret står stadig de gamle munkestole langs væggen.

Fra Tikøb fører en af Danmarks smukkeste veje videre til Esrom. Når man kommer et stykke frem, åbner der sig en fantastisk skøn udsigt mod syd ind over Esrom Sø og i baggrunden Grib Skov.

Vi skal nok fortsætte et lille stykke endnu og se inden for i Esrom By, der trods sit ret nutidige udseende har en ærværdig fortid på grund af Esrom Kloster, der var et kirkeligt centrum. Endnu er en del af bygningerne bevaret, og de fortæller om den bygningskultur, der allerede fandtes.

Men Esrom Klosterets stortid sluttede med Reformationen, og de munke, der ikke reformerede sig, hvilket var få, gled stille sydpå.

Provst Garboe på sine gamle dage. Efter Clemens stik i Tikøb kirke.

Undskyld det var en afstikker. Vi kører et lille stykke tilbage ad Amtsvejen og fortsætter til venstre for at dreje af ved Plejelt, der er en gammel bondeby, som efter bedste mønster var beboet af fattige bønder, der havde deres lyseste øjeblikke, når de besøgte stedets smugkroer. Jeppe på Bjerget giver en skildring af sådanne vilkår, uden at man behøver at tage historien om besøget i baronens seng med.

Der skulle meget lidt til for, at ydre påvirkninger helt væltede disse bønders økonomi. Magister Rasmus Henriksen Garboe (1699-1784) blev i 1737 indsat som præst i Tikøb og blev senere provst. Han skal nævnes, fordi han blev egnens store samtids-historiker. Nøje fulgte han alt, hvad der skete, og hans kirkebøger indeholdt mange også verdslige oplysninger. Til disse hører beretninger om den store kvæggpest, der hærgede egnen i 1745. Pastor Garboe gjorde sit yderste for at

hjælpe. Han havde fået en opskrift på behandling af syge dyr; – den skrev han ind i kirkebogen, hvilket var såre klogt, for meget andet er gået til i årenes løb, men som regel er kirkebøgerne bevaret.

Opskriften lyder således:

»Til Forudbehandling skal gives det friske Qvæg dagligen noget Salpeter, smeltet i Vand, at drikke, men bliver de angrebet af Sygdom, da strax stærkt aarelades, hvorpaa tages et tomt Æg, som skylles med frisk Skorstenssod og kastes i Halsen, og det nedsiunker det; derpaa gives det Vand blandet med Salpeter og viin Eddike, og derefter skal Rygen stærk gnies og gientages med Ægget og Sodet anden eller tredje Dag, hvorefter Sygdommen aftager.«

Kirkebogen blev studeret af bønderne, der kom for at søge trøst og råd,

men hvormeget præstens recept egentlig hjalp, vides ikke.

Derimod har man en række breve, som pastor Garboe udfærdigede for sine sognebørn til Hans Majestæt med anmodning om hjælp til de nødstedte. Lad os tage et par karakteristiske eksempler:

Præsten skriver:

»Morten Nielsen i Plejelt kan med Vidners Attest berette, at han har mistet fem Bæster og kun har to tilbage. Han har ikke Raad til at købe ny Besætning.«

Om Ole Pedersen i Lille Esbønderup hedder det:

»Han haver mistet syv Bæster, vurderet til den Sum af 5-6 Rigsdaler pr. Styk.«

Det var mere, end han kunne holde til.

Disse nøgterne notater fortæller

Hornbæk kirke indvendig, maritimt dekoreret fra loftet med skibsmodeller i rigt mål og med Eckersbergs altertavle i baggrunden.

ikke så lidt om egnens fattigdom.

Vi kører gennem et dejligt landskab og kommer til en anden af de gamle landsbyer. Havreholm, som ligger lige vest for af Klosteris Hegn. Stedet har sin specielle historie, fordi der her omkring midten af forrige århundrede blev bygget en papirfabrik af den initiativrige Valdemar Culmsee, som en tid virkelig fik fabrikken til at blomstre og byggede sig en pompøs direktørbolig, inden man nedlagde virksomheden i 1888. Dog eksisterer der stadig et engrosfirma, der oprindeligt var Havreholms udsalg og siden fortsatte som selvstændig handelsvirksomhed.

Fabrikant Culmsee førte et gæstfrit hus, og blandt hans gæster var også den unge digter Holger Drachmann, som var stærkt betaget af egnen samt af Culmsee's smukke døtre – han bortførte den ene ved nattetide og flygtede med hende til Sverige, men her blev hun betaget af en anden, hvorefter dig-

teren, dybt skuffet, men også stædig, vendte tilbage og giftede sig med fabrikant Culmsee's anden datter, Emmy, som han forøvrigt forlod efter at være blevet dybt betaget af en Lorry-sangerinde, der i 10 år blev hans muse og af den grund måtte forandre sit fornavn »Amanda« til det efter Drachmann's mening mere lyrisk klingende »Edith«. Disse damer blev anonymt portrætteret i hans samtidige værker.

Nu er jeg kommet langt væk fra egnens beskrivelsen; men vejen fortsætter rundt om Klosteris Hegn til Hornbæk og derfra til Hornbæk.

Man kunne tilbringe lang tid med at snakke om dette slutmålet: Hornbæk – ja, – det kunne blive til en hel bog.

Men i grunden er det unødvendigt at begrave denne gamle, dejlige fiskerby i en sandflugt af ord. Det er nok at henvise til den stemning, der må betage enhver, som går en stille tur gennem de snævre stræder, som har bevaret hele atmosfæren fra byen gennem århundreder.

Det er ikke fiskere, der bor i husene længere; det er endog i stort omfang tilflyttere, som hygger sig, men miljøet er fredet, også til glæde for den, der kommer til Hornbæk på et kort besøg.

Men pas på ikke at nøjes med en tur på havnen. Den kan være meget sjov, men byen omkring kirken er en endnu større oplevelse.

Lad os lige tilføje, at kirken stammer helt tilbage fra 1588, hvor de gudsfrøgtige fiskere i »Leyet« fik kongelig tilladelse til »paa egen bekostning« at lade bygge et kapel, hvilket siden i 1737 af Christian VI blev ændret til grundmuret rigtig kirke, hvor man i indvielsestalen den 7. oktober brugte Profetens ord om Jerusalems 2. tempel:

»Det sidste Huses Herlighed skal være større end det førstes.«

Efter hvad man forstår, har disse ord været i virkelig overensstemmelse med sandheden, da det gamle kapel

Hornbæk smukke kirke (nr. 3 i rækken), opført af fiskerne på eget initiativ.

var af træ og nærmest faldefærdigt. Det var blevet omformet til bindingsværk i 1671, men også dette hus var brøstfældigt.

Ikke alene byggede fiskerne selv deres første kirke, men de sikrede den også en jævn indtægt. Når Gud velsignede deres garn med rigelig fangst, nedlagde de efter traditionen et beløb i kirkekassen.

I 1838 fik Hornbæk Kirke den altertavle, som pryder kirken i dag. Den blev malet af ingen ringere end C. W. Eckersberg og vakte straks en del opsigt, fordi den gik videre end tidens ellers ret stive altertavler. Men den blev ikke modtaget med udelt begejstring. Da biskop J. P. Mynster i 1844 tjenstligt besøgte Hornbæk, skrev denne noget selvbevidste Herrens Tjener i sin visitatsbog: »Et mådeligt produkt«.

En mand fundet druknet i sin brønd

Af *Ove Rasmussen*

Ole Kollerøds sekundære medskyldige, Knudsen fra Øverød, blev »indhentet« for tidligere begået mord ved lokal »kriminalistisk hovedrengøring«.

Torsdag d. 21. maj 1829 blev til politiet i Hillerød anmeldt, at den 60-årige afbygger *Jørgen Enevoldsen* på Kollerød Mark om mandagen, d. 18, var fundet druknet i sin brønd, og man tog straks ud for at foretage undersøgelse.

Først afhørtes enken, den 54-årige *Ane Hansdatter*, der i 18 år havde været gift med den afdøde, som hun betegnede som »gebrækkelig og sygelig«, og som plagedes af »uroelige tanker«, der kunne ytre sig i, at han midt om natten for op og talte om at tage livet af sig, f.eks. ved at styrte sig på hovedet i brønden. De havde levet vel sammen »fornemmelig i de sidste 2 år«, og da de søndag d. 17. maj gik i seng til sædvanlig tid, »fattedes der ham intet«, men han var borte, da hun vågnede om morgenen. Hun søgte efter ham, og da hun havde set hans ene træsko flyde i brønden, kaldte hun på tjenestekarlen og løb efter hjælp hos en nabo, der, sammen med karlen og en tredje, som også var kommet til, fik liget, der kun var iført en skjorte, trukket op, mens hun var inde i stuen, da hun »ikke tålede at se på det«.

En af naboerne, der omtalte Enevoldsen som en meget vanskelig og trættekær mand, forklarede, at han havde hørt om, at der undertiden var ufred mellem ægtefællerne og berettede om, at manden en nat var kommet

til hans hus og havde opført sig noget forstyrret, og næste dag havde fortalt, at han havde ligget på et par knipper halm ude i laden, mens konen og karlen med lys og lygte søgte efter ham.

Tjenestekarlen *Niels Andersen Bjørn* sagde, at den historie ikke passede, og at husbond måtte have talt i vildelse. Da han i mandags ved 5-tiden var blevet vækket af sin madmor, fandt han snart Enevoldsens ene træsko stående på stenbroen ved siden af brønden, og da han kiggede ned i den, så han den anden flyde på vandet. Han hentede så sognefogden og en anden gårdmand, der hjalp ham med at få den døde op.

Da også de to hjælpere havde forklaret, og distriktslægen, som havde set på liget, erklærede, at det ikke viste tegn på vold eller anden overlast, sluttedes undersøgelsen, og mandag d. 25. maj blev *Jørgen Enevoldsen* begravet af præsten i Lynge, som diskret skrev i kirkebogen: »Fundet død i Brønden ved sin Gaard«. Det var ellers på den tid, da præsten i Bloustrød hos amtmanden indhentede forskrifter om forskellige grader af »straf« ved begåelse af selvmordere, men hans embedsbroder i nabosognet har åbenbart været af et mildere sindelag.

Der var ingen børn i ægteskabet, og inden årets udgang blev ejendommen

solgt, og enken flyttede til Karlebo. Her blev hun gift med den 20 år yngre tjenestekarl *Niels Andersen Bjørn*, som boede hos sin far på Karlebo Mark.

Mon folk har skumlet og sladret lidt?

Ole Kollerød-sagen
førte mere med sig

Da *Ole Kollerød* natten til d. 12. juni 1837 havde myrdet og plyndret papirkusken i Nymølle, varede det kun et par dage, før han og hans to hjælpere, *Ole Hansen* og *P. Chr. Knudsen*, blev arresteret, og der nedsattes en særlig kommission til at behandle sagen.

Som i flere andre kommissionssager (f.eks. mod »Balle-Lars« i Sydsjælland) blev hovedpersonerne tiltalt og dømt for adskillige andre forbrydelser end den, der gav anledning til sagen, og mange andre blev samtidig dømt for ting, der hidtil ikke var blevet opklaret. Der skete en lokal, kriminalistisk hovedrengøring.

I *Ole Kollerød-sagen* inddrog man bl. a. *Jørgen Enevoldsens* død på Kollerød Mark i 1829, for da *P. Chr. Knudsens* kone d. 19. juni 1837 kom i forhør om mandens færden, fortalte hun noget, der bevirkede, at ægteparret *Niels Bjørn* og *Ane Hansdatter* blev arresteret, og ved flere forhør fik man nu en anden beskrivelse af begivenhederne:

Om søndagen d. 17. maj 1829 var *Niels Bjørn* kommet spadserende fra Kollerød til Øverød, hvor han besøgte *Knudsen*, som han kendte, og han var ledsaget af sin madmor, *Ane Hansdatter*. De opførte sig nærmest som kæresterfolk og udtalte sig meget kritisk om husbonden *Jørgen Enevoldsen*. Da de tog afsted, fik de *Knudsen* til at gå med, for at han skulle »gøre dem en tjeneste«.

De vandrede gennem Bloustrød, hvor de to mænd var inde på kroen og drikke brændevin, mens *Ane* sad ude i vejgrøften, og da de gik videre, aftaltes den aktion, der udførtes, da de nåede

Peter Kristian Knudsen

hjem til gården.

Her gik karlen direkte til sit kammer i udhuset, mens Knudsen gik med ind til Enevoldsen, der var gået i seng. Gæsten, som familien ikke kendte i forvejen, spurgte efter Niels Bjørn, som han ville besøge. Han blev ikke kaldt ind, men efter et mindre traktement blev man enige om, at Knudsen kunne overnatte ude hos karlen. Enevoldsen stod op og gik i bar skjorte og træsko ud for at vise ham vej, men ude i gården blev han overmandet og smidt på hovedet i brønden. Derpå samledes de tre deltagere i komplottet inde i stuen, hvor Knudsen for sin bistand blev honoreret med et stykke flæsk, en ost, noget smør, nogle få rigsdalere og løfte om flere penge ved lejlighed.

Knudsens og Anes forklaringer om enkelthederne var lidt afvigende. *Han* påstod, at han ikke havde lagt hånd på

Enevoldsen, men var kommet ind i karlekammeret, da han hørte støj fra gården og nu så Ane og Bjørn stå i nærheden af brønden, mens Enevoldsen var forsvundet, og at Bjørn tog en træsko, der stod på stenbroen og smed den i brønden. Mens *hun* fortalte, at hun slet ikke havde været ude af huset, hvor hun sad ved kakkelovnen med forklædet over hovedet, »fordi hun syntes det var så uhyggeligt«, indtil de to mænd kom ind og sagde, at »nu var det sket«, hvilket hun forstod således, at de i fælleskab havde druknet manden som aftalt.

Men de var enige om, at Knudsen havde bistået ved udførelsen af det planlagte mord, at han var blevet honoreret herfor med penge og fødevarer, at han var blevet opfordret af de to andre, for de kunne blive gift med hinanden, og at Bjørn havde deltaget i

planlægning og udførelse af mordet.

Desuden fortalte Knudsens kone om besøget i hendes hjem om søndagen, om at manden gik med de to gæster og næste dag kom hjem med flæsk og ost og smør, og fortalte, hvorledes han havde fortjent disse ting. Endelig var der vidner, som havde set Ane med de to mænd i Bloustrød søndag aften.

Men Bjørn sagde, at alt dette var løgn og digt. Han havde ikke været med på nogen tur til Øverød om søndagen. Han havde besøgt sin far i Karlebo, og da han kom hjem om aftenen, var der mørkt og stille på gården, hvor han gik i seng og sov, til han næste morgen blev vækket af madmor, der sagde, at husbond var forsvundet.

De tre personer blev konfronteret samlet, men fastholdt alle meget bestemt deres forklaringer. Det ses ikke af sagen, om Bjørn er blevet stillet overfor Knudsens kone eller vidnerne fra Bloustrød, ej heller om hans far er blevet forhørt om det påståede besøg i Karlebo.

Dommens dag for ialt 32 personer

Først d. 10. august 1839 var kommissionen kommet igennem det omfattende materiale, så man kunne dømme de 32 personer, der var tiltalt for et stort antal forbrydelser, Ole Kollerød alene for 65 forhold.

Nogle få blev frifundet, f.eks. skole-

Ole Pedersen Kollerød

læreren og sognefogden i Harløse, der var tiltalt for forsømmelighed i forbindelse med en sag om brandstiftelse. En tækkemand fik 4 dages fængsel på vand og brød for at have modtaget en stjålet le, og en kone fik 5 dage for at have fodret med 4 knipper rughalm, som Ole Kollerød tilfældigt havde stjålet på vej hjem fra et røvertogt.

Mange fik langvarige frihedsstraffe, mens de tre, der var delagtige i mordet i Nymølle, blev dødsdømt.

Blandt disse var P. Chr. Knudsen, fra hvis hjem i Øverød ekspeditionen til papirfabrikken udgik, og hvortil man vendte tilbage med udbyttet. Han var en misliebige person, der ernærede sig og konen og deres mange børn ved handel med klude og ben samt hestehuder, og hvis det var småt med selvdøde heste, stjal han dem levende og slog dem selv for panden.

Hans lidt sekundære rolle i Nymølle-dramaet mentes ikke at kunne begrunde en dødsdom, men den fandt man grundlag for i hans tilståelse med hensyn til drabet på Jørgen Enevoldsen, og det var udtrykkeligt i den anledning, han dømtes til halshugning med efterfølgende anbringelse på hjul og stejle.

Ane Hansdatter havde jo også tilstået, så hendes forsvarer procederede alene om strafudmålingen, men det gjorde han også udførligt i tidens svulstige stil.

Han minder om, at hendes første mand var »vanskabt og i fysisk og intellektuel Henseende lidet elskværdig«, og at hun har »været hildet i paatrængende Elskovs søde Tale«. Hun kendte jo forud intet til Knudsen, der blev hentet fra Øverød. Hun har ikke deltaget i udførelsen af drabet, men blot været medvider, og den høje ret bør ikke glemme »hendes Forførrers senere Opførsel imod hende« (hvad der så sigtes til?).

Defensoratet blev ikke uden virkning. Ane blev ikke dødsdømt, men hun, der nu var midt i 60-erne, fik »livsvarigt Tugthus under skærpet Bevogtning«, og så var man endog så

kulant at bemærke, at der ikke beregnedes noget ekstra for »tilstået Hor«, d.v.s. hendes sommereventyr med tjenestekarlen for 10 år siden!

For disse to domfældelser havde man jo intet andet bevismateriale end de tiltaltes udførlige tilståelse, med beskrivelse af et ganske bestemt handlingsforløb, hvori det centrale var, at en navngiven tredjeperson spillede en væsentlig rolle både i planlægningen og udførelsen af forbrydelsen, som han havde en særlig interesse i og senere fik gavn af. Da han var blandt de tiltalte, måtte man forvente, at den opfattelse af det passerende, der blev lagt til grund ved domfældelsen af Knudsen og Ane, logisk måtte føre til, at også den tredje person, Niels Bjørn, blev kendt skyldig, men det blev ikke tilfældet.

Han fastholdt sin benægtelse, og da man ikke fandt tilstrækkeligt bevis herimod, blev han frifundet for andel i drab. Men med henvisning til, at han, da han så træskoen ved og i brønden, straks burde have forsøgt redning i stedet for at gå efter sognefogden, idømtes han 6×5 dages vand og brød for overtrædelse af forordningen af 4. august 1819 om pligt til at yde hjælp til personer i livsfare.

Datidens forsigtighed med indiciebeviser

Dommen indeholder ingen forklaring på logikken heri. Når man ved frifindelse af Bjørn går ud fra, at han ikke har deltaget, falder de to andres beskrivelse jo helt fra hinanden, og hvilken anden sammenhæng har man så forestillet sig? Har Ane på en helt anden måde fået bistand fra den hende ubekendte Knudsen fra Øverød, og er Enevoldsen på en helt anden måde endt i brønden? Det ses ikke, at der i proceduren er fremført grundlag for nogen anden opfattelse af begivenhederne, og det røbes som nævnt ikke, hvad dommerne har forestillet sig i så henseende, eller hvad det skulle støttes på.

Afgørelsen tager sig ud som et lidt stift og kluntet udtryk for tidens forsigtighed overfor indiciebeviser. Man ville principielt bygge på tilståelser, der til gengæld uden betænkelighed brugtes som grundlag for meget strenge straffe. Princippet ses anvendt ved et par andre – som det synes, lidt godtroende – frifindelser i denne sag, bl.a. med hensyn til den berygtede »Jens Omgang«, men i disse tilfælde er det dog ikke kombineret med, at andre samtidig blev dømt for det samme forhold.

Sagen blev for nogle af de alvorligste dømte appelleret til Højesteret, men dommen af 16. juni 1840, der, med et par uvæsentlige ændringer, går ud på stadfæstelse, indeholder ingen forklaring på problemet og er ganske kort. Derfor har jeg på rigsarkivet gennemgået voteringsprotokollen, hvor der er skrevet et halvt hundrede foliosider om sagens behandling, bl.a. ganske meget om drabet på Enevoldsen, men konklusionen bliver, at alle dommere, uden en eneste bemærkning om det selvmodsige heri, stemmer for at stadfæste dommen gående ud på, at Knudsen anses for medskyldig i Enevoldsens død, men Bjørn frifindes i så henseende. Tre af dommerne ville have frifundet ham, men flertallet bestemte, at han skulle udstå de 6×5 dage.

Når Ane ikke nævnes i højesteretsdommen, skyldes det, at hun forinden var død i fængslet.

Knudsen fik ved Majestætens Naade sin straf ændret således, at han slap med at blive anbragt lænket på første række blandt tilskuerne, da Ole Kollerød d. 12. november 1840 blev halshugget på Amager Fællede, hvorpå han, til opbyggelse for publikum, blev pisket på det blodige skafot og derefter sendt i slaveriet på livstid. Derefter vides intet om ham.

Men Niels Andersen Bjørn kunne altså efter at have nydt den kortvarige diæt, som retten havde ordineret ham, vende hjem til Karlebo.

Mon han arvede noget efter sin kone?

Vejen til hans hjerte

Af Svend Nielsen

Der var engang, da unge piger så deres naturlige fremtidsmulighed i at blive husmor – hustru og mor. Det forudsatte, at pigerne gik ind i en huslig uddannelse og især lærte at lave mad. Det var dengang, da vejen til mandens hjerte gik gennem hans mave.

Som et led i denne uddannelse fremstod i slutningen af forrige århundrede en række husholdningsskoler. Således oprettede to damer, Alvilde Jakobsen og Kirstine Bonde, i 1899 Frederiksborg Husholdningsskole, som fik en levetid på ca. 30 år. De to billeder er fra denne skoles sommerkursus i 1902. De er overladt til »Folk og minder« af fru Inger Høyer Olsen, Hillerød. Den sommer var hendes mormor, Magda Thomsen, Hjørring, elev på skolen. Hun ses på gruppebilledet som nr. 2 fra venstre på forreste række med hvidt »liv« og mørk nederdel.

I skolekøkkenet er eleverne dirigeret til at posere for fotografen og demonstrere diverse gøremål i køkkenet hvor håndkraften var lige ved hånden. El-drevne køkkenmaskiner kendtes ikke, og Hillerød havde heller intet elværk dengang.

Hotel med en fortid som apotek

Af Poul Bach Madsen

Proprietærfamilie oplevede et par hektiske år i Frederiksværks restaurationsbranche.

Et apotek gik ind i en ny tilværelse som hotel.

Det skete i 1920, da Frederiksværk fik sit nye apotek i Nørregade, og det gamle i Strandgade blev ledigt. Det var oprettet i 1842 og havde da en ganske god og central placering, men med tiden markerede Nørregade sig i stærkere grad som hovedgaden, og i konsekvens heraf flyttede apoteker Warning sin virksomhed dertil.

Apoteket i Strandgade – af gamle frederiksværkere stadig omtalt om »Det lille Apotek« – blev erhvervet af restauratør Sjøgren. Allegade, og han etablerede Sjøgrens Hotel i apoteksbygningen. Denne havde rummelige lokaliteter indendørs og rigeligt haveareal. I haven, på begge sider af bygningen, blev indrettet lysthuse, men de fik ikke samme søgning og popularitet som »De små Haver« i Pilealle på Frederiksberg. Et aktiv var den store »kryptiske« kælder. Her var gode og kølige betingelser for opbevaring af øl og spiritus.

Denne kælder fik en gæst et godt øje til. En dag i 1927, da hotellet havde fået ny indehaver, kom en mand, som ingen kendte, ind og fik en genstand. Han sad stille for sig selv, men kom igen dagen efter og spurgte efter restauratøren, som han gerne ville tale med »under fire øjne«.

– Men du må love mig ikke at sige til

nogen, hvad det drejer sig om, og det fik han tilsagn om.

– Sagen er den, at jeg ude på fjorden har liggende en båd, som er lastet med smuglersprit. Må jeg læsse det af i din kælder, så kan du bruge så meget af det, du vil, sagde gæsten.

– Det lyder fristende, men det kan jeg ikke være med til. Jeg lover dog ikke at sige noget, svarede restauratøren. Det gjorde han heller ikke før flere år efter, da han berettede om episoden til sin familie.

Det er bagermester Poul Bach Madsen, Hillerød, som giver denne historie videre, og det var hans far, Peter Madsen, der fik besøg af spritsmugleren.

Sjøgrens Hotel med have og små lysthuse.

Peter Madsen havde ingen særlige forudsætninger for at begive sig ind i værtshusbranchen, bortset fra de gange, han gæstede Hillerøds værtshuse. Han var landmand og havde haft store gårde, således Tvedegård i Harløse og Borupgård ved Skævinge. Proprietæren fik imidlertid lyst til at skifte erhverv og købte i 1927 hotellet i Strandgade – det, der i dag hedder Strandborg.

Det nyerhvervede hotel satsede mere på udskænkning i restaurationen end på værelsesudlejning, men det blev hurtigt kendt som et godt madsted. Den tidligere proprietærfrue var eminent til madlavning, og det nød ikke mindst byens ungarle godt af. De blev i stort omfang spisegæster ved aftenstid. Et fast klientel var også landboerne. Peter Madsens fortid som landmand var i den henseende et plus for værtshuset.

*Skjoldborg-damerne
kom til dansant*

Om indretningen og funktionerne i Peter Madsens tid fortæller bagermesteren:

– I tilknytning til restaurationslokalerne havde vi en stor og pæn havestue, hvor der indimellem blev arrangeret dansant. Damerne kom især fra rekonvalescenthjemmet Skjoldborg. De ellers så trætte storstadsdamer

FREDERIKSVÆRK d. 1. januar 1924

Mr. Finn Branderig

TLF. 77 SJØGRENS HOTEL TLF. 77

Dato	Art	Pris
Jan 9	Værelse Ld 9	3,00
	1 The m/brændst.	1,00
10	Værelse	3,00
	1 The m/brændst.	1,00
	1 The m/ld	1,00
11	Værelse	3,00
	1 Kaffe m/brød	1,00
12	Værelse	3,00
	1 Kaffe m/brød	1,00
13	Værelse	3,00
14	do	3,00
	1 Kaffe m/brød	1,00
15	Værelse	3,00
	1 Kaffe m/brød	1,25
		26,25
	4 3% - Skat	3,90
	Skatte	29,15
	Debet	42,00
	for H. Jensen	3,00
	2 Rasmussen	26,15

Det var overkommeligt at bo på hotel før i tiden. Det viser denne regning fra Sjøgrens Hotel i 1924.

kunne ikke helt undvære fornøjelserne, og fra byen kom de opvartende kavallerer. Så gik der bud efter boghandler Albert Jensens søn Aage, der var en populær restaurationsmusiker. Samme Aage søgte en sommer med sin violin at musicere sig ned gennem Europa. Han kom på den måde til Sydfrankrig.

Vi havde forøvrigt en flot tjener. Det var Albert Hessner. Af profession var han ellers former, og han vendte da også senere tilbage til »fabrikken«.

Mange, der søgte hotellet, var ikke alene gæster. De var husets, og mine, gode venner. Gårdejer Holger Sode, malermester Peter Wilhelm, bager Knud Erner og ølhandler Vester var nogle i denne vennekreds.

Ølhandleren havde sit Carlsberg-depot i Strandgade lige over for hotellet, og han var altid klar til hurtig udrykning, hvis nogen manglede en kasse øl. Den foregik i en åben Ford – årgang 1921 – og vi fik for alvor brug for udrykningen en valgaften. Da havde vi et rykind som ingensinde før, og min far kunne slet ikke forestille sig, at der på en enkelt dag kunne

komme så mange penge i kassen, som det var tilfældet ved den lejlighed.

Da Vester ophørte som ølmand, købte Holger Sode bilen, og jeg fik selv i 1937 mulighed for at overtage den gamle Fordvogn. Den var stadig i fineste stand, og jeg havde alle tiders bil, indtil krigen kom og stoppede den slags kørsel. Den blev så solgt til en tørvefabrikant, men bilen var med til at skabe festlige og uforglemmelige minder for en ung vennekreds.

*Frederiksværk kommune
slog en god handel af*

Holger Sode ejede Brænderigården. Dens jord var mager og gav ikke mange fold fra sig, og i mange år stod ved Nørregade et skilt om grunde til salg. Prisen var 10 øre kvadratmeteren, men købeinteressen manglede, trods denne foræringspris.

Der gik flere år, før kun to grunde var solgt. Men så kom krigen og beslutningen om, at der skulle opføres et stålværk i Frederiksværk. Det skabte nye perspektiver, og kommunen købte Brænderigårdens jorder. Herved gjorde den nok sin bedste handel i hele Frederiksværks historie. Kommunen erhvervede hele Skovbakke-området og åbnede for en ny, stor udvikling i

Poul Bach Madsen i den gamle Ford, der startede sin tilværelse som ølvogn.

bysamfundet. Jeg synes, Holger Sode burde være mindet med sit navn i en af områdets veje.

– I min fars tid i hotellet voksede omsætningen kraftigt, og der kom altid mange gæster. Men det var en hård levevej. Far var nok selv en af de største kunder, og efter et par år måtte han se i øjnene, at det var en for streng tilværelse, ikke mindst for min mor, som sled til langt ud på aftenen. Far begyndte på en frisk som repræsentant i landbrugsmaskinbranchen, og han var en dygtig sælger.

Det blev påny en landmand, der trådte til, da mine forældre solgte hotellet. Men den nye mand, Aagaard Rasmussen, der gav det navnet Hotel Strandborg, holdt dog ud i mere end 40 år.

Frederiksværks Strandgade med det gamle apotek, der blev hotel. Bygningen længst til venstre!

Strandgade.

Christian II ville se kroer »hvor rette alfar vej er«

Af Torben Topsøe-Jensen

Rungsted Kro – »bedestedet« midtvejs mellem København og Helsingør – har haft en lang og omskiftelig tilværelse, men også andre end Johannes Ewald havde øje for lyksalighederne.

Rungsted Kro var i århundreder »bedestedet« midtvejs på den alfare vej mellem København og Helsingør. Navnet har gammel klang – og det fremkalder behagelige associationer om »kølende skygger... som roser udbrede« og om hele det idylliske sommerlige natursceneri, som Johannes Ewald oplevede netop her.

Hvor længe, der har ligget kro i Rungsted, er ikke ganske klart. Traditionelt hedder det, at kroen blev til på Christian II's tid, og den er da også nævnt på en liste over de kroer, han ønskede opført overalt, »hvor rette alfar vej er«. Den kan dog være ældre, for allerede dronning Margrethe havde i 1396 krævet kroer bygget, hvor rejsen falder, men det er tvivlsomt, om hun fik noget ud af det. Mange år senere tog Christian II sagen op og bestemte i den såkaldte »Landret« af 1521, at der over alt i landet skulle bygges kroer, »så alle vejfarende, fattige og rige, indenlandske og udenlandske« kunne få »herberg, mad, øl og hestefoder for sine penge, hver efter sin formue, som det er muligt i andre fremmede riger og lande«. De skulle ligge i en indbyrdes afstand af 2 eller 3 mil – det var så langt, man på en enkelt dagsrejse kunne nå.

Det gik imidlertid ikke så godt med Christian II's love. Allerede i 1523 blev han fordrevet, og da man anså

hans lovgivning »for skadelig og i mod gode sæder«, fik man i Frederik I's håndfæstning indføjet en bestemmelse om, at al den nye lov, som kong Christian havde gjort, skulle være »aldeles død og magtesløs og ikke komme nogen mand til skade efter den dag«. For effektivt at forhindre dette lod man alle hans love offentlig brænde på Viborg Landsting – og derefter blev det vel kun så som så med kroplanerne.

Men man kan af de gamle bestemmelser se, hvorledes kroerne var tænkt indrettet, og hvorledes de skulle fungere. Uden for hver krobygning skulle rejses en lang stang, som skulle bære en fjæl med værtens navn og et »tegn«, som kunne være en løve, en grib eller et eller andet stjernebillede, alt efter herbergets navn. Der var bestemmelser om kamre og senge og om kroens hele indretning og funktion – og så naturligvis om, hvad man kunne få at spise. Til hvert måltid skulle gives tre retter, og det skulle være salt mad, en fersk ret og steg og dertil »frit øl over borde«, så længe måltidet varede.

På den travle rejsende var der også tænkt: »Kommer nogen enten agende, ridende eller gående til fods og tøver ikke længere end en time eller to og begærer ej anden mad, end værten har rede og gør ej fuldt måltid, da betaler han derefter, som skel kan være«. Og

når gæsterne ville age videre, var værten pligtig at sikre dem de nødvendige vogne.

Rungsted Kro bliver poststation

Knapt hundrede år senere møder vi kroen i et af Christian IV's breve – og nu er den i alt fald en håndgribelig realitet. Brevet, der er fra 1613, giver en mand ved navn Villum Caron ret til »den nye kro i Runsti« med al tilliggende ager og eng samt årlig oppebørsel af 100 læs ved til ildebrændsel af vindfælder i Kongens skove og nydelse af fri olden for egne og hjemmefødte svin. Til gengæld skulle Caron holde fri herberg for indenlandske og udenlandske, der gæster kroen, og skaffe dem god mad og godt øl samt hør, havre, stråfoder, senge, kamre for en rimelig betaling, så den vejfarende mand, der gæster kroen, ikke skal have noget at klage over.

Christian IV's interesse for at få indrettet gode kroer viste sig også i hans »Store Reces« fra 1643, som klart og tydeligt sagde, at der skulle oprettes herberger langs de store alfare veje, og i 1650 nævnes der da også i alt fem kroer på Strandvejen, eller »Helsingørvejen«, som vejen dengang hed. Men for de mange små kroer og »ølsale« var han absolut ikke begejstret. De skulle alle lukkes, »da de med deres umådeholdne udskænkning af øl er til stor skade.«

Nogle år efter det kongelige brev til Villum Caron fik Rungsted Kro sin position som landevejskro yderligere befæstet. Juleaftensdag 1624 underskrev Christian IV forordningen om postbude i Danmark. To af de mange post-ruter, der nu blev åbnet, passerede Rungsted. Det var ruten fra København over Helsingør til Blekinge og en særlig rute mellem København og Helsingør. De blev, som alle de øvrige ruter, betjent af gående bude, de mødtes i Rungsted Kro og byttede postsække. I en kort årrække efter 1709 var etableret ridende post på Strandvejen, og der blev i den anledning opstaldet

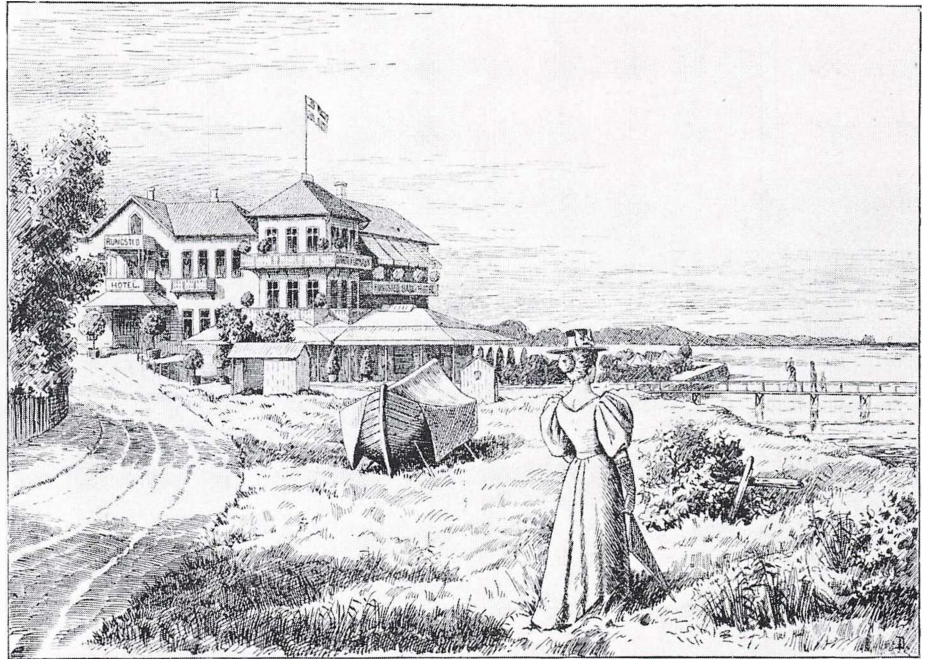

24 heste på ruten, heraf otte i Rungsted Kro. De øvrige i København og i Helsingør.

De urolige år under svenskekrigene mærkedes naturligvis også i Rungsted Kro, men at den stadig virkede, ses bl.a. af, at der den 27. juli 1659 fandt et møde sted på kroen mellem svenske, franske og engelske gesandter. Og da krigen var overstået, gik det mod lysere tider for kroen. I 1688 fik den et værdifuldt privilegium. Den fik ret til bryggeri og brændevinsbrønderi »uden nogen afgifts erlæggelse« – som en erkendtlighed fordi ejeren, Laurids Eskildsen, havde »opbygget kroen fra grunden af og indrettet den til et vel-skikket værtshus for de rejsende«, og fordi kroen »ligger på landevejen imellem København og Helsingør, ... hvor idelig rejsen og fart falder«. Samtidig blev det forbudt andre inden for en mils afstand af Rungsted Kro at holde kro uden tilladelse fra denne.

Kroen i 1700-årene

I Frederik IV's første regeringstid kom kroen i kongens eje og blev forenet med Hirschholm gods, som Kongen havde overdraget til sin gemalinde, dronning Louise. Gunstigt placeret som kroen var midt på den eneste alfare vej til Helsingør, gik den en op-

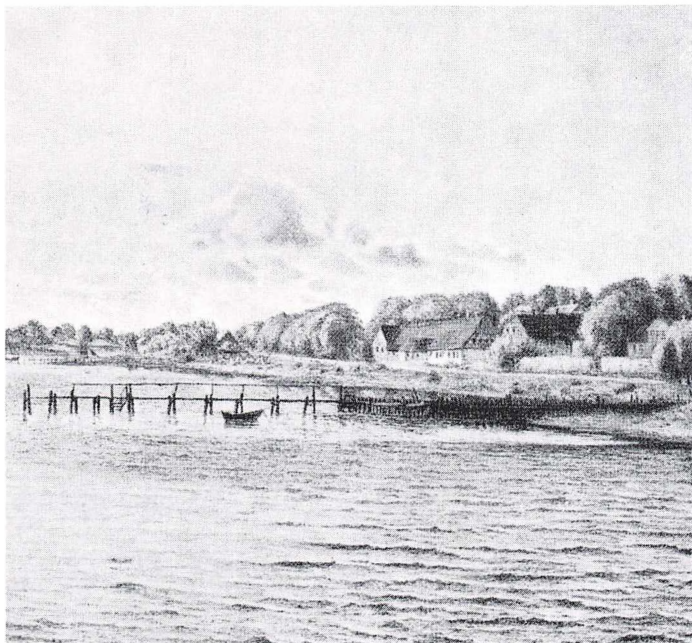
Rungsted Badhotel som det så ud i brødrene Fugmanns tid og før den store brand i august 1900. Tegning af Axel Danielsen.

gangsperiode i møde. Ustandselig kom der rejsende, og en af dem, en franskmand, der i 1701 havde rastet en times tid på kroen, skrev senere, at Rungsted Kro var den smukkeste på hele egnen: »Huset er nyt med en fir-kantet gård af betydelig størrelse, helt omgivet af bygninger«. Og kroen har »gode logementer« og dertil en meget smuk have fuld af utallige frugttræer og blomster. Og han lagde mærke til, at der bag i haven hævede sig en lille høj. Det var den høj, som mange år

senere kom til at betyde så meget for Johannes Ewald.

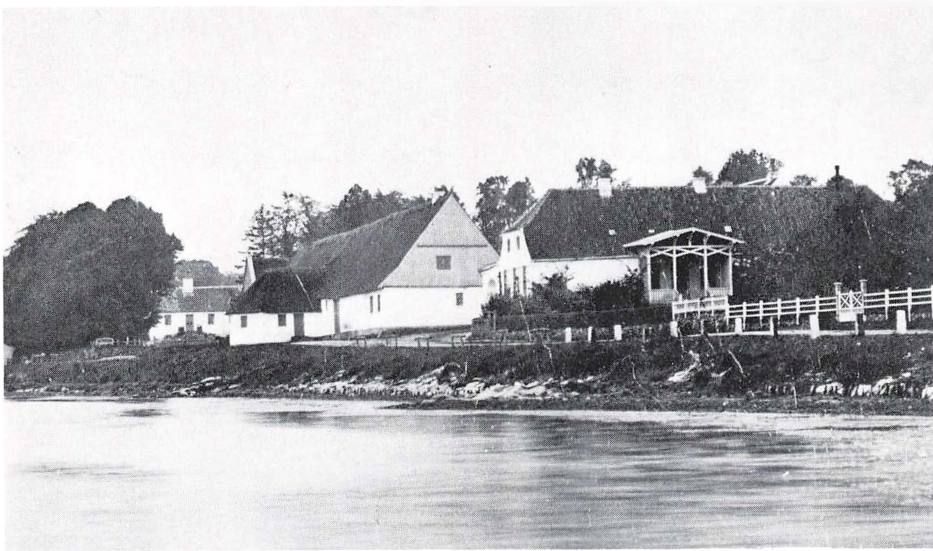
Lidt flere detaljer om kroen på den tid giver en næsten samtidig med den franske beretning foretagen registrering af kroens bygninger. Her oplyses det, at kroen da bestod af fire tavlmurede og teglhængte bindingsværkslænger. Den nordlige længe var stuehuset, og den indeholdt strandstuen, værtens dagligstue, Kongens stue med sengekammer, den store gæstestue og nogle mindre kamre foruden køkken og diverse kælderrum, herunder en »hundekælder«. Den vestlige længe fungerede også som stuehus, men rummede tillige bryggeriet. Den østlige og den sydlige længe indeholdt henholdsvis stald og lade. Om haven oplyses det, at den har henved 150 frugttræer, og at omtrent en trediedel af dem var kirsebærtræer. En del af hele dette anlæg eksisterer endnu som »Rungstedlund«, men både den sydlige og den østlige længe er forsvundet – den sidste brændte i 1898.

Et vanskeligt år fik kroen i 1711 – det år, da den store pestepidemi hærgede det meste af Europa, og henpå sommeren også nåede til Sjælland. Pesten blev først observeret i Helsingør, og der blev straks truffet foranstaltning-

Gården midt i billedet er Rungstedlund omkring 1890. Den rummede Rungsted Kro lige til 1803. Længen langs vejen brændte i 1898, og sydlængen, der stikker frem til venstre, er også borte. Længen til højre var kroens stuehus, hvor Johannes Ewald efter traditionen logerede, og hvor også Karen Blixen boede. Tegning af Louise Ravn-Hansen, 1892.

Rungstedlund før branden i 1898, der lagde længen mod vejen i grus. Den ejedes dengang af Wilhelm Dinesen, Karen Blixens far, som bl.a. har skrevet »Bogans Jagtbreve«.

ger, som skulle forhindre, at den bredte sig. Helsingør blev afspærret, og det blev forbudt almindelige mennesker at færdes ad Strandvejen. Postsækkene, der skulle fra Helsingør til København, blev »røget« inden afsendelsen, dvs. holdt hen over et bål, således at røgen kunne trænge ind i sækken og dræbe smitten. Kroerne blev afspærret og sammenkomster forbudt. Kroværten på Rungsted Kro fik dog tilladelse til at »ride og age« ud i marken og til at sælge øl til den lokale befolkning på et sted uden for kroen, men han måtte ikke aflægge besøg hos nogen. Som bekendt lykkedes det ikke at holde smitten uden for København. Henved 23.000 af indbyggerne, eller mere end en tredjedel af byens samlede befolkning, blev ofre for pesten.

Johannes Ewald på Rungsted Kro

I 1763 kom kroen igen i privateje. Køberen var fiskemester Ole Jakobsen, og i hans tid skete der noget på kroen, som har gjort dens navn berømt over det ganske land. I foråret 1773 flyttede den da 30-årige digter Johannes Ewald ind på kroen. Han var syg og nedbøjet og trængte til hvile, og den fandt han på Rungsted Kro hos den venlige og forstående kromand og hans kone.

Mange aftener tilbragte Ewald i kro-stuen, hvor han kom i snak med fiskere og andre jævne folk, og rigeligt fik han tilfredsstillt sin »skødelyst at kende mennesker, med hvem han kunne hendrive aftenen ved et glas øl«. Eller han søgte op på højen inde i krohaven, »og herfra kunne han spejde ud over Sundet eller betragte de frodige marker og fjerne skove til den anden side. I Rungsted følte han sig som »den lyksalige digter«, og her skrev han sit digt om »Rungsteds Lyk-

saligheder«, en kærligheds erklæring til den danske sommer og til den hele egn, det digt, der for altid har indskrevet Rungsted i litteraturhistorien.

Årene i Rungsted blev Ewalds lykkeligste. Meget mod hans vilje blev opholdet afbrudt allerede i efteråret 1775, men han nåede i Rungsted at få skrevet adskillige digte foruden sørge-spillet »Balders Død« og det meste af selvbiografien »Levned og Meninger«, der dog først blev udgivet i 1804.

Rungsted får en ny kro

Det var kroens gode beliggenhed ved »Helsingørvejen«, der havde skabt grundlaget for dens vækst og betydning. Men da de nye store veje i sidste tredjedel af 1700-årene var anlagt, søgte trafikken bort fra den gamle sandede og bakkede vej langs Øresundskysten – og det mærkedes på kroerne. Også på Rungsted Kro. Den kom igennem flere ejerskifter og blev i 1803 købt af en løjtnant Sørensen. Men han har åbenbart ment, at den firlængede kro var for stor. Han solgte den til beboelse – den fik nu navnet »Rungstedlund« – og byggede en ny kro øst for Strandvejen lige overfor den nuværende Rungstedvej. Allerede 10 år ef-

Rungsted Badehotel i dets storhedstid. Bygningen er nu genopført efter branden i 1900 og har fået et tårn på vestlængen. Til højre skimtes det inderste af den godt 400 m lange dampskibsbro. I forgrunden er fiskernes stejleplads og »barkeplads«, hvor fiskegarnene blev imprægneret i kogende udtræk af særlige arter af bark.

Da kroen blev til badehotel, blev der straks behov for et mere ydmygt overnatningssted, og Rungsted Gæstgiveri blev opført i »Svinget« overfor hotellet. Billedet viser gæstgiveriet i et af dets første år med personale, gæster, ølkuske fra »Tuborg Fabrikker« og en »opvarter« i fint antræk og med forklæde. Gæstgiveriet er forlængst forsvundet, men bygningen findes endnu og rummer en restauration, der bærer det gamle navn Rungsted Kro.

ter solgte han den nye kro til stads-
mægler S. Heckscher.

Den krobygning, som løjtnant Sørensens havde opført, var en lille beskeden stråtækt bygning, meget forskellig fra den gamle kro. I året 1818 søgte en ung mand, Ludvig Fischer, herud for at holde ferie, og takket være nogle breve fra ham kan vi få et indtryk af, hvordan kroen var, og hvordan en kroferie dengang formede sig.

Fischer var gået hele vejen fra København til Rungsted Kro »ad den dejlige Strandvej« – og havde gerne fortsat turen lige til Gilleleje. Men nu var han da i Rungsted! Træt bænkedede han sig ved det lange fyrretræsbord og fik »min Snaps Malurt, Spegeskinke, Peber samt sødt Brød, spiste og drak og følte mig lykkelig nok for Øjeblikket«. Alt imens han spiste, underholdt han sig med værten – og da Fischer fik øje

på skilderier af Wessel og af Pram, spurgte han, hvor Ewald var. Værten indrømmede, at han burde have ham. »siden han så smukt har besunget Rungsted« – og han skulle da også med det første, når han kom til byen, købe ham »og hænge ham«.

To nette værelser havde Fischer fået overladt. I det ene stod hans seng – og hvilken seng! Den var »i form af et lysthus og med et betræk, hvorpå var malet vinranker, . . . de står i fuld flor, bladene herlig grønne, druerne så modne, så det en lyst at se.« I det andet værelse stod hans skrivebord – lige uden for var vejen og en grøn mark, og bag den Folehaveskov. Og ved siden »det store hav, med de små

fiskerbåde og de store koffardiskibe«.

Han synes at have være kroens eneste gæst og at stå på en fortrolig fod med kroværten, hr. Iversen, hvis treårige søn hver morgen vækkede ham ved at dundre på døren med sine små bitte næver »og halv om halv råbe: kaffe færdig, med med«. Fischer opholdt sig i henved seks uger på kroen og var henrykt for at være der. Han tilbragte tiden med at foretage ture i omegnen, og da han havde fået stillet en hest til rådighed, kom han langt omkring. Brevene er fulde af begejstrede beretninger om naturen og oplevelser, han havde, og da opholdet var ved at være slut, skrev han i sit sidste brev:

Rungsted Badehotel skulle være et tip-top moderne og komfortabelt hotel i international stil, og det var indrettet derefter. Her ses den kostbart udsmykkede hall, hvorfra der var opgang til hotelværelserne ovenpå.

Og her er det store restaurationslokale med vinduer ud mod Sundet og med dansegulv og tribune til orkester og optrædende. Trods alle anstrengelser for at gøre hotellet tillokkende måtte man i 1930'erne erkende, at tiden var løbet fra de store badehoteller.

»Kunde jeg male beskrivende . . . da vilde en stor foliant neppe være tilstrækkelig til at optage de mangfoldige mindre og større paradis-prospekter, der daglig, flere og flere, træde frem for mit øje. Jeg vil blot nævne Dig hovedpunkterne, eller de ægte, store stene, i denne diamantring, der ligesom omslynger Rungsteds gyldne fingre: Ewalds lyksalighedshøj – Hirschholm og den dejlige vej til denne by. Sophienborg. Kokkedal. Enrun. Sømandshvile. Folehaveskov. Stadsmægler Heckschers lysthave. Det store hav – den klareste diamant af

dem alle. Alt dette ligger ganske nær herved, det fjerneste kun lidet over en fjerdingvej«.

Kroen bliver til hotel

Den paradisiske uberørthed, som egen oplevede i de første årtier af forrige århundrede, kunne naturligvis ikke fortsætte. Omkring århundredets midte var de små fiskerlejer langs Øresundskysten, takket være kystdamperne, blevet så kendte og yndede af københavnernes, at disse i stigende tal søgte herud om sommeren. Det mær-

kedes også i Rungsted Kro. De skiftende ejere forpagtede kroen bort, og kroforpagterne måtte stadig udvide for at skaffe husrum til sommergæsterne. Rungsted Kro fik ny rejsestald og flere sidebygninger og omkring 1850 også et anneks ud mod vandet med altan. »hvorfra en ypperlig udsigt til det nedenfor liggende Sund«.

I foråret 1877, i kroforpagter C. H. Krogs tid, blev kroen ramt af en alvorlig brandulykke. Der opstod ild i en gammel skorsten i hovedbygningen, hvorfra den bredte sig til rejsestalden, og begge bygninger nedbrændte i løbet af en time. Kroen kunne ikke bruges mere det år.

I årene 1880-81 kom Holger Drachmann meget på kroen, hvor nu hr. Schwabe var vært. Drachmann mindedes senere aftenerne hos de glade krofolk i Rungsted Kro. »hvor man kunne spise og drikke og more sig ved lange rubbere Whist, ved røverhistorier og sømandsender, som man selv spandt eller lod spinde for sig« – og aftenerne blandt fiskerne i den lille smøge ude ved rejsestalden, hvor duft af dagvogns- og prangerheste, blandede sig med duften af halv våde fiskervadmæl, islændere, søstøvler, slagterfrakker og kuskekavajer.

Men Drachmann var foruroliget

Sidst på vinteren 1949 var badehotellet væk – og Strandvejen blev ført hen over hotellets grund. Her ses den nye situation på vejen, da vejarbejdet var ved at være færdigt i maj måned.

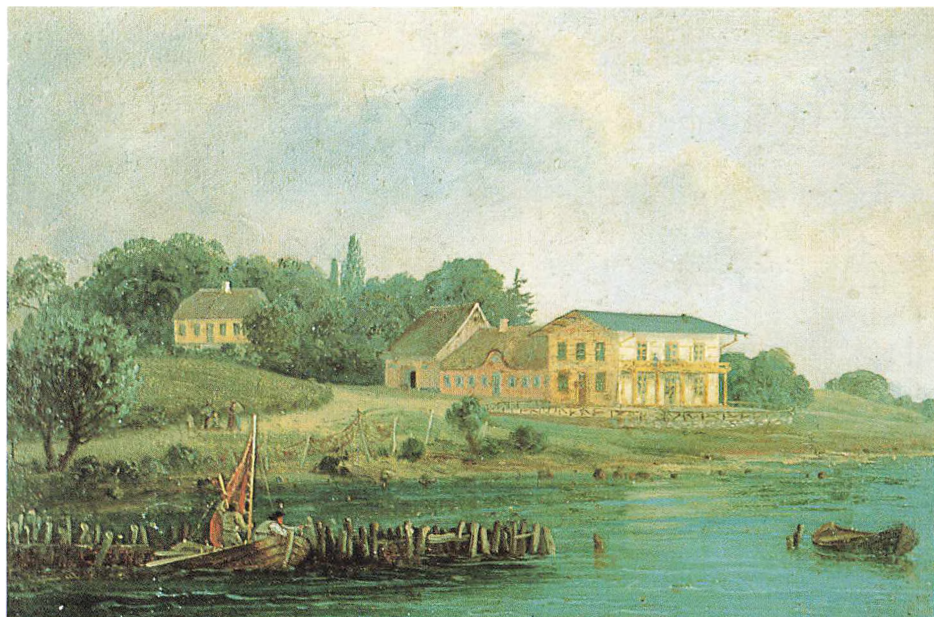
over »landliggeriet, som truede med at ødelægge fiskerlejet«, et emne han har behandlet flere gange. Landliggeriet lod sig imidlertid ikke standse, og ej heller væksten af Rungsted Kro, som i slutningen af århundredet fremtræder under navnet »Rungsted Hotel«.

I 1894 blev Th. Fugmann, værten fra Over Stalden i Charlottenlund, forpagter af hotellet, og nu skulle det indrettes efter moderne europæisk mønster. I 1896 blev grundstenen nedlagt til en ny hovedbygning, og i 1897 blev Th. Fugmann og bror ejere af hotellet. Det er næppe nogen tilfældighed, at ejerskiftet fandt sted samme år, som Kystbanen åbnede. I 1898 blev hotellet igen udvidet. Der blev bygget til, så salene kunne blive større. Den gamle stald blev revet ned og arealet inddraget til haveanlæg, og en ny stald, med plads til 80 heste, opført.

I august måned år 1900 blev hotellet midt i højsæsonen ramt af en faretruende brand. Der opstod ild i skorstenen i en købmandsbutik i hotellets fløj ud mod Strandvejen og fra en revne i skorstenen bredte ilden sig med stor voldsomhed. Snart var hele hotellet omspændt af flammer. I løbet af en times tid var fløjen, hvori ilden var opstået, og staldbygningen nedbrændt, men det lykkedes at redde restaurationsbygningen.

De ødelagte bygninger blev snart genopført, og nu oplevede hotellet en række år, hvor det var placeret blandt de mondæneste og mest søgte af kystens mange badhoteller.

Hotellets storhedstid kulminerede i årene op mod 1. verdenskrig, men efter denne sporedes her, som hos mange andre badhoteller, svigtende besøg. Fugmann, der nu var eneejer af hotellet, solgte det i 1922, men det lykkedes ikke for den nye ejer at genskabe de gamle »store dage« – og heller ikke for en dansk-amerikaner, som købte hotellet i 1934 og investerede store summer i det. Tiden var gået fra badhotellerne, og nedgangen, som var begyndt i 1920'erne, lod sig ikke

Maleren Niels Grønbech Rademacher, 1812-85, har omkring 1850 malet dette billede af Rungsteds anden kro. Bygningen i midten er krobygningen, som blev opført i 1803. Til højre en tilbygning med værelser for sommergæster og til venstre rejsestalden. Huset helt til venstre i billedet er »Strandtoldbetjent-Boligen«, som eksisterer endnu. Strandvejen fortsætter mod nord i et sving uden om kroen.

standse. Hertil kom for Rungsted Badehotels vedkommende følelige gener gennem flere år på grund af ildelugtende tang, der hobede sig op ved de flade strande.

Under besættelsen blev hotellet beslaglagt af tyskerne, og da krigen var

Der eksisterer ikke noget samtidigt billede af Christian d. IV's gående postbude, men på julemærket fra 1924, hvor postvæsenets 300-års jubilæum blev mindet, viste maleren Rasmus Christiansen, hvordan de så ud.

forbi, blev det en overgang anvendt som lejr for tyske flygtninge. Da de var borte, var hotellet fuldstændig ødelagt og komplet uanvendeligt til noget som helst. Men nu kunne et gammelt trafikalt ønske blive opfyldt, ønsket om at få buen på Strandvejen uden om hotellet rettet ud. I 1948 blev hotellet solgt til nedrivning, og allerede i oktober samme år var det forsvundet. I februar 1949 gik man i gang med at føre Strandvejen hen over byggetomten, og i juni var vejen færdig.

Nu suser biler hen over hotellets grund. Intet spor har det efterladt sig. Kun parkeringspladsen syd for Rungstedvej og marken nord herfor lader ane, hvor den gamle Strandvej i et sving førte uden om hotellet.

Men helt uden kro er Rungsted dog ikke idag. Da kroen i sin tid blev til hotel, har der nok været nogle, som mente, at det nye store hotel var for fint, eller for dyrt, for deres behov, og i 1897 blev indrettet et mere beskedent »gæstgiveri« på Rungstedvej ikke langt fra badhotellet. Det fik sin chance, da hotellet forsvandt, og det findes endnu – ikke som gæstgiveri, men som hyggelig restauration, der bærer det gamle navn: Rungsted Kro.

Fiskerlejet Sletten er gennem 420 år aldrig blevet større eller mindre

Af Kaj Strandberg

Nyttigt at kende koden til forståelse af en lokalitet, og den gives her for et levende museum over tidens gang.

Er man en hjemmestrikket lokalhistoriker og beskæftiger sig med et områdes almindelige mennesker, må man være nøjsom. Vil man kende levevilkårene og livsforløbet for den anonyme landbefolkning gennem 300 år, er kun de magre oplysninger som findes i kirkebøger, skifter eller fæstebøger at holde sig til. Og her er de endda stykket ud i korte meddelelser, spredt over mange sider med dårlig skrift og kryptiske bekendtgørelser. Et giftermål her, fødsel et andet sted osv. Dødelisten giver ikke meget fra sig, når der kun står: »9/4. 1774. Marie Smeds, en fattig enke, 74 år«. Kun ved systematisk at sammensætte disse oplysninger om de enkelte mennesker får man brikker til samlet at give en forståelse af disse almindelige personers livsforløb i det historiske perspektiv.

Kan stedet findes, hvor de boede, måske endda huset, de levede i, kommer straks en anden dimension ind i billedet, men de mange år har ofte udsløttet steder og huse, så også her må man være nøjsom.

Til min store glæde fandt jeg en dag en lokalitet, som gennem 420 år aldrig er blevet større eller mindre, kun fyldt ud med større befolkning ved forøgelse i familier og en ringe tilvækst af fremmede elementer. Levevilkårene

gennem århundreder er næsten de samme. Kun en nyere tid har ændret meget, dog ikke mere, end de mange års historier kommer tydeligt frem. Men man skal kende koden, og den forsøger jeg her at give videre.

Stedet hedder Sletten, et fiskerleje ved øresundskysten. Navnet skabt i tidernes morgen, da havet skar sig ind i en bakke og slettede, dvs. glattede, foden af den ud til en »hylde« ved bondelandsbyen Dagelykke. Her formedes et stykke strandbred, begrænset i sin dybde ved en stejl skråning, med den gamle Lave Skov på toppen til læ mod vestenvinden. Både mod nord og syd, hvor landet flader ud, går skoven ud til vandet og bestemmer hermed udstrækningen af det lille fiskerleje.

Historien begynder med Frederik den Anden

Historien som jeg kender den, begynder da Frederik den Anden i 1560 samlede sig land til et stort jagtområde og vildtbane. Samme år tilbyttede han sig Dagelykke med 11 gårde og to fiskerboder ved »Dauglykke Slet«. På den flade strand fandt han en god oplagsplads for tømmer, tjære og andre materialer til brug ved bygningen af sit

nye slot Frederiksborg. Det blev så af bønder kørt over Langstrup til Hillerød. Den gamle bro ved Skære Mølle kan vist sige en hel del om de for bønderne så trælsomme transporter. Nogle breve fortæller også herom.

13/4 1562: Til Peder Oxe, at tømmer, spigre og tjære skal føres til Daglykke Slette, sammen med 2000 tylfter deller.

19/7 1572: Brev til Thomas Jyde, byfoged i Helsingborg, at købe ege og fyrretømmer, der skal sendes til Sletten.

Også Christian den Fjerde bruger Sletten ved nybygning af slottet.

1/9 1599: Brev til Ditlev Holck på Hørsholm, at han skal lade sine bønder køre tømmer fra Sletten til Frederiksborg, senest den 3/9-4/9.

1/8 1613: Åbent brev. Brevviseren Hans Nielsen, som bor på stedet, skal føre opsyn med tømmer og andet.

Så fik vi for første gang navnet på en beboer at vide. 1671-72 står følgende om indbyggernes skatteforhold: Niels Nielausen, en halv td. torsk. Jens Torstesen, Oluf Jensen, gl. Niels Laursen og unge Niels Laursen, hver en rigsdaler. Men ved skatteforholdets revidering 26/8 1682, står for Dagelykke Slette følgende:

1. Oluf Jensen. Luckte sædehave, strækker sig mod nord og sønder. Nord til huset, vesten til Lauge Skov.
2. Niels Nielausen. Østen til stranden, en luckte sædehave.
3. Niels Laursen. Østen til stranden, vesten til Lauge Skov, norden til Stockebro.

4. Jens Torstensen. Norden til »Nørre Laus«, vesten til Stockebro.
- Niels Lauersen. »Nørre Laus«, nordnorden til Lauge Skov, vesten til Stockebro.

6. Niels Bendtsen. En liden kaalhave.
7. Reinhodt Hansen, efter bevillingen self biuget paa stranden. Hidindtil ikke givet noget, men skal herefter give

landgilde som de andre.

Om dem alle: Ernærer sig af søn, saavidt de baade, folck og redskaber kan tilveyebringe.

Kirkebogen for Asminderød kirkesogn begynder 1685. Med oplysninger fra denne, sammenholdt med ovenstående, får man et billede af det lille samfund, udvidet med to familier siden 1671-72. Og siden 1560 kun udvidet med fem familier. De fleste af mændene er ret gamle, så de følgende år giver mange forandringer, men begyndelsen er den samme. Interessant er det at få kendskab til en stokkebro, hvor tømmer og andet blev landet. Niels Nielausen bliver i kirkebogen kaldt Niels Capel, også sønnen benævnes Søren Capel, men næste generation Sørensen. Har der før reformationen ligget et kapel for de rejsende, hvor Niels bor, og derfor tilnavnet?

Oluf Jensen dør 1696. 76 år gammel. Hans søn, Jens Olufsen arver en halvdel, svigersønnen Peder Jensen, den anden. En søster Anne Olufdatter, gift med snedker og kromand i Humlebæk, Jørgen Jørgensen. Denne kom fra en slægt i Båstrup ved Asminderød, en slægt som var bemærkelsesværdig på mange måder. Alle kunne læse og skrive. Jørgen Klokkestiller på Fredensborg var nevø til Jørgen Jørgensen. Fra ham fik Jens tanken om at oprette en kro, som svogeren havde gjort 1690 i Humlebæk. Begge var de tillige snedkere. Jørgen Jørgensen deltog i den skånske krig 1700, hvor han forsvandt blandt de døde. »Anne Krokone« fortsatte bedriften og blev meget kendt.

*Tjenestepigen »Madame«
og døtrene »Jomfruer«*

Jens Olufsen døde under pesten 1711, som på grund af Slettens nære forbindelse med Helsingør, hvor den begyndte, hærgede slemt i det lille fiskerleje. Hans kone giftede sig hurtigt med en afskediget militær, Rasmus Pedersen, og døde få år efter. Rasmus tog sig en ung kone, Kirsten Alfsdatter fra

Sletten Kro i gamle dage.

Nybo, også fra en foretagsom slægt, Børgesen. Kirsten var 19 år, da hun blev gift. Lige efter mandens død fik hun en datter med sergent Johan Rumph, og ved snilde og penge samt giftermål med Johan, klarede hun sig ud af skandalen. Johan Rumph døde 1733, og da var Kirsten 37 år gammel, parat til sit tredje giftermål. Den ny krovært blev Jørgen Nielsen, nevø til Anne Krokone og af slægten fra Båstrup. Hos ham viste slægtens kendetegn sig. Ved sin død i 1771 efterlod han sig over 9000 rigsdaler. En uhyre rigdom på de tider.

Hans enke (Kirsten døde 1743), Ulvig Oldsdatter, blev til »Madame«, skønt hun var hans tidligere tjenestepige. Døtrene blev »Jomfruer«, og slægten fik anseelse.

Sønnen, Jens Jørgensen, flyttede kroen tværsover den lille gade, og der ligger den endnu. Familien beholdt kroen til 1906, i fulde 173 år. Ved giftermål og spredning fik familien stor betydning for Sletten. Den sidste krovært hed også Jørgen Nielsen. Hans arvinger solgte kroen.

Som det ses af kortet fra 1718, var bebyggelsen ikke vokset væsentligt i 36 år. Omkring 1700 kom en skovfogedbolig til. Den fik plads ved den nordre opkørsel til Sletten. I udskiftningstiden blev den forhuggede skov på skrænten ryddet. Noget af jorden gik til skovfogedboligen, og ved tillæg fra Daglykke blev det en landejendom »Den gamle Gård«, så markant i byens billede. De få huse nord for denne ligger på »Øen« som den lokale befolkning siger. Der hvor »Nørre Laus« havde sit hus. Resten af skoven blev stjeleplads.

Frederik den Fjerde benyttede også Sletten ved bygningen af Fredensborg. 1722 var her en »savhule«, hvor soldater opskar tømmeret til slottet. Med den stigende trafik gennem byen, ved fiskeri og kaperjagt efter 1807 osv. klarede den voksende befolkning sig igennem årene. Dog var kromanden stadig den rigeste.

*Fiskerpigerne trak
mænd til udefra*

Om beboerne kan fortælles meget. De gæve fiskerpiger trak mænd til sig udefra og dannede nye stamfamilier. Den store frihed, fiskerne havde ved at kunne færdes på vandet langs kysten, gjorde dem anderledes end befolkningen inde i Landet. Måske var det en »Mikkel« herfra, som i 1600-tallet bosatte sig længere mod syd, og hvis lille hytte med tidens humor blev til »Mikkelsborg«, i lighed med »Klampesborg« og »Tuesborg« ved Charlottenlund. Tues beskedne rønne kendes verden over som »Tuborg«. Mikkel efterkommere tog tilbage til Sletten og fik tilnavnet »Mikkelsborg«.

Helt op til vort århundrede var næsten alle i den lille by i familie med hinanden. Mit kartotek over alle registrerede personer strækker sig fra 1685 til 1900. Endda er mange både før og efter. For mig har det været en glæde at følge de mange slægter i tidens gang og århundreders historie. Om dem måske mere en anden gang.

Her har jeg kun forsøgt at give en kode til Slettens historie. Ved kortenes hjælp kan den dag idag følges udviklingen i et så særpræget område, som ikke findes mage til andre steder. Kender man koden, kan 420 års historie læses i husenes placering. I de mange små passager har beboerne levet i en nær kontakt. Det er ikke en by, hvor man kan spytte langspyt uden at ramme naboens område.

Derfor er det lille samfund enestående, et stykke Danmark uden side-stykke, et levende museum over tidens gang.

Nøgle til Slettens historie

Disse fire kort er en nøgle til forståelse af fiskerlejet Slettens så særprægede opbygning og udvikling gennem århundredet.

Som læseren vil kunne se, er de enkelte områder (familieområder) angivet med hver sin farve, således at man lettere kan orientere sig.

Fra naturens hånd er Slettens afgrænsning på forhånd fastlagt; og derfor måtte århundreders knopskydning finde sted inden for samme areal. Det er på denne måde, at Sletten i dag har fået sit særpræg og sin charme.

Kort 1. – efter oplysninger i en jordebog fra 1671-72 – viser fem familieområder. De to fiskerboder fra 1560 må være husene 1 og 2, bygget i læ af den høje skrænt bagved.

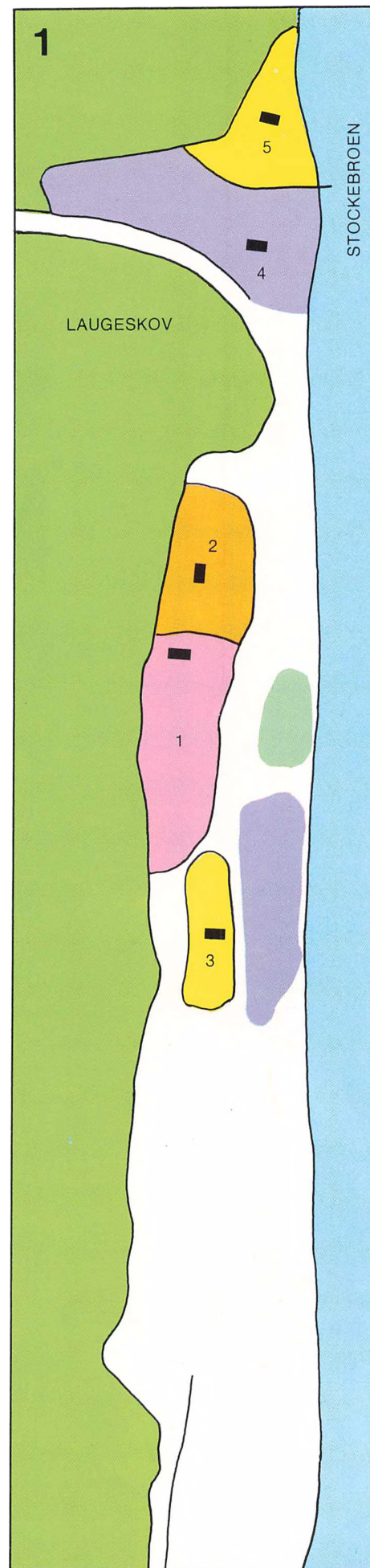
Kort 2. – fra skattemandtal i 1682, – er forøget med to nye områder.

Kort 3. – efter oplysninger i »Krigsjordebogen« 1718-20. Her er familieområderne begyndt at udvikle sig med navne på sønner og svigersønner efter de første beboere. Kun skovfogedboligen, senere den gamle gård, er kommet til.

Kort 4. – matrikelkortet fra 1810 – viser den endelige udfyldning af området.

Grundstammen i familieområderne er efterkommere af de oprindelige beboere, endda ført videre op til vore dage! Den bedste model for en sådan stædig besiddelse af familieejendom findes omkring kroen. Fra 1696 gik den gennem generationer, ved giftermål inden for samme kreds, op til 1906, hvor den første gang i fri handel blev solgt til udefra kommende personer. Altså i 210 år. Og de sidste ejere kan endda føres helt tilbage til Oluf Jensen i 1671.

Farven på disse familieområder er ens på alle fire kort, og de nævnte matrikelnumre er basis for alle bebyggelser i dag.

Kort 1

Sletten. 1671-72

1. Oluf Jensen.
2. Niels Nielausen.
3. gl. Niels Laursen.
4. Jens Torstensen.
5. unge. »nørre« Niels Laursen.

Kort 2

Sletten. August 1682

Landgildehuse

1. Oluf Jensen.
Luckte Sædehave.
Strækker sig mod sønder og nord.
Nord til huset, vesten til
2. Niels Nielausen.
Luckte Sædehave.
3. Niels Laursen.
Østen til stranden.
Vesten til Laugeskov.
Norden til stockebroen.
4. Jens Torstensen.
Norden til »nørre« Laus.
Vesten til stockebroen.
5. Niels Laursen. »nørre« Laus.
Norden til Laugeskov,
vesten til stockebroen.
6. Niels Bendtsen.
En liden Kaalhave.
7. Reinholt Hansen.
efter bevilling self biugget
paa stranden. Hidintil intet
givet, men skal betale

landgilde.
Ernærer sig af søen, saavidt de
baade, folk og redskaber kan
tilveje bringe.

Kort 3

Sletten. 1718

1. Morten Pedersen.
Rasmus Svendsen.
2. Jens Bendtsen.
Salomon Sørensens.
3. Jens Sørensens.
4. gl. Jørgen Jensen.
5. Peder Olsen.
6. Jens Nielsen.
Lars Andersen.
Skovfogedhus.
Mathias Hansen.
Krovært,
Rasmus Pedersen.

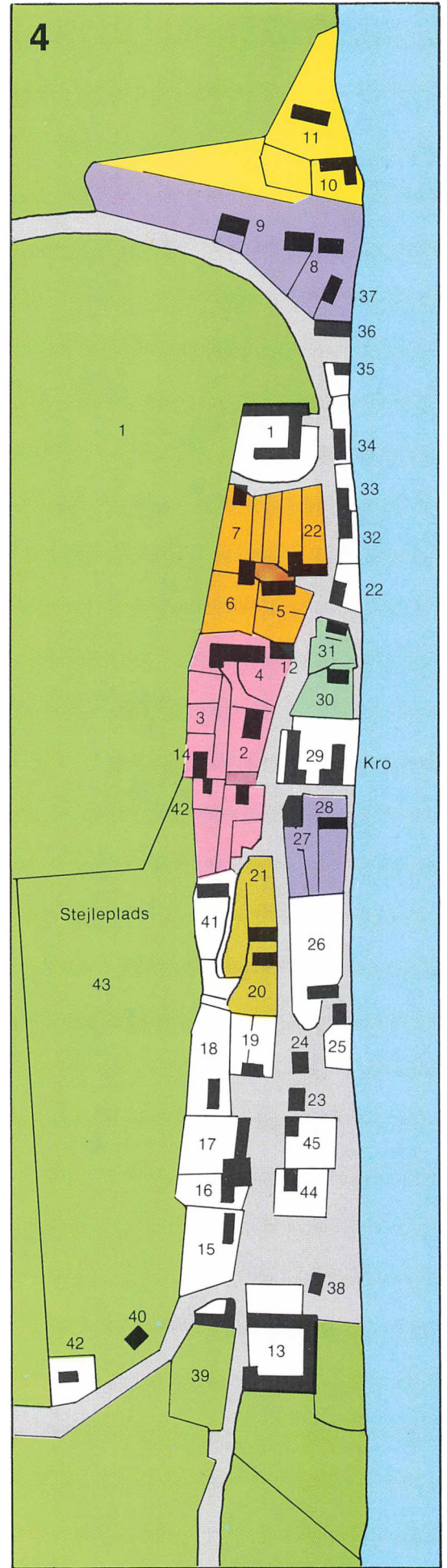
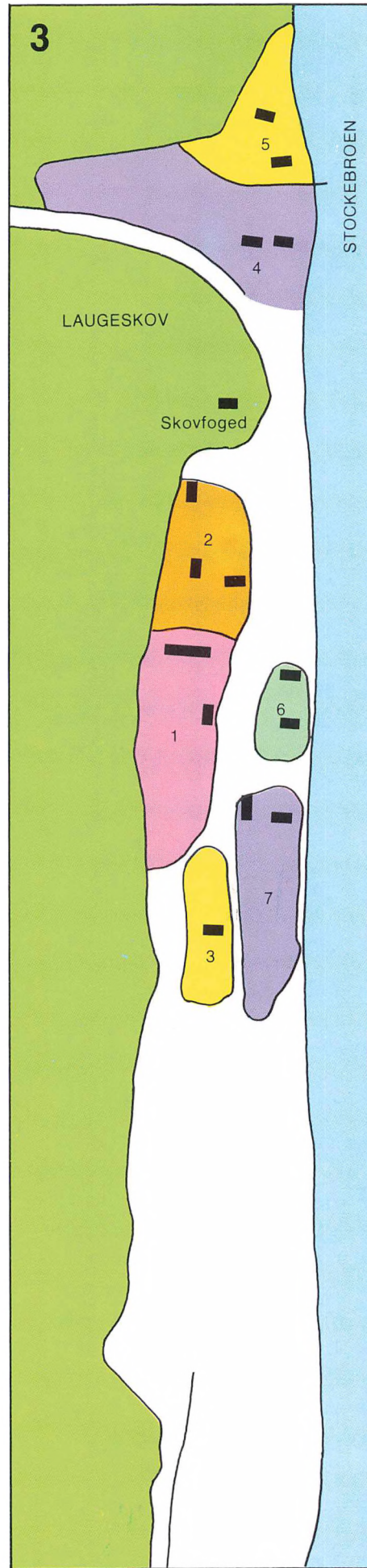
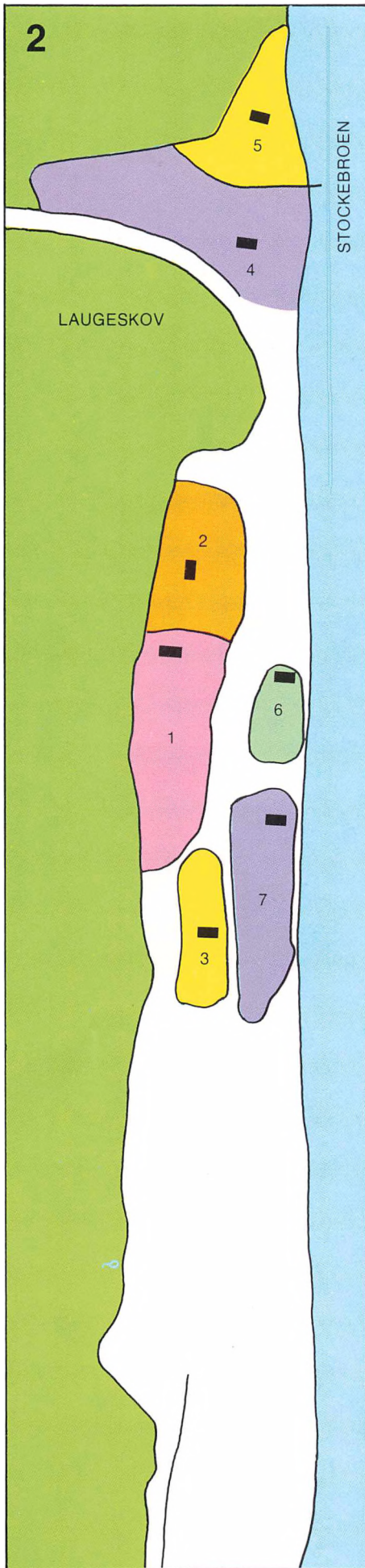
kort 4

Sletten. 1810

	Matr. no.:	Bebygget år:
Skovfoged	1.	1700
Kro	2.	1696
no. 1	3.	før 1671
	4.	efter 1696
no. 2	5.	før 1671
	6.	efter 1688
	7.	efter 1688
no. 4	8.	efter 1682

no. 5	9.	før 1671
	10.	efter 1682
	11.	før 1671
	12.	1712
	13.	1796
	14.	1712
	15.	1774
	16.	1777
	17.	1798
På gadejord	18.	1750
	19.	1761
Jordløst	20.	1760
no. 3	21.	før 1671
no. 9	22.	1763
	23.	1794
	24.	1794
	25.	1763
	26.	1766
no. 7	27.	før 1682
	28.	efter 1682
Udfl. Kro	29.	1769
no. 6	30.	efter 1682
	31.	før 1682
	32.	1762
	33.	1737
	34.	1796
	35.	1767
Ved strand	36.	1796
	37.	1755
Jordløst	38.	1800
Strand- mosegård	39.	
Strandrid- dergård til	40.	1767
no. 8	41.	1742
	42.	1748
Stjeleplads	43.	1786
	44.	1799
	45.	1813
	46.	1824
	47.	1866

KOPIERET EFTER MATRIKELKORT 1810
Kaj Strandberg 1980

Dramatisk baggrund for auktion i Kregme 1817

Af Niels C. Pedersen.

Det viste sig, at skovrideren ikke var »af vanvare og geværets sprængning dræbt«.

Den 4. oktober 1817 blev holdt en auktion i Kregme. Et par vogne var kørt sammen og et par vognfjæle lagt tværs hen over dem. Her stod birkedommeren, justitsråd Budde, som auktionarius. Ved et bord bag ham sad skriveren og den unge sognefoged Lars Pedersen. Denne var kun 23 år, og det var godt et år siden, det blev oplæst fra kirkens prædikestol, til almindelig efterretning, at han havde løst sin afdøde far af som sognefoged.

Rundt om i sognet og i nabosognene var auktionen bekendtgjort ved opslag, og folk strømmede til. Nogle kom kørende og andre gående. Hestene blev sat ind på gårdene i nærheden, eller de blev tøjret langs med vejen.

Værtshusholderen fra Frederiksværk var også rykket ud med sin næring og stod ved et bord under åben himmel. Det var fint efterårsvejr, og snart begyndte stemningen at indfinde sig. Hos Jørgen Jensen, hvor auktionen holdtes, stod brændevinsdunken på bordet. Der var også nogle, der listede ind til ham og fik stivet humøret af.

Da justitsråden havde åbnet auktionen, faldt budene rask. Et bundt vokslys på 3 pund blev solgt for 3 Rd 5 Mk. Det var vurderet til 1 Rd 4 Mk. Det var Budde selv, der fik hammer-slag.

Den unge sognefoged kendte vel de

fleste af folkene, der var kommet til auktionen, men han så noget betænkelig og alvorlig ud. Han var glad for, at det var hans nabo, og hans fars jævnaldrende og ven, Christen Pedersen, som var bisidder og havde været med ved vurderingen af boet dagen før. Nu var det også ham, der skulle sørge for, at effekterne kom ud i den rigtige rækkefølge.

*Ingen større nød
på denne egn*

Hos auktionsgæsterne var humøret derimod højt. Mens der mange andre steder i landet var smalhans på grund af statsbankerotten og de stigende priser, var dette ikke tilfældet på denne egn. Under Frederiksværk Gods var tiendeafgifterne de samme, som de havde været i Classens tid. Hoveriet var lettet betydeligt og kommet under ordnede forhold, og efter udskiftningen var udbyttet af jorden steget.

Andre steder havde bønderne overtaget gårdene til selveje, og nu måtte mange gå fra dem. Men under dette gods var alle fæstere, både husmænd og bønder. Desuden havde mange husmænd fast arbejde på Værket hele året, og de fik kontant løn for deres indsats.

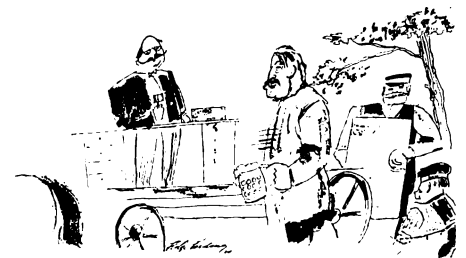
Der var faktisk i Kregme kun to personer, som ikke var fæstere. Den ene

var sognepræsten, pastor Strøm. Den anden var hjulmand Jørgen Jensen, og det var hos ham, auktionen blev holdt.

Jørgen Jensen var kommet til Kregme et halvt år forinden fra Halsnæs og havde købt huset af en gammel præsteenke. Hendes mand, pastor Selbo, var død for mere end 50 år siden. Jørgen Jensen sad nok lidt hårdt i det og havde grebet til den udvej at leje et værelse ud til en gammel skovri-der, Guldbrandt Erichsen Gjøding. Denne var blevet afskediget fra sin stilling på Værket. Nu var han død, og det var hans dødsbo, der var ved at blive solgt.

Det var kun mandfolkene, der kunne »rive en dag ud af kalenderen« og tage til auktion. Kvindfolkene havde ikke tid for alt det indendørs arbejde, de skulle varetage om formiddagen. Den eneste kvinde, der sås mellem auktionsgæsterne, var Jørgen Jensens kone, Birthe Kirstine, når hun ind imellem var ude for at se efter sine tre rollinger, hvoraf den mindste knapt kunne gå endnu. Så sås det tydeligt, at nummer fire var godt på vej.

På den anden side af vejen listede Christen Pedersens unge datter Ane ud af huset og op gennem haven, hvorfra hun kunne se, hvad der foregik. Det var ikke så meget af nysgerrighed,

Birkedommeren har indtaget sin plads på vognen, og auktionen kan begynde.

men for, med et blik og lille vink, at sende en opmuntring til den unge sognefoged. Hun havde kunnet mærke på ham aftenen før, at han ikke var særlig glad ved situationen.

Lige over for Jørgens hus lå skolen. Den gamle degn, Jocum Sandberg,

havde taget den fornuftige beslutning at give børnene fri. Han regnede ikke med, trods sit spanskrør, at kunne holde interessen fangen hos børnene for tabel og katekismus, når der var et sådant halløj lige uden for vinduerne. Endelig havde han også den fordel, at han kunne overskue begivenhedernes gang fra skolens åbne dør. Her holdt han trolig stand så lang tid, auktionen stod på, kun afbrudt af korte pauser, når han måtte ind og stoppe den lange pibe.

Mens børnene for råbende og legende rundt, gik auktionen videre. Et jernbeslået skrin, vurderet til 1 Rd. 2 Mk., blev købt af Hans Larsen i Kregme for 6 Rd. 8 Sk., og skovriders livkjole gik for 9 Rd. 4 Mk.

Lars Pedersen kunne ikke lade være at tænke på skovrideren, da han så en anden trække i dennes livkjole. Den skulle prøves med det samme, og det var anledning til mange muntre bemærkninger fra de omkringstående. Lars kendte jo så godt skovrideren. Han var en flink og rar mand, der havde svært ved at sige nej, når bønderne kom og ville have træ fra skoven, og det var vel også det, der havde kostet ham sin stilling. Var der bønder, som kom i pengeforlegenhed på grund af byggeri eller lignende, kunne han forstrække dem med et lån.

Skovrideren havde også noget værktøj. Smeden i Vinderød købte et spil for 5 Rd. Det var vurderet til kun 1 Rd. En mukkert måtte Jørgen Jensen give 4 Rd. for.

*Var fundet død i
St. Lyngby Skov*

Det var nu henvend 14 dage siden, sognefoged Lars Pedersen blev hentet hjem fra marken, hvor han var ude at så rug. Der var bud fra birkedommeren, at han omgående måtte spænde for og køre hen i Store Lyngby Skov og hente liget af skovrider Gjøding. Adskillige fra byen fulgte med derhen. Liget havde ligget der i flere dage, og i den fugtige, varme skovbund var det

allerede stærkt medtaget. Da sognefogeden bad om hjælp til at få løftet den døde op på vognen, var der flere, som trak sig tilbage.

Da de vendte liget, lå skovriders gevær under ham, og hans underliv var revet helt op. Det blev påstået, at han sommetider gik på krybskytteri. Så var han vel faldet, bøssen gået af og sprængt og havde slået ham ihjel.

Da Lars Pedersen kom hjem med liget, blev holdt ligsyn. I lægeerklæringen siges: – Det sås tydeligt, at bemeldte Guldbrandt Erichsen Gjøding er af vanvare og geværets sprængning dræbt.

Efter ligsynet blev den døde omgående begravet, og da pastor Strøm var bortrejst, fik skovrideren ingen kristen begravelse. Han blev bare puttet i jorden.

Imidlertid gik auktionen videre og en sofa, vurderet til 5 Rd., blev solgt for det dobbelte til Jørgen Jensen.

Da Lars Pedersen så, at Jørgen Jensen sammen med sognefogedens nabo, Lars Nielsen, tog fat i hver sin ende af sofaen og bar den ind i huset, gik hans tanker tilbage til dagen før. Efter gennemgangen og vurderingen af boet var de gået ind til Christen Pedersen, hvor birkedommeren havde staldet ind. Her havde Budde sagt, at

Fra sin dør beskuede skolelæreren sceneriet, og værtshusholderen var klar med snapseflasken.

han ikke troede, skovrideren var død ved en ulykke. Nøglen til hans stue havde de heller ikke fundet, og Budde var helt sikker på, at der ihvertfald manglede en brevtaske og nogle brandkasseobligationer.

Sognefogeden vidste også, at birke-

dommeren flere gange i de seneste dage havde ladet foretage undersøgelser ude i byen, uden at det savnede var fundet. Nu havde han udlovet en dusør på 50 rigsdaler til den, der kunne give oplysninger i sagen. Lars havde fortalt birkedommeren om de rygter, der gik i byen, hvor der vist heller ikke mere var nogen, som troede på ulykken.

I det samme kom Jørgen Jensen og Lars Nielsen tilbage sammen med Jørgens svend, Anders Aagesen. De stod et øjeblik og talte sammen, inden de igen blandede sig med de øvrige. Lars bemærkede det, men så var auktionen forbi. Og mens de fleste folk hurtigt forsvandt, gjorde skriveren dagens resultat op. 299 effekter havde indbragt 448 Rd. 4 Mk 15 Sk.

*80 retsmøder holdt
de følgende tre år*

Auktionen var forbi . . . for de fleste af deltagerne. For enkelte skulle den til at begynde sit efterspil.

Inden jul var Jørgen Jensen, Lars Nielsen og Anders Aagensen arresteret. Der fulgte en retssag hvor der i de følgende tre år blev holdt lige ved 80 retsmøder. Sagen sluttede med, at Jørgen Jensen dømtes til døden for rovmord på skovrideren. Aagesen fik forbedringshusarbejde i to år, og Lars Nielsen fik et år for sin medvirken ved mordet.

Præsterne, der skulle berede Jørgen Jensen til eksekutionen, indsendte imidlertid en benådningssøgning, og dommen blev ændret til tugthus på livstid under streng bevogtning. Han kom dog »kun« til at sidde inde i 20 år. I 1840 blev han løsladt mod at tage fast ophold på Hesselø, men hans børn ansøgte i 1851 om, at han måtte bosætte sig hos sin bror på Halsnæs. Det fik han tilladelse til, og her var han formodentlig til sin død.

Det bør tilføjes som et lyspunkt i al bedrøveligheden, at Christen Pedersens datter Ane fik sin sognefoged et par år efter auktionen!

Skovarbejdet var uændret i århundreder

Af Iver Nissen

Arbejdet har været tungt, men skovens folk nød agtelse for deres dygtighed og livsholdning.

Mens skovdriften og skovdyrkningen med C. C. Gram's indkaldelse af den brunsvigske forstmand von Langen i 1764, og senere med statsminister C. D. F. Reventlow's fredskovforordning i 1805, har været inde i en rivende udvikling og fremskridt i over 200 år, så ligger det noget anderledes hvad angår skovarbejdets udførelse og teknik.

Først i 1950-60 begyndte den tekniske udvikling for alvor i skovene. I århundreder foregik arbejdet uændret generation efter generation, omend de ydre omstændigheder ændredes og de sociale vilkår blev forbedret nogenlunde i takt med det øvrige samfund.

Vi går langt tilbage – hvor langt kan være lige meget – for som sagt stod udviklingen næsten stille.

Ansvar for kronens skove var ofte lagt i hænderne på amtmanden, bistået af overjægermestre og skovridere. Deres uddannelse, hvis de da havde en sådan, var ofte af administrativ art. Jagten havde oprindeligt en helt dominerende betydning i deres daglige virke.

Skovfogeden – skovens vogter – var arbejdsleder for den arbejderstab, han ofte selv var kommet fra. Hans job var strengt. Arbejdsleder om dagen og om natten på færde mod brændetyve og krybskytter. Trækulsbrænding kunne kun kaste en smule af sig, hvis man »lånte« fire favne brænde hver gang, man købte én.

I adskillige gamle skrifter indskærpes det skovfogeden at lede og betale arbejdsstyrken på en sådan måde, at »dygtige og ærlige folk søger til skoven, og at han stedse skaffer sig af med de dårlige og usolide«. Det pålægges ham ikke mindst ved eget eksempel at fremme en god indstilling og gode vaner.

Skovløberne – oprindeligt budbringerne – var skovarbejdere, der bistod skovfogeden med at vogte skoven, og som derfor fik fri bolig i skoven. Hegnsmænd var skovarbejdere, der havde et mere lokalt opsyn, især med trafik ud og ind i skoven.

Mens skovløbere og hegnsmænd således udgjorde skovens faste heltidsansatte arbejdsstyrke, så var den øvrige stab af skovarbejdere for det meste deltidsbeskæftigede om vinteren. Det var for det meste håndværkere, skovbønder og daglejere fra de større gårde udenfor skoven – folk for hvem vinteren ellers ville betyde lediggang og deraf følgende armod.

Af aldersfordelingen blandt faste skovarbejdere ses det, at arbejdet ikke har været synderlig attraktivt for yngre mennesker – eller også har de ikke været attraktive for skoven.

De fleste synes at have været omkring 35-40 år, før de begynder som heltidsbeskæftigede i skoven. Fra overordnet side lyder der gentagne beklagelser over dette, at arbejderne åbenbart foretrækker at slide sig pukkelrygget som daglejere i landbruget, før de søger skoven.

Formodentlig har de yngre mænd følt sig mere tiltrukket af samværet med andre i det store folkehold på gårdene frem for ensomheden i den store Gribskov, hvor det daglige samvær med en eller to andre jo nok kunne være problematisk.

Skovens folk nød stor agtelse på deres egen. Skovrideren var respekte-

Skovarbejdere med deres økser. Foto fra 1910.

ret, som var han kongen selv. Skovfogeden nød stor respekt som skovbetjent, og hvis han havde gode kræfter og kunne løbe stærkt, var han jo heller ikke til at spøge med for krybskytter, brændetyve og andet pæk. Dertil kom, at han drev landbrug som en del af sin løn og derfor blev agtet af omkringboende bønder som ligemand.

Skovarbejderne blev af folk på egen anset for at være særligt solide og dygtige arbejdere. Man så op til dem.

Arbejdstiden var i regelen noget kortere i skoven end i andre erhverv, ikke ret meget over 10 timer om sommeren og 8 timer midvinter. Men gangtiden til og fra arbejde var ofte lang og besværlig, især om vinteren med dårlig vej og højt snelag. Tunge træskostøvler gjorde det ikke bedre. 1-2 timer i hver retning var ikke ualmindeligt.

Det blev nøje påset, at arbejderne mødte på arbejde hver dag, næsten uanset vejret. Iøvrigt: Ikke på arbejde – ingen penge, så det gav næsten sig selv.

Maden til dagens måltider, der medbragtes i en teje, en ret stor oval trækasse, bestod af bygvandgrød og brød og især om vinteren et lille stykke fedt sul.

Læskure fandtes ikke, så om vinteren spiste man den frosne mad, stående lænet op ad et træ. Ikke så underligt, at en dram eller to gjorde godt, men skovfogederne advares mod at lade drikkeriet tage overhånd.

Arbejdet blev aflønnet som akkordarbejde og det pålægges skovfogden selv udføre en mindre del af arbejdet, før han aftaler akkord, idet, som det hedder – «han let vil lide tab af agtelse ved ikke at kunne vurdere et arbejde».

Ved daglønnsarbejde samledes alle arbejdere på samme sted således, at skovfogden kunne være til stede hele tiden og kontrollere tid og kvalitet.

I Gribskov var det almindeligt, at skovarbejdere, og skovløbere ikke sendte deres børn ud at tjene hos fremmede, men istedet tog dem med på skovarbejde, hvor de udførte den lettere del af arbejdet og derved bidrog

Rundt om i Nordsjælland kan man stadig finde de gamle savgrave. To mand var i gang med saven; den ene stod i bunden af graven. Denne savgrav er fra Grib Skov.

til at øge faderens dagløn. På den måde blev sønnerne også skovarbejdere og var normalt særdeles velanskrevne og agtede blandt kolleger og overordnede. Det, at være oplært hos faderen, var jo det nærmeste, man kom en uddannelse.

Ikke sjældent deltog også konen i arbejdet, oftest dog som selvstændig lønmodtager i planteskole og skovkulturer.

Med den tids sociale forhold var sygdomme og arbejdsulykker en katastrofe, og dyb armod kunne ved længere varighed blive følgen.

Var den offentlige hjælp ussel, så var den private hjælpsomhed så meget større.

Den lokale smed leverede øksene

Træfældningen udførtes for mindre træers vedkommende med øksen. De større træer blev fældet med økse, der udhuggede en faldkærv, og skovsaven. Skovarbejdere, der ikke ret magtede at file skovsaven, brugte gerne øksen til fældning og afkortning af selv ret store træer. Fortjenesten led ved det, og træspildet var stort.

Ellers foretoges afkortningen med skovsav eller med træstillingsav i

overstørrelse. I meget primitiv form spændtes buesavklingen med en bøjet rodhugget, tynd askestamme. Øksene var fremstillet hos den lokale smed og var af skiftende kvalitet. Æggen var pålagt særligt godt stål.

Saven var forsynet med alm. krydsfilede tænder eller med såkaldt M-tænder. For at saven kunne gå frit, blev tænderne bøjet ud til siden, hvorved sporet blev større. Bøjningen blev kontrolleret med en »loppe«, en ca. 3 cm lang oval træplade forsynet med 4 søm, hvoraf det ene var lidt kortere end de andre. Det korte søm blev lagt an mod savtanden, medens de andre tre hvilede på savbladet. Savtanden var tilstrækkeligt bøjet, når loppen ikke vippede. Jernkiler, der anvendtes til at tvinge træet til den rigtige faldretning, var forsynet med fjerlignende riller, hvilket antages oprindeligt at have haft en religiøs betydning som et middel mod onde magter, der kunne blive frigjort ved fældningen.

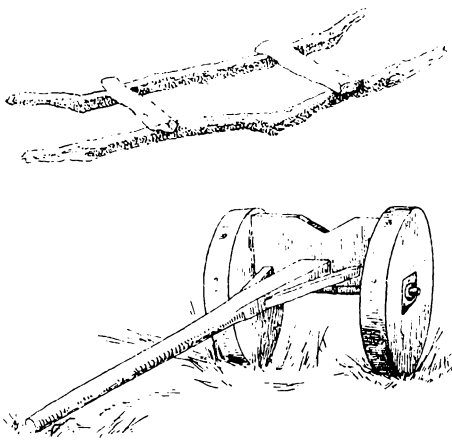
Skovhammeren var en trækølle, og ind imellem brugtes også trækiler. Der måtte spares på det dyre stål.

Det opskårne træ blev båret sammen i stangbunker eller stablet i favne, d.v.s. at 1-alen lange stykker blev samlet i en stabel, der var 6 alen bred og 3 fod og 3 tmr. høj. Til bæring brugtes en

bærebør, bestående af to 60 tmr. lange hasselkæppe med en indbyrdes afstand på 18 tmr. Den betjentes af to mand i gåsegang.

Korte, og ikke alt for tykke, savklodser til karetmagerbrug blev med håndkraft og på blokvogn eller slæde trukket ud til nærmeste skovvej. Større stammer blev med heste slæbt til vej. Her blev de med skovvippe læsset på vogne og kørt til savskæret.

Øverst en bærebør, fremstillet af hassel, og nederst en blokvogn med plankehjul.

Dog kunne de meget store stammer – især eg til skibsbygning – ikke slæbes nogen steder. I stedet gravedes en savgrav: 7 fod dyb og så lang, som omstændighederne krævede det. Herover lagdes stænger på tværs. Den, eller de, store stammer blev nu rullet hen over hullet. Her blev de med en langsav skåret til planker efter køberens bestemmelse. En mand stod oppe på stammen og trak saven op, mens en stod nede i graven og trak ned. Saven skar kun i nedtrækket. – Rester af disse savgrave ses endnu over hele Nordsjælland.

Krogede egegrene, egnet til skibsbygning, blev tilhugget – slinget – på stedet, det samme skete ofte med husbygningstømmer til bjælker og bindingsværk.

Fra 1780 og i årene derefter – efterhånden som granerne voksede til – blev også mange lægter og senere grantømmer på skovningsstedet slin-

get til husbygning.

Normalt blev alt træ fældet i vinterhalvåret, men en sommer med særlig mange lynbrænde kunne dog kræve sommerskovning.

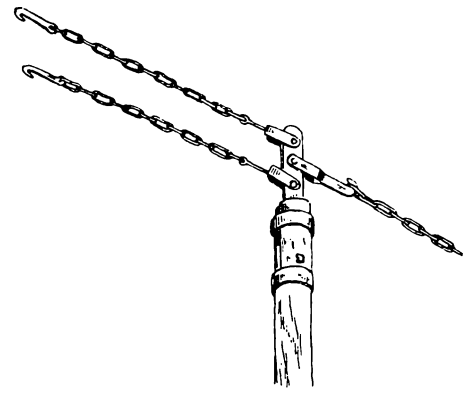
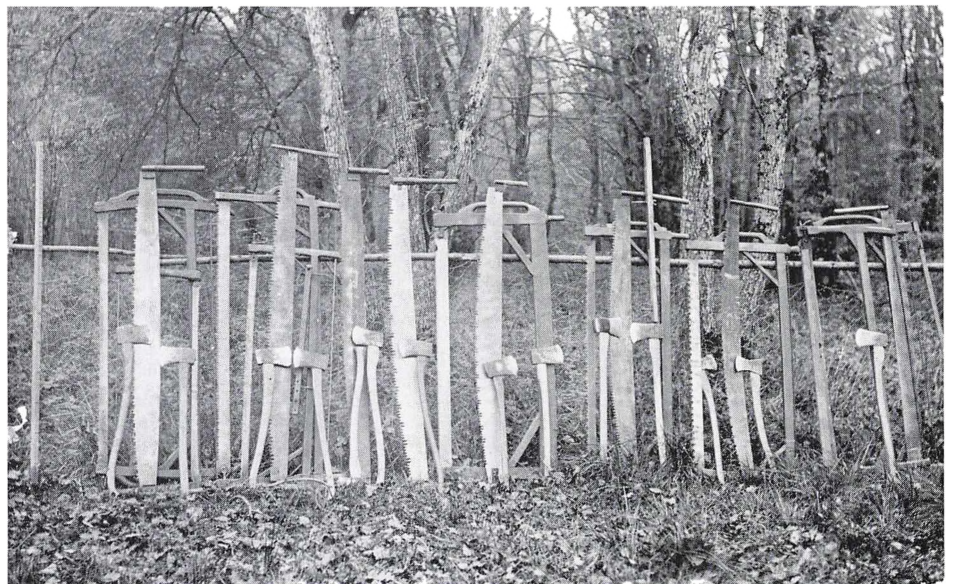
Stangebunkerne blev oftest købt af lokale, mens favnstablede brændestykker med slæde og hest blev slæbt til større veje eller til Esrom sø for at blive fragtet til København.

Ikke mindst for at spare arbejde og transportudgifter blev meget træ brændt til trækul. Brændingen fandt sted på skovningspladsen eller på særlige milesteder. Meget træ blev solgt til kulsviere, der havde det som næringsvej.

I gamle skrifter ses også gentagne opfordringer til at tage vare på værdierne. Således må af eg kun rødderne blive tilbage ved fældningen, ligesom af toppen må kun de tynde kviste under fingertykkelse blive tilbage på skovbunden. De tilbageblevne stubbe kan /bør mod ringe, eller ingen, betaling optages til brænde af folk udenfor skoven.

Et andet sted opfordres til at vælte træerne med rod, for derved at udnytte de forhåndenværende værdier. Karetmagerne kunne således udnytte bøgens rodudløb til fremstilling af vognhjul. Til denne trærødning anvendtes en »Skovdjævel«.

Skovningsredskaber stillet til parade ved en arbejdsprøve i 1910. Der ses økser, skovsæve og stormsæve.

»Skovdjævel«.

Da man fra 1760 begyndte at genskabe skov ved plantning og såning, opfordredes til, indtil skovplanterne igen kunne udnytte hele jordarealet, da at udnytte jorden mellem planterækkerne til afgrøder såsom jordbær, bønner, ærter o.a.

Store krav har skovens folk dengang måtte honorere. Tungt har arbejdet været. For os idag er det ufatteligt, at man med den tids redskaber – ubrugelige ville vi idag sige – kunne fremskaffe og bearbejde de store mængder træ.

Som det øvrige Danmark var også Nordsjælland tyndt befolket. De var ikke så mange til det. Skovens folk havde høj social agtelse for deres dygtighed og livsholdning og for viljen og evnen til at nære egen selvrespekt.

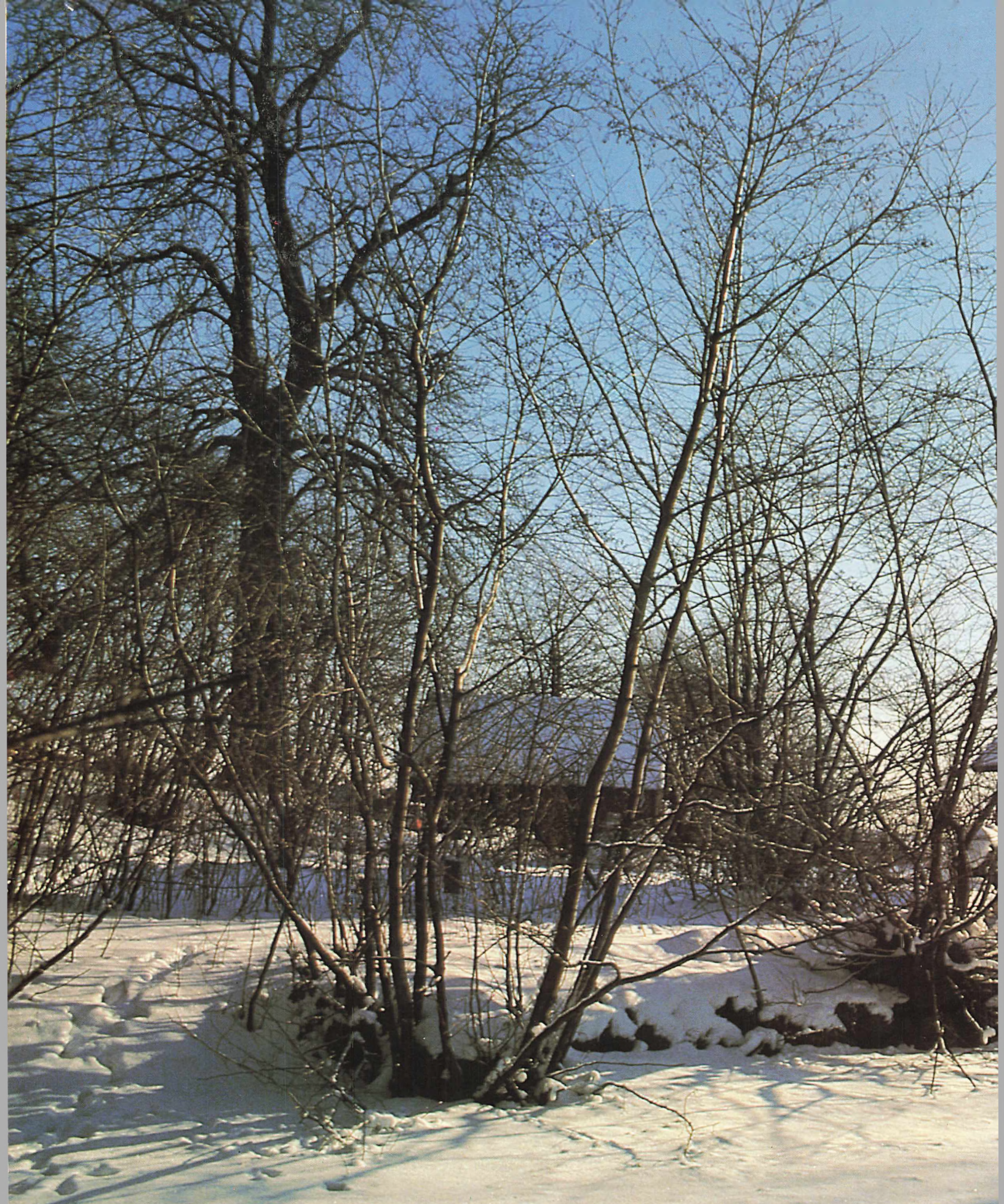
Et dansk stålprodukt

God jul

Det Danske Stålvalseværk A/S

Et Billed-Blad,
til nyttige Landskabers Udbredelse og Sindets gavnlige Opmuntring,
for alle Stænder.